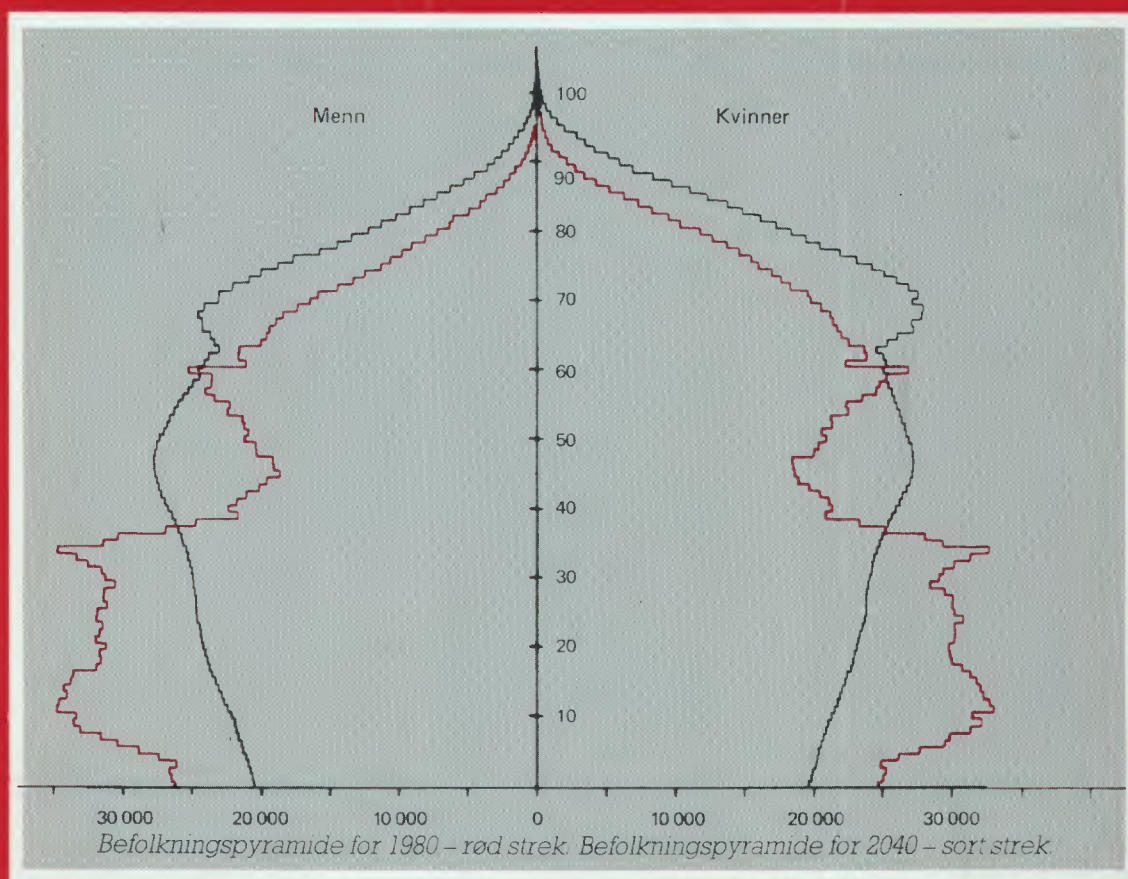

SOSIAL ØKONOMEN

NR. 7 – AUGUST 1984 – 38. ÅRG.

Mister vi ungdommen?

INNHold:

**Virkninger av nedgangen i fødselstallene –
Eilert Sundt – Kaare Petersen svarer Carsten Smith**

Innhold

Nr. 7 1984 – 38. årg.

3

ELIZABETH NYGAARD:
Trygdefinansiering

7

KAARE PETERSEN:
Carsten Smith og loven
om Norges Bank

8

ANNE LISE SEIP:
Historisk portrett
av Eilert Sundt

11

FORENINGSNYTT

12

HELGE BRUNBORG:
Myter om befolknings-
utviklingen

20

JENS CHRISTIAN HANSEN:
Geografiske konsekvenser
av befolkningsutviklingen
i Norge

27

TORE THONSTAD:
Økonomiske konsekvenser
av befolkningsnedgang

32

MÅNEDENS BOK:
Samfunnsøkonomi 2 –
Makroøkonomiske emner
av Vidar Ringstad

FORSIDEFIGUR:
Befolkningspyramiden for
2040 er alternativ K1
i Helge Brunborgs artikkel

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Demografi og økonomi

Den sterke nedgangen i fødselstallene i de siste 15 årene har minnet oss om at demografiske forhold er av meget stor betydning for økonomi og velferd. Dette burde ikke komme som noen overraskelse. Sammenhengen er nemlig meget vel dokumentert i vårt lands nyere økonomiske historie.

Omkring 1814 begynte den norske befolkningen å vokse mye raskere enn tidligere, vesentlig som følge av lavere dødelighet. Tradisjonelt har nedgangen blitt forklart ved den store økningen i matvareproduksjonen som fant sted på denne tiden, et bedre ernæringsgrunnlag bygget på økende forsyning av korn, poteter og sild. En nyere skole går imidlertid ganske langt i retning av å avvise «den malthusianske befolkningsmekanismen». Det hevdes at fallet i dødeligheten skjedde uavhengig av økonomiske forhold, og at det snarere var befolkningsøkningen som fremkalte høyere produksjon ved større etterspørsel etter viktige varer og større tilbud av arbeidskraft på noe lengre sikt. Uten å ta noe klart standpunkt til hvordan det hele startet, må vi kunne slå fast at den økonomiske veksten var en nødvendig forutsetning for at befolkningen skulle kunne fortsette å vokse i et vesentlig høyere tempo enn før 1814. Hvis ikke produksjonen hadde økt, ville tidligere tiders sultkatastrofer snart ha gjentatt seg. Selv om den sterke befolkningsøkningen i første omgang skyldtes «ikke-økonomiske forhold», var det ikke gitt at den skulle følges av en sterk, langvarig økonomisk vekst.

Utviklingen etter 1875 gir en nyttig påminnelse om dette. Befolkningsutviklingen fortsatte omtrent som før, men den økonomiske veksten stoppet nesten helt opp. Dette bidro i neste omgang til en dramatisk økning i emigrasjonen til Amerika. I perioden 1880–90 reiste mer enn 10 prosent av befolkningen fra landet.

Mellomkrigstiden er en periode der forholdet mellom demografi og økonomi påkaller særlig oppmerksomhet. Under krisen i begynnelsen av 1920-årene falt etterspørselen etter arbeidskraft dramatisk, og den vokste bare meget langsomt i årene som fulgte. Siden tilbudet av arbeidskraft vokste omtrent like hurtig som før 1920, steg arbeidsledigheten blant industriarbeidere fra ca. 2 prosent i 1920 til ca. 20 prosent i slutten av tiåret.

Utviklingen i 30-årene ble helt anderledes. Sysselsettingen i Norge gikk ikke vesentlig tilbake under den store krisen på begynnelsen av 30-tallet, og fra 1932 til 1939 steg sysselsettingen med ca. 40 prosent i industrien. Til tross for dette ble 30-årene en periode med rekordhøy arbeidsledighet her i landet. Blant fagorganiserte industriarbeidere steg ledigheten fra ca. 20 prosent i 1930 til over 30 prosent i 1932 og 1933, for så å falle til ca. 20 prosent i 1939. Når ledigheten ble såvidt høy i denne perioden, skyldtes dette i vesentlig grad demografiske forhold. Tilbudet av arbeidskraft ble spesielt høyt fordi de årskull som nådde arbeidsdyktig alder var særlig store, fordi giftemålshyppigheten sank (og yrkesfrekvensen blant kvinner steg) og fordi emigrasjonen til Amerika ble reversert etter det store krakket i 1929.

Perioden etter 1945 gir en interessant kontrast til 30-årene. I en lang periode fikk Norge oppleve et meget stramt arbeidsmarked. Etter 1948 skyldtes ikke dette at sysselsettingen vokste særlig raskt. Veksten var i 50-årene meget beskjeden og svært meget lavere enn på 30-tallet. Den lave ledigheten i denne perioden må forstås på bakgrunn av en særlig lav vekst i tilbudet av arbeidskraft, fordi det nå var spesielt små årskull fra mellomkrigstiden som gjorde sin entre på arbeidsmarkedet og fordi yrkesfrekvensen blant kvinner gikk tilbake.

Disse eksempler synes nokså klart å indikere at de mekanismer som eventuelt skulle sørge for balanse mellom befolkningsutvikling og økonomisk utvikling, har vært nokså ufullkomne. Vi skulle derfor være vel motiverte for å ta fatt på det som er hovedtema for dette nummer; nemlig virkningen av den senere tids nedgang i fødselstallene for økonomi og velferd.

Redaksjonen

**NORSKE SOSIALØKONOMERS FORENING
INVITERER TIL**

**HØSTKONFERANSEN 1984 –
REFORMER I SKATTESYSTEMET**

Grand Hotel, 22. og 23. oktober 1984

PROGRAM

MANDAG 22. oktober

09.00 Åpning av konferansen

v/Ingvar Strøm, formann i Norske Sosialøkonomers Forening

09.15 Generelt om mål og oppgaver

Personlig rådgiver Hans Henrik Ramm, Finansministerens kontor

10.00 Svakheter ved dagens skattesystem

Professor Kåre P. Hagen, Norges Handelshøyskole

10.45 Kaffe

11.00 Skattekommisjonens forslag

Direktør Leif Aune, Distriktenes Utbyggingsfond (formann i Skattekommisjonen)

12.00 Lunsj

13.00 Søkelyset på konsekvenser av skattekommisjonens forslag

– Opprydding eller sammenbrudd i kreditt- og boligmarkedet?

Adm.dir. Trond Reinertsen, Den norske Bankforening

– Rammebetingelsene for bedriftene – stimulans eller hemsko?

H.r.adv. Gustav Heiberg Simonsen

Forberedt innlegg:

Cand.oecon Stein Reegård, LO's økonomiske kontor

14.30 Forenklinger – kontroll

Til fordel for hvem?

Skattedirektør Willy Ovesen, Skattedirektoratet

Forberedt innlegg:

Professor Arne Jon Isachsen, Bedriftsøkonomisk institutt

TIRSDAG 23. oktober

09.00 Et bedre styringsverktøy?

Adm.dir. Arne Øien, Statistisk Sentralbyrå

09.45 Kaffe

10.00 Utjamning – marginalsatter og markedskrefter

Professor Tore Thonstad, Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo

10.45 Paneldebatt:

Hva er det offentliges oppgaver i fremtiden og hvordan skal det finansieres?

Panelleder: Ass. dir. Roy Halvorsen, Saga Petroleum A/S

Avdelingsleder Juul Bjerke, LO

Professor Erling Eide, statssekretær i Forbruker- og administrasjonsdepartementet

Storingsrepresentant Einar Førde

Storingsrepresentant Petter Thomassen

13.00 Lunsj

Programkomité:

Olav Ljones – Statistisk Sentralbyrå

Erik Garaas – Norges Forsikringsforbund

Håvard Røyne – Finansdepartementet

Gerd Buflod – Norske Sosialøkonomers Forening

Påmelding innen 10. okt. til NSF, Storgt. 26, Oslo 1

**Påmelding til HØSTKONFERANSEN 1984
Reformer i skattesystemet**

Navn

Kursavgift:

Kr. 1 800,- for medlemmer

Kr. 2 000,- for øvrige

Medlem av NSF?

Avgift kr..... oversendes

☐ Bankgiro 6001.05.13408

☐ Postgiro 516 78 87

☐ Sjekk vedlagt

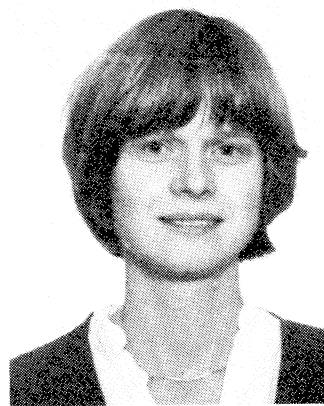
Arbeidsgiver:

Adresse:

..... tlf.

.....
Underskrift

Trygdefinansiering

Elizabeth Nygaard

Trygdefinansierungsutvalgets forslag til endringer i finansieringen av folketrygdens ytelser er lite radikale og er, som den nåværende ordningen skjemet av en forsikringsanalogi. At enkelte av statens overføringer skal balansere med på forhånd bestemte avgifter, er helt irrelevant. Forslaget til endringer i alderspensjonens ytelser senker standardnivået, men gir en bedre sosial profil enn det dagens ordning gir.

AV
ELIZABETH NYGAARD*

Bakgrunn

Fra 1967 til 1982 økte folketrygdens utgifter fra 4 711 mill. kroner til 51 246 mill. kroner. Det meste av økningen skyldes prisstigningen, men selv korrigert for den var veksten på over 300%.

Alderstrygden står for ca 1/3 av folketrygdens utgifter. Fram mot år 2040 ventes antall alderspensjonister å øke fra 541 900 i 1983 til 618 000 i 1990, 702 000 i 2020 og til 835 000 i 2040. Hvor stor andel alderspensjonistene utgjør av totalbefolkningen avhenger av utviklingen i fruktbarheten. Men både med høye og lave fruktbarhetsantakelser, vil forholdet mellom andel stønadsmottakere og andel yrkesaktive øke. Samtidig vil en større del av de nye alderspensjonistene ha opparbeidet rett til full tilleggspensjon. Dette, kombinert med forventet lav vekst ellers i økonomien, gjorde myndighetene så bekymret at de i november 1982 satte ned et utvalg som skulle utrede folketrygdens finansiering, det såkalte trygdefi-

nansierungsutvalget. Utvalget la fram sin utredning, NOU 1984:10 Trygdefinansiering, i slutten av mars i år.

Utvalgets mandat

I utvalgets mandat står det bl.a. at de «... skal vurdere hvordan et trygdesystem av høy standard bedre kan tilpasses de alminnelige økonomiske utsikter til enhver tid, også i perioder med svak eller liten vekst.» Utvalget skulle også utrede de trygdedes levekår i forhold til andre sosiale grupper og kartlegge deres inntekter utenom folketrygd-ytelser. De skulle vurdere de trygdets behov for offentlige tjenester eller andre naturalytelser sammenholdt med behovet for kontantytelser. Dessuten skulle de vurdere om offentlige trygdeytelser hensiktsmessig kunne avløses av private forsikringsordninger. Med utgangspunkt i analysene skulle utvalget vurdere behovet for endringer i gjeldende trygde- og finansieringssystemer og fremme konkrete forslag til endringer.

Nåværende ordninger

Folketrygdens inntekter består av særavgifter og generelle skatter. Særavgiftene betales av lønns-

mottakere og selvstendige næringsdrivende (medlemsavgift) og av arbeidsgivere (arbeidsgiveravgift). De generelle skattene besto fram til 1976 av stats- og kommunetilskudd. Etter denne tid falt kommunetilskuddet bort.

Fra 1983 har statstilskuddet blitt direkte bevilget for å dekke folketrygdens «underskudd». Tidligere har statstilskuddet vært regnet som en av folketrygdens egne inntektskilder. Arbeidsgiveravgiften er den viktigste inntektskilden og står for ca halvparten av folketrygdens inntekter. Arbeidsgiveravgiften er regionalt differensiert. Medlemsavgiften beregnes av pensjonsgivende inntekt som er den del av inntektene som skriver seg fra arbeidsinnsats, dvs. lønnsinntekt og annen ervervsinntekt. Den del av inntekten som overstiger 12 × grunnbeløpet betales det ikke avgift av.

Alderspensjonens utgifter eller ytelser består av grunnpensjon, tilleggspensjon, kompensasjonstillegg og sært tillegg. Dessuten gis det tillegg dersom den trygdete forsørger ektefelle og/eller barn.

Alle pensjonister får grunnpensjon. Grunnpensjonen tilsvarer grunnbeløpet, G, pluss eventuelt for-

sørgertillegg og minus eventuelt ektefellefratrekk. En får rett til tilleggspensjon dersom inntekten overstiger grunnbeløpet. Inntekt over 8G teller bare med 1/3 og inntekt over 12G gir ikke ekstra poeng. En får ett pensjonspoeng for hver gang inntekten overstiger grunnbeløpet, slik at antall poeng et gitt år er (inntekt - G) : G. Størrelsen på tilleggspensjonen avhenger av hvor mange år inntekten har vært større enn G (antall poengår), og av sluttpoengtallet. Sluttpoengtallet beregnes som gjennomsnittet av de 20 høyeste poengene.

Hvis vi ser bort fra overkompensasjonsreglene som ble innført for dem som var for gamle da folketrygden ble innført til å opparbeide full tilleggspensjon, blir tilleggspensjonen lik

$$(G \times \text{tilleggspensjonssatsen} \times \text{sluttpoengtallet} \times (\text{poengår} : 40))$$

Dersom inntekten og grunnbeløpet ikke endres over tid og antall poengår er 40, blir tilleggspensjonen lik tilleggspensjonssatsen × (inntekt - G). Tilleggspensjonen utgjør altså en gitt andel av den inntekten som overstiger grunnbeløpet. Tilleggspensjonssatsen er 0,45 og har aldri blitt endret.

* Elizabeth Nygaard er ansatt i Statistisk Sentralbyrå.

Særtillegget gis til dem som ikke har tjent nok til å få tilleggspensjon eller som har liten tilleggspensjon. Særtillegget = sG - tilleggspensjonen. Særtilleggssatsen s fastsettes hvert år ved vedtak i Stortinget. Minstepensjonen er lik grunnpensjonen pluss særtillegget.

I tillegg kommer det såkalte kompensasjonsbeløpet som ble innført for å kompensere for momsen.

Styringsmidler

Den sentrale reguleringsfaktoren i folketrygden er G. Opptjening av pensjonspoeng skjer i forhold til G og de fleste ytelsene er fastsatt i forhold til G. Dessuten er G begrensingsfaktor for den inntekten som pensjonsdelen av medlemsavgiften skal beregnes av.

Grunnbeløpet blir hvert år regulert for å kompensere for pris- og inntektsutviklingen.

Regulering av G gir alle om lag samme prosentvis endring i pensjon. G kan derfor ikke brukes til f.eks. å realisere en lavlønnsprofil. Til det bruker en særtillegget, som reguleres ved å endre særtilleggssatsen s. Det er G og s som til nå er blitt brukt som styringsvariabler i alderspensjonspolitikken.

Utvalgets endringsforslag

Folketrygdens økonomi kan bedres ved å øke inntekten, ved å redusere utgiftene eller begge deler. Utvalget foreslår begge deler. Utgiftene foreslås redusert ved at:

- utgiftene til helseformål overføres til Statsbudsjettet
- folketrygdens særfordeler ved yrkesskade bortfaller
- refusjon av folketrygdens utgifter ved yrkesskader og trafikkulykker

- skattefordelene for pensjonister begrenses
- taket for opptjening av pensjonsrettigheter reduseres fra 12G til 6G
- sluttpoengtallet beregnes som gjennomsnittet av de beste 30 år, mot 20 år nå
- særtillegget og forsørgingstillegget behøvsprøves.

Inntektene foreslås økt ved at

- medlemsavgiften hvert år fastsettes slik at folketrygdens budsjett i prinsippet balanserer
- det beregnes medlemsavgift av all pensjongivende inntekt, taket på 12G bortfaller.

Som vi ser, er det ingen radikale endringer i utvalgets forslag, men litt flikking og justering innenfor rammen av den gamle ordningen. Jeg skal kommentere noen av endringsforslagene.

Skatt eller avgift

Utvalget diskuterer om folketrygden skal finansieres ved vanlige skatter over statsbudsjettet eller ved særskilte avgifter som er øremerket for folketrygden, og går inn for det siste. Begrunnelsene er at «Pensjonssystemet medfører omfordeling av inntekt over livsløpet. Finansiering til slike formål kan med fordel adskilles fra den del av skattene som knytter seg til andre offentlige tilbud». Og «når noen får høyere offentlige trygdeytelser enn andre, bør dette ha sitt motstykke i høyere avgiftsbelastning i yrkesaktive perioder». Videre mener de «at hvis en økning i skattenivået blir nødvendig som følge av vekst i folketrygdens utgifter, bør dette i størst mulig grad synliggjøres overfor skattebetalerne gjennom økt medlemsavgift. En avgift som dekker utgifter til stønader ved inntekts-

bortfall vil av skattebetalerne mer kunne ses på som en forsikringspremie enn som skatt».

Utvalget legger altså til grunn en forsikringsanalogi. Denne analogien holder imidlertid flere steder:

- Forslaget innebærer at for mange vil forventet utbetaling bli mindre enn det de betaler inn, fordi en skal betale avgift av hele inntekten mens det settes et tak på 6G på pensjongivende inntekt.
- Det er ektefellefratrekk i utbetalingene når begge er pensjonister, mens det ikke er noe ektefellefratrekk i innbetalingene.
- Omkring halvparten av innbetalingene belastes arbeidsgiverne. Hvem som belastes avgiften til syvende og sist, vil variere med konkurranseforholdene i de ulike markeder. Poenget er imidlertid at andre enn de forsikrede i prinsippet betaler en stor del av premien.

At finansiering med særavgifter synliggjør hva en får tilbake av det en betaler inn til det offentlige, er imidlertid et argument. Hvis finansiering med særavgift (som reelt sett bare betyr at endel av skatten blir notert som en prosent-sats på skatteavregningen) kan få folk til å akseptere høyere skatter, er det en god begrunnelse.

Men vil en stadig økning i avgiften bli mer akseptert enn en generell skatteskjerpning? Kan det ikke heller bidra til å skape en konflikt (som jeg tror ennå ikke er til stede) mellom generasjonene?

Det blir ikke «billigere» for skattebetalerne enten folketrygden finansieres ved generelle skatter eller om en lager et eget budsjett og øremerker visse avgifter som skal balansere med stønadene. Det er bare å flytte beløp fra et offentlig budsjett til et annet.

Det offentlige utgifter, som trygdene er en del av, må til enhver tid dekkes. Inntektene, i form av skatter og avgifter, skal skaffes med minst mulige kostnader. At noen av utgiftene skal balansere med noen på forhånd bestemte avgifter, er mildt sagt irrelevant. Det betyr at øking i enkelte utgifter kun kan dekkes ved å øke disse bestemte avgiftene. Det ville være helt tilfeldig om det var den optimale måten å øke statens inntekter på.

Økonomer burde se det som en stor pedagogisk utfordring å forklare dette for folk og for politikere.

Senking av taket på pensjongivende inntekt

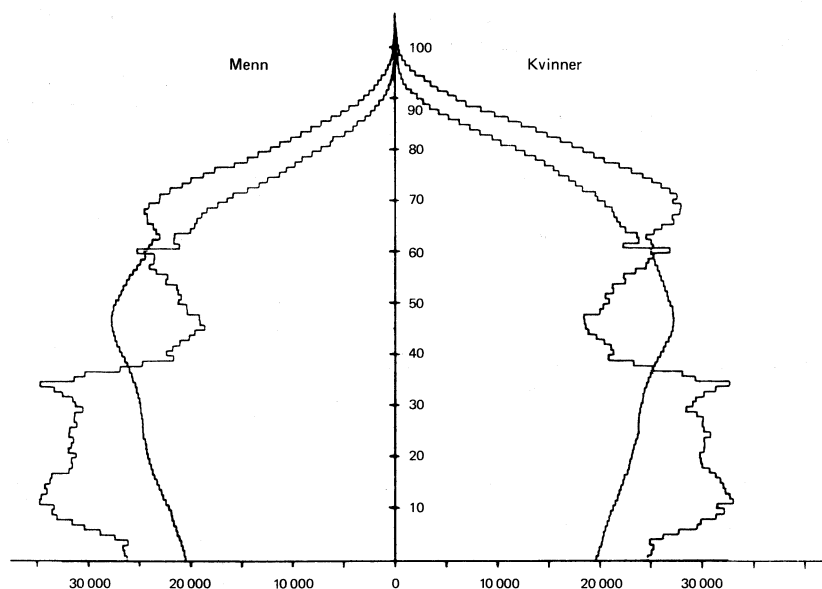
Folketrygdens prinsipp med grunnpensjon og tilleggspensjon har satt forskjellsbehandling av pensjonister i system. Tilleggspensjonsordningen sikrer at de som har hatt mest også får mest. Begrunnelsen for tilleggspensjonen var at en ønsket en altomfattende offentlig trygdeordning og at overgangen fra yrkesaktiv til yrkespassiv periode ikke skulle føre til for stor reduksjon i levestandard. Forskjellsbehandlingen ble rettfærdiggjort ved at de «rike» også skulle betale mer inn til trygdesystemet. Det er imidlertid ikke spesielt for folketrygden at de «rike» betaler mer. De betaler også mer i generelle skatter og finansierer følgelig mer av alle offentlige goder. De betaler til og med relativt mer pga progressjonen i skattene.

I den offentlige debatten om utvalgets innstilling er det konsekvensene av reduksjonen av inntektstaket de fleste har vært mest opptatt av. Enkelte frykter at det kan føre til større omfang av private pensjonsordninger og gjenskape klassesdelingen blant pen-

sjonistene, – i de rike med privat tilleggspensjon og de fattige med bare offentlig forsorg.

Omfattende privat tilleggspensjonering kan gi storting og regjering et argument for å la være å øke ytelsene fra folketrygden. På den annen side vil reduserte utbetalinger til de best stilte gi rom for økte ytelser til de dårligst stilte. En må altså ta stilling til om en vil bedre mulighetene til å gi mere til dem som har minst selv om en risikerer klassesdeling av pensjonistene. Jeg er enig med utvalget, og er villig til å ta den risiken.

Befolkningspyramidene i 1980 og 2040.

Folketrygdens utgifter økte fra 4 711 millioner kroner i 1967 til 51 246 millioner i 1982. Ca. 1/3 av utgiftene utgjøres nå av alderstrygden. Befolkningen over 67 år utgjorde i 1980 12,8 prosent av den samlede befolkning. Denne andel ventes å stige til 20,4 prosent i 2040.

Konsekvenser for tjenestepensjonsordningene

Reduserte folketrygdutbetalinger vil få konsekvenser for private og offentlige tjenestepensjonsordninger. De offentlige tjenestepensjonene er samordnet med folketrygden, og samordningsregelen har fungert slik at folketrygden har overtatt nærmere halvparten av utbetalingene. Et senket tak på pensjonsgivende inntekt vil derfor føre til økte utgifter for de offentlige ordningene. Men i realiteten vil det bare være en ompostering av det offentlige utgifter.

Konsekvensene for de private ordningene er mer usikre fordi forsikringselskapene har sikringsbestemmelser for slike situasjoner. Etter utvalgets mening bør de som drar fordel av en pensjonsordning også bære kostnadene ved den, også når det gjelder de offentlige pensjonene. Hvordan de økte utgiftene skal fordeles på arbeidsgivere og arbeidstakere bør avgjøres gjennom lokale forhandlinger mellom arbeidstakerorganisasjonene og arbeidsgiverne. Jeg synes det er et rimelig standpunkt.

Inntektsprøving av særtillegget og forsørgertillegget

Utvalget har fått foretatt en inntektsundersøkelse blant pensjonistene for å få kartlagt hvilke inntekter de har utenom folketrygdytelsene. Undersøkelsen viste at 67% av alle pensjonistene har inntekter utenom folketrygdytelsene. Den gjennomsnittlige inntekten utenom ytelsene fra folketrygden var i 1979 ca 20 000 kroner.

Ca 70% av pensjonistene har ikke rett til tilleggspensjon fra folketrygden større enn særtillegget og mottar folketrygdens minstepensjon. Men bare 16% av minstepensjonistene hadde en nettoinntekt som omtrent tilsvarte minstepensjonen. 3/4 av minstepensjonistene hadde inntekt som godt oversteg minstepensjonene og vel 10% hadde en nettoinntekt på over 90 000 kroner.

Etter gjeldende regler avkortes særtillegget bare mot pensjonistenes tilleggspensjon fra folketrygden. Andre inntekter pensjonistene måtte ha virker ikke inn på tildeling eller utmåling av særtillegget. Likeledes ytes forsørgertillegget uten hensyn til størrelsen

på pensjonistenes folketrygdspensjon eller øvrige inntekter de måtte ha. Siden mange pensjonister har betydelige inntekter utenom folketrygden, er inntektsprøving av særtillegg og forsørgertillegg nærliggende når målet er å spare utgifter eller å bidra til økte ytelser til dem som virkelig trenger det. Ulempen er at det trolig vil medføre endel administrative kostnader. Dessuten er behovsprøving alltid et problem, fordi inntekt som kriterium for behov er lite presist.

Lavere sluttpoengtall

Å beregne sluttpoengtallet som gjennomsnittet av 30 beste år istedet for av de 20 beste er en enkel måte å redusere tilleggspensjonen på.

Like enkelt ville det være å redusere tilleggspensjonssatsen, men det diskuteres ikke.

Arbeidsgiveravgiften

Utvalget foreslår ingen endringer i arbeidsgiveravgiften til folketrygden. De mener det ville være galt å avgiftsbelegge arbeids-

kraften ytterligere nå som arbeidsledigheten er stor. Men en kunne jo fjerne den helt og heller fastsette arbeidsgivernes bidrag til folketrygden på en annen måte, f.eks. som en avgift på kapital?

Folketrygdfondet

Folketrygdfondet er bare blitt tilført renter siden 1975 og har følgelig ligget i respirator ganske lenge. Utvalget ser ingen grunn til å fortsette med å holde kunstig liv i det. De foreslår å la fondstankegangen avgå med døden og går inn for å donere restene av fondets legeme til Norges Bank. Et flottare gravkammer (når det engang står ferdig) kunne det vel ikke fått!

Kvinner

Det blir ofte hevdet at den eksisterende trygdeordningen er tilpasset menns yrkesmønster. Kvinner som arbeider i hjemmet og ikke mottar resultatet av arbeidet i penger har ingen mulighet til å få pensjonspeng og dermed rett til tilleggspensjon. På den annen side har de heller ikke betalt noen medlemsavgift til folketrygden.

Kvinner i arbeid utenfor hjemmet har ofte redusert arbeidstid og lav lønn som ikke gir nevneverdige pensjonspoeng. Dessuten veksler de ofte mellom penge-lønnsarbeid og arbeid i hjemmet, slik at antall poengår blir lite. Utvalget er klar over at pensjonsordningen kan gi uheldige resultater for kvinner. Men deres forslag innebærer ingen endringer i dette.

Målet om høy standard og stor fleksibilitet

Utvalgets forslag innebærer at standardnivået på

trygdeytelsene reduseres, men den sosiale profilen blir bedre enn i dagens ordning. Etter at nivået er senket, skal pensjonene fortsatt reguleres, som nå, gjennom grunnbeløpet og særtillegget. Forslaget gir ingen større mulighet enn dagens ordning til å tilpasse ytelsene til endrete økonomiske utsikter. En viss stabilitet i ytelsene må det imidlertid være dersom en ønsker å gi folk mulighet til selv å planlegge nivå på de samlede pensjoner ved å supplere folketrygdytelsene med private tilleggs-pensjoner.

Utvalgets forslag gir tilsynelatende større fleksibilitet i innbetalingene siden medlemsavgiften hvert år skal fastsettes slik at folketrygdens budsjett balanse-rer. Nå dekkes folketrygdens underskudd av de generelle skattene. Det betyr at andre offentlige oppgaver tilpasses folketrygdens dekningsbehov.

Dersom en fjerner tilleggs-pensjonen og ga alle en lik, rimelig god grunn-pensjon som ble finansiert ved de generelle skattene, ville det offentliges tilpasningsmuligheter bli større. Generelt, og spesielt i van-

skelige tider, bør trygdeytelsene veies mot andre offentlige oppgaver. Jeg tror ikke pensjonistene ville komme dårlig ut.

Sluttord

Folketrygdens filosofi kan beskrives med den kjente parolen fra Orwells Kamerat Napoleon: Alle dyr er like, men noen er mer like enn andre. Trygdefinansieringsutvalgets forslag til endringer i inn- og utbetalinger gjør flere like, men noen vil fremdeles være mer like.

EILERT SUNDT

Fortsettelse fra side 9.

ve år. Og det var bonde-representantene, hvis kultur han mente å forsvare, som vendte seg mot ham.

Sundts forskning var imidlertid i god samfor-stand med utviklingen innenfor hans fagfelt i andre land. Når han ble isolert i slutten av 1860-årene, var

det derfor ikke uttrykk for at han var kommet inn i en faglig bakevje. Men da krisen brakte Sundt til å søke trøst i tradisjon og formulere en teori om det lang-somme fremskritt, ilte en utålmodig samtid forbi ham inn.

LITTERATUR:

Eilert Sundts *Verker i utvalg*, utgitt ved H. O. Christophersen i 11 bind i årene 1974-78. Siste bind har utførlig register.

Se ellers *Halvorsens forfatterleksikon*, *Norsk Biografisk leksikon*, H. O. Christophersen: *Eilert Sundt. En dikter i kjennsgjeringer*, Oslo 1962. Anne-Lise Seip: *Eilert Sundt. Fire studier*. Oslo 1983.

Noen publisert veiviser til den omfattende, og tildels utrykte, Sundt-litteraturen foreligger dessverre ennå ikke.

ØSTFOLD
DISTRIFTSHØGSKOLE
OS ALLÈ - 1750 HALDEN

AMANUENSIS I ØKONOMISK/ADMINISTRATIVE FAG

Ved ØSTFOLD DISTRIFTSHØGSKOLE er det ledig stilling som amanuensis i økonomisk/administrative fag. Inntil videre er det lagt administrative plikter til stillingen slik at søkerne må være innstilt på å fungere som studieleder i økonomisk/administrative fag.

Studiet er tverrfaglig, og søkerne må ha undervisningskompetanse i minst ett fag som inngår i studiet. Stillingen kan søkes av f.eks. sosialøkonomer, siviløkonomer, jurister og samfunnsvitere. Det vil bli lagt vekt på administrativ erfaring og/eller undervisningspraksis fra høyere utdanning.

Søknadsfrist: 31. august 1984

Det er utarbeidet en stillingsinstruks som kan fås ved henvendelse til høgskolen (tlf. 031 - 85 400). Stillingen ønskes besatt snarest.

Fullstendig annonse er inntatt i Norsk lysningsblad nr. 175 av 1. august 1984.

Carsten Smith og loven om Norges Bank

AV
KAARE PETERSEN

Carsten Smith har i en lengre artikkel i Sosialøkonomen nr. 6 gått igjennom forslaget om ny lov om Norges Bank, og har samtidig gått drabelig til felds mot dem som har dristet seg til å kritisere lovforslaget. Jeg skjønner godt at Carsten Smith som medlem av bankkomiteen føler trang til å forsvare utkastet, – men det blir jo ikke bedre av den grunn.

Carsten Smith har også avlagt min artikkel i Økonomisk Revy nr. 12 for 1983 og et senere gjensvar til Fredrik Moe som også var medlem av komiteen, en visitt. Det er tydeligvis en vesens forskjell mellom Carsten Smith's og min oppfatning av den stilling og den rolle Norges Bank skal ha. Hans oppfatning er at den skal være et rent forvaltningsorgan direkte underlagt Finansdepartementet som en del av Regjeringen, og at det er de politiske myndigheter som har ansvaret for bankens virksomhet endog i enkeltspørsmål. Sjefsdirektøren, som vel bør få en mere «demokratisk» tittel, blir en embedsmann, uoppsigelig og med en em-

bedsmanns begrensede ansvar.

Min oppfatning er at Norges Bank bør ha en såvidt mulig selvstendig stilling overfor de politiske myndigheter, men selvsagt med rett for regjeringen til å gripe inn i saker av vesentlig betydning for landet. Men det er de hundre små og daglige bestemmelser som dominerer Norges Banks politikk og sjelden de få og dramatiske. Skulle regjeringen ved Finansdepartementet trenge ned i mengden av enkeltavgjørelser måtte de bygge opp en ekspertise tilsvarende den som nå finnes i Norges Bank.

Det følger av Carsten Smiths oppfatning at hele hovedstyret skal velges av regjeringen. Jeg mener det er galt fordi man da risikerer å få en «yes Sir» forsamling som en ny regjering med annen politisk bakgrunn ville ønske å skifte ut. Sverige er et eksempel på det. I de seks år jeg har vært medlem av direksjonen har det vært noen få saker av politisk natur, og da har avstemningen gjerne gått etter de politiske skillelinjer. Men i det daglige er det ofte spørsmål som streifer inn på det politiske hvor ulike synspunkter kan komme frem å påvirke beslutningen uten avstemning. Jeg tror det er verdifullt at det også er ulike politiske

oppfatninger i hovedstyret hvor jo de fleste beslutninger taes.

Carsten Smith angriper meg også fordi jeg mener at funksjonærenes representanter i hovedstyret bør ha samme rettigheter som de øvrige. I den ordningen Norges Bank nu har, er sakskartet delt i to hvorav en del gjelder saker som vedrører funksjonærene og hvor de er representert. Det er en frivillig ordning mellom banken og funksjonærforeningen. Skal man lovfeste funksjonærenes rett til representasjon i hovedstyret, ville det etter min mening være meningsløst at de skulle sitte igjen om møtene uten å kunne mæle et ord uten i saker som direkte vedkom funksjonærene. I forretningsbankene har som kjent funksjonærenes representanter samme rettigheter som de øvrige styremedlemmer. Jeg tror det er blåøyet å håpe på at Norges Banks funksjonærer vil godta en ordning som er mindre gunstig. Når man først har sagt A og invitert funksjonærenes representanter til å sitte i hovedstyret, må man også si B og gi dem fulle rettigheter.

Carsten Smith benytter den, ikke særlig akademiske form å løsrive sitater. Så også når det gjelder mitt syn på pengepolitikken.

Han blander også sammen min og Bankforeningens oppfatning når det gjelder pengepolitikken. Bankforeningen gikk i sin uttalelse om forslaget til kredittloven inn for at man skulle «legalisere» primærlikvider som et ordinært kredittpolitisk virkemiddel mens de øvrige foreslåtte skulle tas inn i en beredskapslov etter svensk mønster. Lovmakerne innførte imidlertid et arsenal av virkemidler med straffebestemmelser og det hele uten noen klar begrensning i myndighetenes bruk av disse virkemidlene.

Kredittloven har fått en krank skjebne. Systemet med sekundære likviditetsreserver ble tidlig spilt ut over sidelinjen. § 7 og valutadekningsreserve er aldri blitt brukt. § 8 om tilleggsreserver har vært brukt flere ganger, men med endret innhold – og tvilsomt resultat. Etter sin opprinnelige idé er § 8 ubrukbar og blir vel neppe tatt i bruk igjen. §§ 9 og 10 om plasseringsplikt er nå stort sett satt på stallen. Istedenfor disse lovbestemte virkemidler har Norges Bank på eget initiativ i det siste decennium tatt i bruk en rekke nye virkemidler som ikke er nevnt i kredittloven, som betydelig kjøp og salg av valuta i pengepolitisk hensikt, outright kjøp av valuta, terminforretninger, swapper og ulike låneformer som A lån, B lån og S lån med transjer som utvides og innsnevres og med rentesatser som heves og senkes stort sett uavhengig av diskontoen, og andre utlåns og innskuddsformer. – og alt har virket utmerket.

Men det er ikke sikkert at disse nye virkemidler vil være like effektive i fremtiden. Det var på det grunnlag jeg som et hjertesukk sa at det kanskje hadde vært en fordel om loven klart hadde fastslått at Norges Bank kan drive pengepolitikk med de midler den til enhver tid finner formålstjenlige.

Eilert Sundt

AV
ANNE-LISE SEIP*

Alle vitenskaper har gjerne sin nasjonale grunnlegger. Sosialøkonomien har Schweigaard, matematikken har sin Abel. Men kanskje ingen "founding father" har så mange vitenskapelige disipliner som regner ham som opphav som Eilert Sundt. Han tok hjem og etablerte på norsk grunn både etnologi, demografi og sosiologi. Og disse var ikke hans første og egentlige vitenskaper. Det var teologi. Samtidig utførte han et stort arbeid innen sosialstatistikken. Som vitenskapsmann var han altså usedvanlig vidtfavnende og mangfoldig. Og enda var dette bare den ene siden av hans arbeidsliv. Den andre var vendt mot aktivt sosialt reformarbeide. Kan vi finne noen ledemotiver i denne mangfoldige innsats? La oss se på hans liv og virke slik det utviklet seg fra han ble født i Farsund i 1817, til han døde på Eidsvoll 1875.

Sundt ble født inn i en borgerlig familie i usikre økonomiske kår. Hans mor, Karen Drejer Sundt, holdt trådene samlet. Det var hun som fikk Eilert inn på latinskolen i Stavanger. Han måtte avbryte skolegangen av økonomiske grunner i 12 års-alderen, og studerte på egenhånd en tid. Troen på flid og selvstudium, som ble så viktig for ham senere, hvilte på egen erfaring.

Sundt tok artium som den

* Anne-Lise Seip er førsteamanuensis ved Historisk institutt, Universitetet i Oslo.

beste av sitt kull, og slo inn på teologien. Overanstrengelse og mismot holdt på å knekke ham i studietiden. Men glade venner fikk reddet ham ut av isolasjon og et tvilsomt medisinsk opplegg: «og nu lod han Vandkuren være i Fred, gik i Studentersamfundet, var med i de patriotiske lag...». Sundt ble Wergelandsvenn og skandinav. Både det nasjonale og den europeiske romantikk preget hans ungdomsideer.

Sundt's grunnleggende studium var som nevnt teologi. Allerede i studietiden kom hans interesse for samfunnsstenkning og filosofi, særlig Hegel, til å føre ham ut over den tradisjonelle teologi ved fakultetet og over i moralfilosofiske problemstillinger. Han begynte å gruble over forholdet mellom individets frihet og ansvar på den ene siden, og de historiske betingelser som enhver er underlagt i sitt eget livsløp og som medlem av en kulturell og sosial gruppe på den annen. Sundt søkte å forlike troen på Guds allmakt og individets viljesfrihet med en sterk betoning av historisk årsaksbestemmelse. Dette problem ble siden et gjennomgangstema også i hans samfunnsforskning.

Til tross for at han innrømmet at både tvil og vantro hadde plaget ham, fikk Sundt universitetsstipend i dogme- og kirkehistorie (1849–50). Når han så brøt med en vitenskapelig karriere innen teologien, var det nok fordi han ikke følte seg i overenstemmelse med fa-

kultetets lærere, og de ikke med ham.

To interesser kom til å styre hans valg av nytt vitenskapelig virkefelt: en faglig og en politisk. Interesser for folkelivsgransking ble vakt ved møte med de fantene han traff som lærer i Christiania Tukthus. Denne interessen ble utvidet til å omfatte et langt bredere felt, studiet av de lavere klasser. Dermed førte den inn i nye fagfelt, sosiologi og sosialstatistikk. Den politiske interesse var vakt tillive i Studentersamfundets krets av «patrioter». Den ble utviklet og avklart gjennom Februarrevolusjonen i 1848 og Thranebevegelsen i Norge i årene etterpå. Disse impulser kom til å danne grunnlag for et dobbelt program. Det ene var rent vitenskapelig. Sundt formulerte det i «Beretning om Fantefolket» i 1850: han ville «iagttage» de sosiale forholdene for å finne de årsaker og lover som bestemte de lavere klassers vilkår og levesett. Samtidig lå der et politisk mål i forlengelsen av forskergjerningen. Sundt ville gjennom sitt arbeid bidra til forståelse mellom samfunnsklassene.

Samfunnsanalyse var et faglig mål, å bidra til samfunnsfred var en politisk ambisjon. Premissene for slik fred ble for Sundt det bestående samfunn. Han ønsket «Tro og Tillid imellem Mand og Mand», som han sa i sin 17. maitale på Eidsvoll i 1849. Denne politiske interessen førte ham også til direkte handling.

En kort tid deltok han i Thraneforeningen i Christiania. Men da en mer reformistisk linje ikke vant frem, søkte han andre virkeområder og indirekte virkemidler i 1850-årene. I 1864 dannede han imidlertid Kristiania Arbeidersamfund etter sin egen filantropiske modell. Men hovedtyngden av Sundts politiske interesse ble gjennom hele livet kanalisert inn i to arbeidsfelt. Det ene var knyttet til aktiv bekjempelse av fattigdomsproblemet gjennom sosialstatistikk og lovforberedelse, det annet til studiet av de lavere klassers «kaar og sæder» i et stort vitenskapelig forfatterskap.

Tre impulser løp opprinnelig sammen i Sundts vitenskapelige produksjon. Den første var teologisk. Den innvirket på hans vurderinger av hvilke normer den enkelte burde følge, og på hans oppfatning av individets ansvar for sine handlinger. Den andre var samfunnsvitenskapelig. Den ble særlig utdypet da han fikk kjennskap til europeisk befolkningslære. Hans egne studier på norsk materiale førte ham til vidtrekkende konklusjoner om lovmessige overindividuelle sammenhenger i samfunnslivet. Endelig ledet en kulturhistorisk orientering ham inn i studiet av kollektiv atferd innenfor ulike kulturgrenser. Det samlende problem var alltid forholdet mellom individuell handling og sosial eller kulturell lov. Det bakenforliggende mål var å finne betingelsene for et sosialt integrert samfunn.

Der foregikk en utvikling i Sundts vitenskapelige tenkning fra 1850 til 1860-årene. I sine første demografiske arbeider fra 1855, «Om Dødeligheden i Norge» og «Om Giftermaal i Norge», fant Sundt frem til regelmessigheter i befolkningsutviklingen, en bølgebevegelse som siden er kalt «Sundts lov». Uår med demografiske kriser hadde gitt skjevheter i alderssammensetningen som førte til periodiske svingninger i folketallet. Dette funn styrket inntrykket av at menneskenes liv var styrt av forhold de ikke selv regulerte. Sundt fant, som Quételet, en «rystende» regelmessighet. Befolkningsutviklingen virket tilbake på det økonomiske liv og bestemte slik hver generasjons økonomiske rammebetingelser.

Samtidig fant Sundt at den del av livet som folk kunne styre selv, ekteskapsinngåelsen, var styrt av omtanke for fremtiden. Dette var mot Malthus' teori og hans hypotese om at arbeiderklassen gjerne gav seg inn i lettsindige ekteskap. Studiet av folks seksuelle normer i arbeidet «Om Sædeligheden» (1857) førte ham til ettertanke over folks fornuft og tilpasningsdyktighet. Den «uskik» som han fordømte, nattfrieriet, viste seg tross alt å være uttrykk for en rasjonell tenkemåte i de bygdelag der den var vanlig. Folk mente det var en bra måte å skaffe barna et godt gifte. Jo mer Sundt forsket, jo mer fant han at regionale forskjeller i atferdsmønstre avdekket kulturell egenart og ulike norm-mønstre. Etterhånden ble Sundt mer opptatt av kulturgrenser enn av moralgrenser. Selv om han ikke oppgav sin egen norm, så han med større forståelse på andres. Skillet mellom skikk og «uskik» ble mer komplisert. En historisk betraktningssmåte tvang frem nye grenseoppganger. Sundt ble mer opptatt

av å forstå enn av å dømme, av årsaker enn av virkninger. Tankene modnet i 1850-årene. I 1860-årene kom han i konflikt med den reformivrige del av sin samtid og ble beskyldt for å forsvare de usikker som han opprinnelig selv hadde satt seg som mål å få bort.

Møtet med Darwins teorier i begynnelsen av 1860-årene styrket faglig hans tro på en frematskridende utvikling innenfor de enkelte kulturer ved «naturlig utvalg». Nye og bedre former kunne vokse frem både ved tilfeldige avvik fra en tradisjonell norm, (mutasjon), og ved bevisste eksperimenter.

Denne endring i Sundts kultursyn og i hans vitenskapelige forklaringer nedfelte seg i en større skepsis over endel av de verdier som var sentrale for ham i utgangspunktet. Som ung ville han skape økonomisk vekst gjennom liberalistisk økonomi, og stigende "civilisation" gjennom opplysning og utbredelse av middelklassens normer. Slik ville han trygge den sosiale fred. Men han hadde i flere arbeider, f.eks. i «Om Ædruelighedstilstanden» (1859) funnet at økonomisk vekst betydde økonomisk ulikhet og større fattigdom for de mange, at "civilisation" kunne bety oppløsning av sosialt samhold og støttende normer, og at industri betydde at husflid og håndverk forsvant. Likevel tok han aldri et brudd med den liberale sivilisasjons ideologi, og han forble moralist og reformator i sin praktiske politikk. Men han kom til å hevde at fremskrittet kom til uttrykk også i folkets egen tilpasning til skiftende naturforhold og samfunnsbetingelser, og at dette bare kunne avdekkes i et historisk perspektiv: et «tusenaarigt folke-liv . . . forlanger at blive forstaat» skrev han mot slutten av 1860-årene i boka «Om Renlighedsstellet» (1869).

Sundt søkte forståelse. Kritikerne mente at han støttet bakstrevet.

Sundt løp også i sitt sosialpolitiske engasjement gjennom flere faser. Fra tro på reform gjennom individuell forbedring, riktignok støttet av sterke tvangsmidler, i avhandlingen om Fantefolket (1850), ble han stående ved en mer resignert holdning når det gjalt hva man kunne få til ved individuell påvirkning. Han hadde hele sitt liv en sterk forkjærlighet for ideene om et privat fattigvesen, der den enkelte ble hjulpet av sine medborgere. I sitt siste arbeid «Om Fattigforholdene i Christiania» fra 1870 innrømmet han at hans statistiske analyse av fattigdomsproblemet i byen hadde svekket hans tro på at dette var et tilstrekkelig virkemiddel. Han kom i dette arbeidet også til å understreke de økonomiske betingelser for fattigdommen. Den moralistiske, individorienterte forklaring ble også på det sosial-politiske område dempet av en sosial og økonomisk.

Men slike forklaringsmåter førte ham aldri over i nytt samfunnsyn. Han nøyde seg med å arbeide for å overføre den kristelige me-nighetspleiens hjelpeformer – personlig kontakt mellom verge og fattig – over i den offentlige fattigpleie. Slik ville fattig og rik møtes, og forståelse oppstå. Om fattigdommen ikke kunne utryddes, kunne selve fattighjelpen likevel bidra til sosial integrasjon. Først en generasjon senere ble dette gjennomført i flere norske byer i Elberfeld-systemet.

Sundts forskning førte ham i løpet av tyve år fra trygg forankring i sin generasjons tro på et samfunn der vitenskapene ville bidra til å løse samfunnsproblemene, og der sosial integrasjon ville komme med stigende «civilisation», til ny erkjennelse av betydningen av de langsomme historiske prosesser. Denne historiske tenkemåten kom til å fjerne ham fra viktige grupper i hans samtid. I 1869 mistet han den statsbevilgning han hadde hatt i nesten ty-

Fortsettelse side 6.

Eilert Sundt.

MAKROØKONOMISKE MODELLER

Pers Hotel, Gol 26. og 27. september 1984

PROGRAM

ONSDAG 26. september

11.00 Hovedtrekk ved det norske planleggings- og modellsystemet

- Fremveksten av det norske modellsystemet
 - de norske modellene i en teori-tradisjon
 - samspill med utviklingen innen EDB
 - organiseringen av planleggingsarbeidet.
- Bruk av modellene

Forsker Svein Longva, Statistisk Sentralbyrå

12.00 Årsmodeller på kort og mellomlang sikt

- De tradisjonelle modellene i arbeidet med nasjonalbudsjett og langtidsprogram: MODIS og KRØSUS - realside og penge- og kredittside. Behovet for mer aggregerte modeller.
- MODAG
Presentasjon av modellen: Teoretisk innhold, estimerte sammenhenger, virkningsberegninger.
- Perspektiver på modellarbeidet framover.
Hvilken nytte har vi av MODAG og de andre modellene ved analyser av dagens problemer?

Forsker Svein Longva, Statistisk Sentralbyrå

13.00 Lunsj

15.00 Det vil her bli arrangert to parallelle sesjoner der-
som det er tilstrekkelig interesse for dette (kryss for
svar på påmeldingsslippen)

SESJON A - KVARTALSMODELLER

15.00 Byråets modell KVARTS og Norges Banks modell RIKMOD - likheter og forskjeller

Kontorsjef Eilev S. Jansen, Norges Bank

16.00 Nærmere presentasjon og diskusjon av de enkelte kvartalsmodellene for Norge, som nå er under utvikling.

SESJON B - LANGTIDSMODELLER

15.00 De norske langtidsmodellene MSG og TOLMOD

Forsker Øystein Olsen, Statistisk Sentralbyrå

16.00 Forberedte innlegg og diskusjon om viktige anvendelser av langtidsmodeller i norsk planlegging (generelle makroøkonomiske analyser, energi-analyser, regionale analyser).

Dersom det ikke er grunnlag for to parallelle sesjoner, vil de to temaene bli behandlet noe mer summarisk i plenum.

17.00 Planlegging i historisk perspektiv - tanker og handling.

Forsker (NAVF) Tore J. Hanisch

TORSDAG 27. september

09.00 Modeller og modellbruk i andre land

- internasjonale utviklingslinjer, teorigrunnlag og anvendelsesområder
 - modellfilosofi, fellestrekk og forskjeller
 - perspektiver i modellutviklingen/modellbruken
- Professor Ellen Andersen, Københavns Universitet

10.15 Bruk av makroøkonomiske data i bedriftsplanleggingen

- anvendelsesområder, herunder om tidsperspektivet (konjunkturdata/langtidsdata)
 - eksempler på bruk av makroøkonomiske data
 - bruk og nytte av eksterne modeller?
 - egne modeller og tankeskjemaer
- Sjefsøkonom Jan Erik Korsæth, Norsk Hydro

11.00 How firms can benefit from using macro-economic models

- the CE model-building philosophy
 - how CE offer their services to customers
 - how firms use the CE-models
- Dr. Richard M. Young, Chase Econometrics

11.45 Discussion

12.30 Lunsj

Påmelding innen 3. sept. til NSF, Storgt. 26, Oslo 1

Påmelding til kurs om Makroøkonomiske modeller

Navn

Kursavgift:

Kr. 1 600,- for medlemmer

Kr. 1 800,- for øvrige

for opphold kr. 685,- bet. direkte til hotellet

Medlem av NSF?.....

Avgift kr..... oversendes

☐ Bankgiro 6001.05.13408

☐ Postgiro 516 78 87

☐ Sjekk vedlagt

☐ A-sesjon

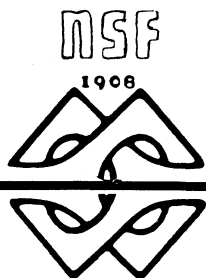
☐ B-sesjon

Arbeidsgiver:.....

Adresse:

tlf:.....

Underskrift

Høstkonferansen 1984

Grand Hotel, 22. – 23. oktober

Tema for Norske sosialøkonomers forenings høstkonferanse 1984 er skatt. Bakgrunnen for valg av emne er at den regjeringsoppnevnte skattekommisjon vil ha avgitt sin innstilling høsten 1984. Det materiale og de forslag som skattekommisjonen legger fram vil ventelig gi et godt grunnlag for en engasjert og saklig skattedebatt. Skattedebatten vil ikke være avsluttet med framleggelsen av skattekommisjonens innstilling, men en vil forhåpentligvis ha en bedre debattplattform.

På årets høstkonferanse vil vi av sentrale politikere få innlegg som vil belyse skattepolitikkenes plass i det økonomiske politiske totalbildet. Konferansen vil som nevnt i noen grad ta utgangspunkt i skattekommisjonens innstilling, og vi vil få belyst hovedsvakhetene ved det nåværende system og presentert skattekommisjonens forslag til løsning. Etter at skattekommisjonens forslag til løsning er gjennomgått vil vi i ulike sesjoner belyse konsekvenser av skattekommisjonens forslag for ulike problemområder.

Det gjelder konsekvensene for kreditt og boligmarked. Virkningene for bedriftene og næringslivet og kontrollproblemene vil bli belyst. Skattepolitikken er et viktig styringsverktøy i utformingen av den økonomiske politikk. Vi vil se nærmere på om dette styringsverktøy vil bli forbedret.

Marginalskattene er et omstridt område i den skattepolitiske debatt. I en sesjon vil fordelingsvirkningene i lys av markedskreftene bli drøftet.

Til slutt på konferansen vil en paneldebatt ta for seg de mer politiske sider ved spørsmål omkring omfanget av den offentlige virksomhet og finansieringen av denne.

Olav Ljones
formann i programkomiteen

Kurs om Makroøkonomiske modeller

Finansdepartementet er tradisjonelt den dominerende brukeren av makroøkonomiske planleggings- og analysemodeller. I økende grad etterspør imidlertid også andre deler av statsforvaltningen, forskningsinstitusjoner, interesseorganisasjoner og store bedrifter slike modeller.

I dette kurset vil vi ta opp flere aspekter ved utvikling og bruk av planleggings- og analysemodeller:

- historiske- og økonomisk-teoretiske forutsetninger for det særpregete norske modellsystemet
- status for modellarbeidet og utviklingslinjer fremover
- er det et gap mellom våre modeller og dagens forståelse av de økonomiske problemer?
- burde bedrifter i større grad ta i bruk modellanalyser i konjunktur- og langtidsplanleggingen.

Se forøvrig fullstendig program og påmeldingsslipp annet sted i dette nummer av Sosialøkonomen.

Tore Eriksen
formann i programkomiteen

Programkomite:

Tore Eriksen – Finansdepartementet
Alf Hageler – Den norske Bankforening
Per Richard Johansen – Statistisk Sentralbyrå

Myter om befolkningsutviklingen¹

Interessen for befolkningsspørsmål er økende selv om massemediene stort sett er mer opptatt av det sensasjonelle enn den jamne utvikling. En rekke misforståelser og myter gjør seg imidlertid gjeldende. I denne artikkelen blir noen av disse diskutert. Det blir også gjort rede for befolkningsutviklingen hittil og hva som kan komme til å skje i framtida. Fruktbarheten får mest plass, da den for tida er den demografiske faktor som har størst betydning for befolkningsutviklingen nasjonalt. Men dødelig-

hetsutviklingen er også interessant, særlig blant de eldste aldersgruppene. Fortsatt finnes det markerte dødelighetsforskjeller i Norge: regionalt, yrkesmessig, sosioøkonomisk m.m. Til slutt presenteres konsekvensene for befolkningens størrelse og aldersstruktur av fire forskjellige forutsetninger om fruktbarheten. På lang sikt fører alle fire alternativer til en betydelig aldring av befolkningen. Men på noe kortere sikt gir ulike aldringsmål noe forskjellige resultater.

AV
HELGE BRUNBORG

1. Fruktbarhet

I 1983 ble det født 49 700 barn, som er det laveste fødselstallet siden 1941. Men i 1941 var folketallet i Norge bare 3 millioner mot 4,1 millioner i dag, slik at fruktbarheten nå er lavere enn noen gang. Et vanlig fruktbarhetsmål er samlet fruktbarhetstall (SFT) som i 1983 var ca. 1,65 barn pr. kvinne.

Nå er ikke dette noen spesielt lav fruktbarhet i nordisk og internasjonal sammenheng. I 1983 hadde både Danmark, Sverige og en rekke andre europeiske land lavere fruktbarhetstall.

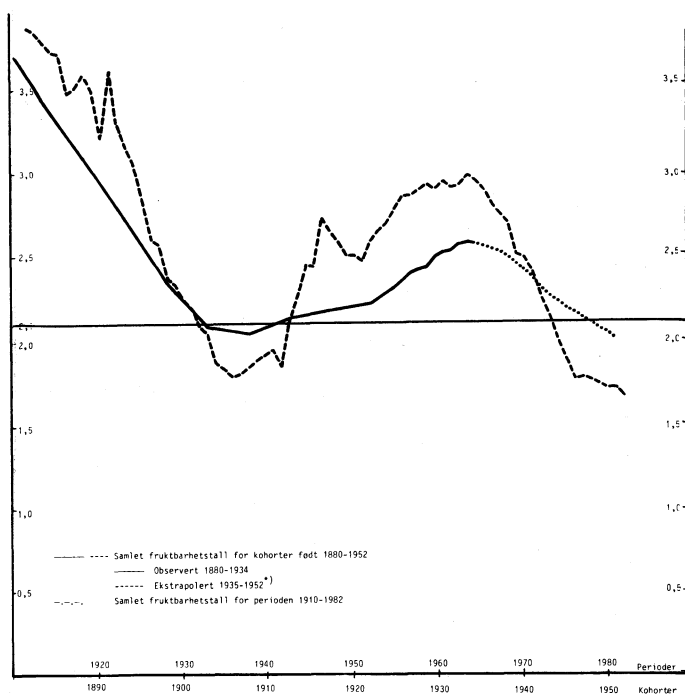
Nedgangen på 3% fra 1982 til 1983 kom ikke som noen stor overraskelse. Det som snarere har vært overraskende er at fruktbarheten har endret seg så lite de siste åra, se figur 1. Samlet fruktbarhetstall var nemlig nesten konstant på litt over 1,7 fra 1977 til 1982. Vi kan derfor si at det er blitt en *myte* at fruktbarheten stadig faller sterkt. Fruktbarheten begynte å synke fra en topp på 3 barn pr. kvinne i 1964 og sank særlig raskt fra 1970 til 1977, med gjennomsnittlig over 5 prosent pr. år.

Det er imidlertid en misforståelse at dagens norske kvinner ikke får mer enn 1,7 barn hver i gjennomsnitt. Dette tallet er nemlig et *hypotetisk* mål som beskriver fruktbarheten i et bestemt år. Det viser hvor mange barn et kull av kvinner ville få dersom de gjennomlevde hele sin fødedyktige periode 15–49 år med de fødselsrater som ble observert i f.eks. 1983, og ingen døde før de var 50 år. De kvinner som nå får barn er mellom 14 og 50 år gamle. De eldste av dem ble selv født i 1930-åra og begynte å få barn i slutten av 1940-åra, mens de yngste ble født i slutten av 1960-åra. Disse kullene av kvinner har hatt vidt forskjellige livserfaringer og har vokst opp under nokså forskjellige forhold, økonomisk, sosialt og kulturelt.

Det er derfor nyttig å ha kohorttankegangen for øyet, dvs. at vi følger fruktbarhetsutviklingen over livet for forskjellige *fødselskohorter* av kvinner, og ikke bare ser på situasjonen for bestemte år.

I figur 2 har vi tegnet opp fruktbarhetsratene for noen utvalgte kohorter av kvinner (født i 1935, 1945, 1950, 1955 og 1960). Vi ser at aldersmønsteret har forandret seg mye etter 1935-kohorten. Seinere kohorter får langt færre barn i høyere aldre (over ca. 25 år) og litt flere barn i yngre aldre. De aller yngste kohortene derimot, her representert ved 1960-kohorten, får få barn også i yngre aldre. Hvor mange barn de vil få i høyere aldre er det for tidlig å si noe om, men det er tvilsomt om fruktbarheten

Figur 1. Samlet fruktbarhetstall for perioder og kohorter¹

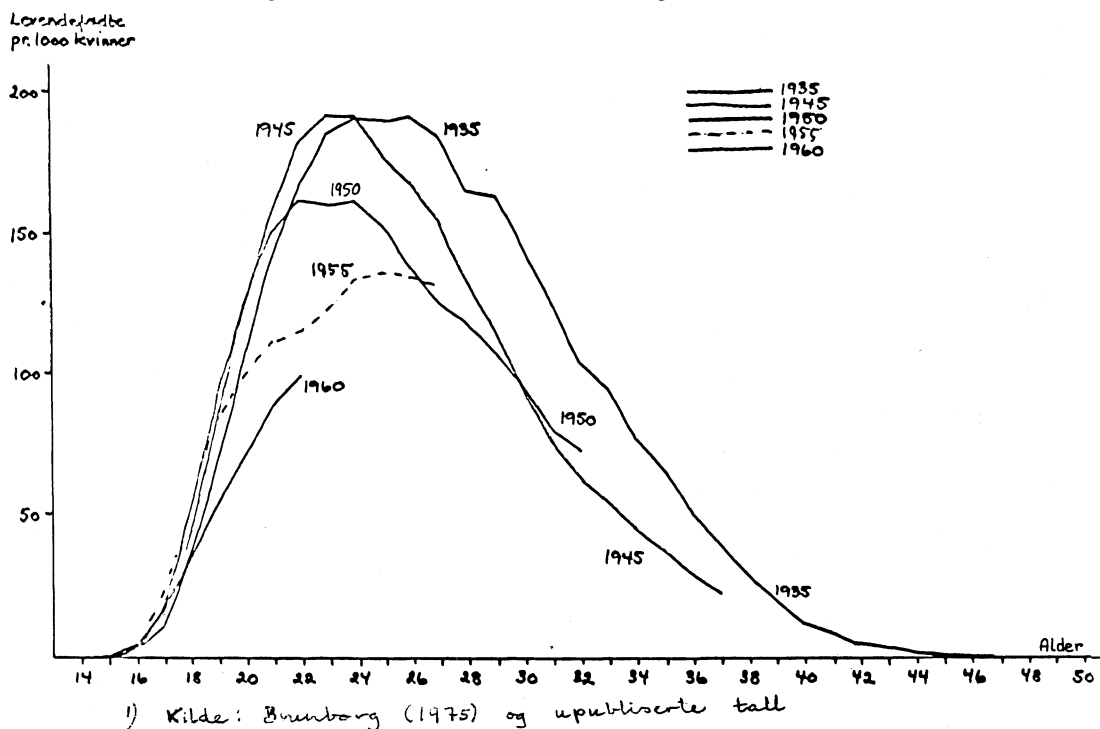

* Ekstrapolert med aldersspesifikke fødselsrater for 1982 for de aktuelle aldre.

1) Kilde: Brunborg (1975) oppdatert med upubliserte tall.

¹) Noe bearbeidet versjon av foredrag på Norske Sosialøkonomers Forenings etterutdanningskurs «Virkninger på befolkningsutviklingen», Blindern 22. og 23. november 1983.

Figur 2. Fødselsrater for noen utvalgte kohorter¹

blir så høy som for 1935-kullet. Vi ser riktignok at det er en viss tendens til høyere fruktbarhet for «eldre» kvinner for yngre kohorter, da kurvene for både 1950- og 1955-kohortene krysser kurvene for fem år eldre kohorter.

Dersom vi summerer opp fødselsratene for aldrene fra 15 til 49 år, som er det samme som å regne ut flateinnholdet under kurven for f.eks. 1935-kohorten, får vi samlet fruktbarhetstall. Figur 1 viser SFT for kohorter født mel-

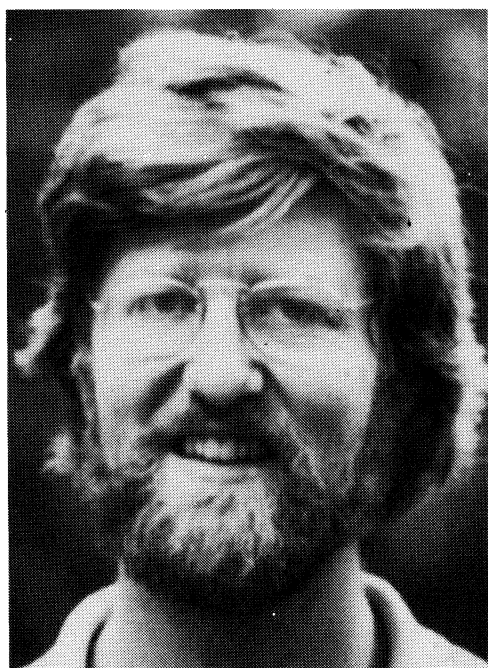
lom 1880 og 1935, samt en framskriving av SFT for kohortene 1935–1952, som ennå ikke er ferdige med å få barn.

Vi ser av figuren at kohortfruktbarheten faktisk har økt for alle kohorter født i dette århundret, fra litt over 2 for 1905–10 kullet til litt under 2,6 for 1933–36 kullene. (Det er interessant å merke seg at de kullene som har fått *flest* barn i dette århundret, selv tilhører de *minste* kullene født etter 1900, en observasjon som samsvarer godt med den såkalte Easterlinhypotesen, se Easterlin 1973.) Kohorter født etter 1935 er ennå ikke ferdige med å få barn, men ekstrapolering tyder på at de vil få stadig færre. 1950-kohorten ser ut til å bli den første kohorten som vil få færre enn 2,1 barn, dvs. under den såkalte reproduksjonsgrensen (2.08 for å være nøyaktig).

Det er altså en *myte* at barnetallet pr. kvinne har sunket jamt i dette århundret, når vi ser på totalt barnetall for de forskjellige kohorter. (Men hvis vi bare hadde tatt med *gifte* kvinner ville vi fått en jamn nedgang, bare avbrutt av en ekstra dump i de harde tretti-åra.)

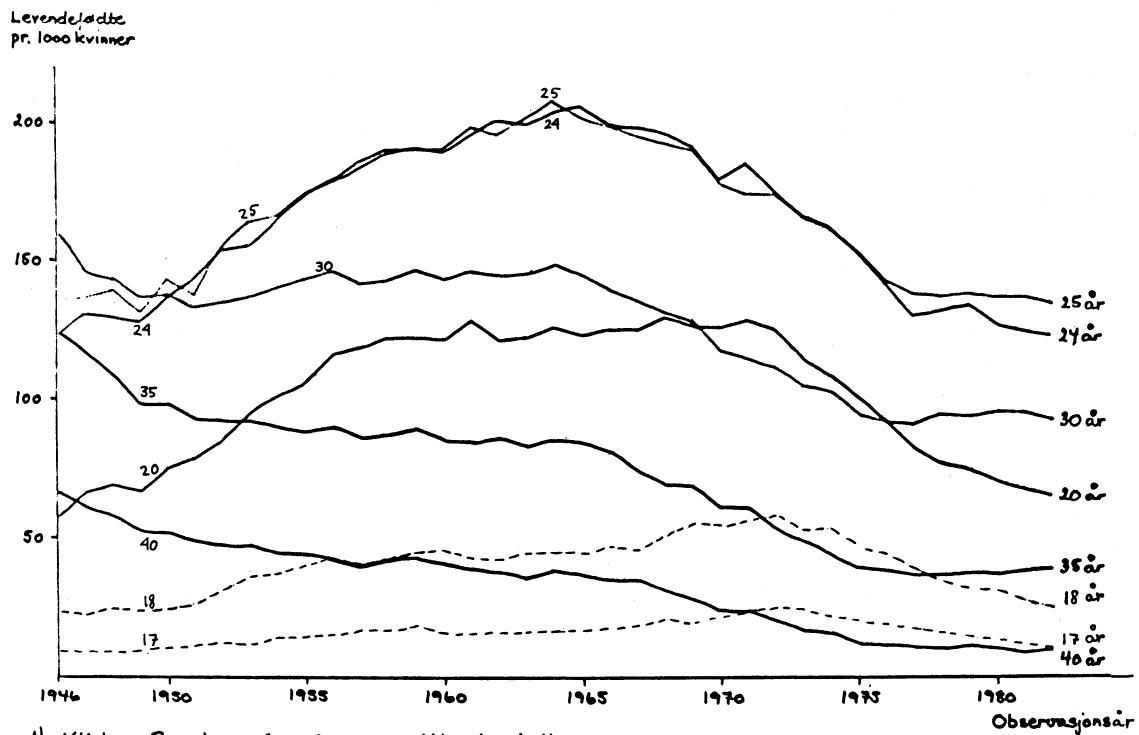
I figur 1 er kurvene faseforskjøvet med 30 år, som er litt over gjennomsnittlig fødealder. Vi ser at variasjonen i kohortfruktbarheten er mye mindre enn variasjonen i periodefruktbarheten, som i stor grad skyldes at noen kohorter får barn litt seinere eller litt tidligere enn andre kohorter. (Dette betyr ikke at variasjonene i periodefruktbarheten ikke er viktige – det er jo de som bestemmer det årlige fødselstall og derved aldersstrukturen i befolkningen.)

Som en ekstrem illustrasjon av dette kan vi tenke oss at det av en eller annen grunn blir fødselsstreik til neste år. Da vil fødselstallet og samlet fruktbarhetstall begge bli lik null. Likevel kunne de forskjellige kohorter av kvinner få nesten akkurat like mange barn som de ellers ville fått, ved å få barn i de etterfølgende år isteden. Den store fruktbarhetsnedgangen fra midten av 1960-tallet kan altså i noen grad skyldes *utsettelse* av fødsler. Figur 3 (og i noen grad figur 2) viser at vi de siste åra faktisk har hatt en liten økning i fødselsraten for aldre mellom ca. 26 og

Helge Brunborg ble cand.oecon. i 1973. Ph.D. ved University of Michigan i 1983 på avhandlingen "An Economic Model of Fertility, Sex and Contraception". Ansatt i Statistisk Sentralbyrå siden 1974, bortsett fra tre år som forskningsstipendiat (NAVF). Er nå forsker i Sosiodemografisk Forskningsgruppe i Statistisk Sentralbyrå, der han arbeider med befolkningsproblemer.

Figur 3. Fødselsrater for noen utvalgte aldre¹

1) Kilde: Brunborg (1975) og upubliserte tall

40 år. Men det er langt fra nok til å monne. Det lave fruktbarhetsnivået har nå vart så lenge at det for mange kohorter er blitt for seint å ta igjen «det forsømte».

Kullene født omkring 1950, 1948–52, oppga i Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 at de regnet med å få 2,4 barn i gjennomsnitt. Ved utgangen av 1982 hadde de fått ca. 1,8 barn hver. Det er fullt mulig, men høyst tvilsomt om disse kvinnene i gjennomsnitt vil få over et halvt barn til etter at de fylte 32, som var deres gjennomsnittsalder i 1982. I så fall må de være enda mer produktive enn 1935-kohorten, som gjennomsnittlig fikk 0,4 barn etter 32-års alderen. Hvis 1942–52 kullene i de neste 15–20 år har de samme fødselsratene som gjaldt i 1982 for kvinner over 32 år, vil de få bare 0,25 barn til og altså ende med 2,05 barn i alt.

De intensjoner om barn som ble oppgitt i Fruktbarhetsundersøkelsen har derfor vært litt for optimistiske, særlig blant de yngste kvinnene. Men det kan være at forventningene er blitt noe nedjustert siden 1977. Analyser fra andre land tyder på at ønsker og forventninger om barnetall tilpasser seg den faktiske atferd (se f.eks. Lee 1981).

Hittil har vi bare sett på gjennomsnittstall for fruktbarheten. Bak dette skjuler det seg imidlertid en barnetallsfordeling: 0, 1, 2 barn osv., som er av stor betydning for familiestruktur m.m. La meg først nevne at det er en *myte* at fruktbarhetsnedgangen skyldes økende barnløshet. Tvertimot, det ser ut som om flere norske kvinner får barn enn noen gang før. Ved utgangen av 1981 var det bare ca. 10 prosent av kvinner født i årene 1933–40 som aldri hadde fått barn, når vi tar hensyn til frafallet (Noack og Østby 1983). Hvor stor barnløsheten vil bli blant seinere kohorter kan vi ikke si noe om ennå, men de tall vi har tyder ikke på at det har skjedd noen stor økning i barnløsheten. F.eks. var 11 prosent av 1941–48 kohortene barnløse ved 32 årsalder, mot 10 prosent av 1933–40 kohortene. I Sverige og Danmark er det blitt noe vanlig-

ere enn i Norge å ikke få barn i det hele tatt (Johansson og Finnäs 1983), og i USA er det spådd at hele 30 prosent vil bli barnløse (Pebbley og Bloom 1982).

Ettbarnsmødre er heller ikke blitt vanlige. I Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 var det bare 2–5 prosent av kvinner under 35 år og 9 prosent av eldre kvinner som regnet med å få bare ett barn.

Grunnen til at fruktbarheten er gått ned er at de store barneflokkene er blitt sjeldnere. Ved utgangen av 1982 hadde 54 prosent av kvinner født i 1933–37 fått tre eller flere barn, mot bare 36 prosent av 1943–47 kohorten (Noack og Østby 1983 og foreløpig upubliserte tall). Noen få av de yngste kvinnene vil få flere barn, men ikke mange nok til å endre bildet.

Vi får altså en stadig sterkere konsentrasjon av to-barnsfamilien. Ved utgangen av 1977 regnet 43 prosent av kvinner født 1953–57 å få to barn, mot bare 28 prosent av 1933–37-kullet (Statistisk Sentralbyrå 1981).

Hvis disse andelene fortsetter, 10 prosent med 0 barn og 10 prosent med 1 barn, og vi antar at halvparten vil få 2 barn, må hele 20 prosent få 3 barn og 10 prosent få 4 barn for å sikre reproduksjonen med 2,1 barn i gjennomsnitt. Dvs. at omtrent en tredjedel av alle kvinner må få 3 barn eller mer.

Norske familier blir altså stadig likere, kjernefamilien består av mor, far og to barn, og de fleste barn har én søster eller bror, og sosialiseres nokså likt. Men skilsmisser og gjengifte bryter, jeg hadde nesten sagt heldigvis, opp i dette mønsteret, og vi får et mylder av stesøsken, steforeldre, stebesteforeldre osv.

Også geografisk har vi fått mindre variasjon i fruktbarheten, som har falt raskt og nesten parallelt i samtlige fylker. I 1968 hadde Oslo lavest SFT med 2,0 mens Nord-Norge lå høyest: Finnmark hadde SFT lik 3,4, altså en forskjell på 1,4 barn. Oslo lå fortsatt lavest i 1982, med SFT lik 1,39, men nå er det Sør-Vestlandet og ikke Nord-

Norge som har høyest fruktbarhet: Rogaland med 2,05 barn. Forskjellen mellom høyeste og laveste fylke er altså halvert. Ingen norske fylker har lenger høy nok fruktbarhet til å reprodusere befolkningen i det lange løp, enn si eksportere folk til andre deler av landet slik som særlig Nord-Norge gjorde tidligere uten å gå ned i folketall.

La meg til slutt igjen minne om at fruktbarhetsnedgangen i Norge ikke har vært eksepsjonell rask sammenlignet med andre industri-land, snarere tvert imot. Det er altså en *myte* at Norge har spesielt lav fruktbarhet. Blant 14 land i det nordlige Vest-Europa i 1981, hadde 8 lavere og 5 høyere fruktbarhet enn Norge. Til og med Italia, et land vi har oppfattet som svært pronatalistisk, har nå lavere fruktbarhet enn Norge (SFT = 1,57). Rundt 1980 hadde bare 6 av 33 industriland fruktbarhet over reproduksjonsnivået.¹ Lavest ligger nå Danmark og Vest-Tyskland med SFT rundt 1,4, høyest er Irland med SFT lik 3,0. Det laveste fruktbarhetstall som noen gang er observert for et land i fredstid er 1,38 i Vest-Tyskland i 1978 og 1979 og Danmark i 1983.

Overgangen til et lavt fruktbarhetsnivå har altså skjedd i praktisk talt samtlige i-land, om enn i litt ulik takt, men likevel med en forbausende parallellitet, og med forbausende små forskjeller landa imellom, på tross av store ulikheter når det gjelder politiske og økonomiske systemer, inntektsnivå og inntektsfordeling, barnetrygd, kvinnelig yrkesaktivitet, permisjonsordninger under svangerskap og når barna er små, barnehagedekning, bruk av prevensjonsmidler, adgang til legal abort og urbanisering, for å nevne noen av de faktorer som ofte nevnes når fruktbarhetsnedgangen diskuteres. Det er altså en *myte* at fødselsnedgangen i Norge skyldes spesielle «barnefiendtlige» forhold i Norge.

2. Dødelighet

Dødelighetsutviklingen i Norge blir viet mye mindre oppmerksomhet enn fruktbarhetsutviklingen. Vi har vent oss til at det dør litt over 40 000 hvert år, at dødeligheten er lav for spedbarn og de fleste andre aldersgrupper og at den endrer seg lite. Bare noen få land i verden (Island, Sverige, Nederland og Japan) har høyere levealder enn Norge (*Population* nr. 4-5, 1983, tall for 1980).

Men det er fortsatt sosiale og regionale forskjeller i dødelighet i Norge som gjør den interessant. Jeg skal nevne noen av disse, men før dette skal jeg kort diskutere noen myter knyttet til dødelighetsutvikling og dens betydning for befolkningutviklingen.

Den første er *myten* om at folk blir så mye eldre nå enn «før i tida». Riktignok har den forventede levealder ved fødselen økt kraftig i dette århundret, fra 56 til 76 år, se tabell 1, men dette skyldes vesentlig at spedbarnsdødeligheten har gått ned. Folk som har overlevd til besteforeldrealder lever ikke stort lenger i dag enn ved århundreskiftet. Da kunne en 70-åring regne med å leve 10,9 år til, mot 12,9 år nå. (Her er det forskjell på menn og kvinner: For 70-årige menn økte gjennomsnittlig levealder med bare 0,6 år i dette århundret, mens den økte med 3 år for kvinner.) Men jeg vil legge til at det også har vært

Tabell 1. *Forventet gjennomsnittlig levealder.*

År	For nyfødte (e ₀)		For 70-åringer (e ₇₀)		For 85-åringer (e ₈₅)	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1821-1830	45,0	48,0	9,7	10,0	—	—
1901-1910	54,8	57,7	10,6	11,2	4,3	4,6
1961-1965	71,0	76,0	11,0	12,3	4,4	4,7
1981-1982	72,6	79,4	11,3	14,4	4,7	5,6

Kilder: Historisk statistikk 1978, Folkemengdens bevegelse 1982 og Statistisk Ukehefte nr. 1, 1984.

Tabell 2. *Ulike framskrivinger for årene 1982 og 2000 av antall personer over 80 år.*

Framskrivingsperiode	Dødelighet som i	Antall personer 80 år og over		Kilde
		1982	2000	
1969-1990 ...	1966-68	120 058	—	NOS A307
1972-2000 ...	1966-70	117 752	145 400	NOS A523
1975-2000 ...	1972-73	120 635	150 969	NOS A762
1977-2000 ...	1974-75 minus 2%	126 317	163 824	NOS A927
1979-2025 ...	1976-77 minus 3%	128 965	171 649	NOS B82
1982-2025 ...	1981 minus ca 10%	129 815	196 382	NOS B317
Observert ..		130 265	—	NOS B407

en forbedring i voksne aldre. En 20-åring kan i dag regne med å leve nesten 11 år lenger enn ved århundreskiftet.

Likevel skal vi være forsiktige med å anta at dødeligheten for eldre vil endre seg lite i åra som kommer, noe som kanskje også er en *myte*. Det er nettopp i disse aldre det er rom for store endringer. For barn og spedbarn er det ikke stort mer å ta av. Medisinske framskritt, bl.a. mer effektiv behandling av kreft og hjerte/karsykdommer, kan føre til dramatiske endringer, noe som kan få store demografiske, sosiale og økonomiske konsekvenser.

De siste 10-20 år har vi hatt en klar tendens til synkende dødelighet for de aller eldste, se tabell 1, selv om den er mer markert for kvinner enn for menn. På de første seksti år i dette århundret økte gjennomsnittlig levealder for 85-åringer med bare 0,1 år, men i de neste 15-20 år med hele 0,3 år for menn og 0,9 år for kvinner. I Danmark har Leeson (1980) funnet at halvparten i økningen av antall personer over 85 år de siste 20 åra skyldes lavere dødelighet. Hvis 1960-dødeligheten hadde fortsatt til 1980 ville Danmark hatt nesten 50 000 færre kvinner og 25 000 flere menn over 60 år enn det faktisk var. Leeson har videre beregnet at det fram til år 2000 vil trenge 27 500 flere plasser i eldreinstitusjoner hvis dødelighetsnedgangen fra 1960 til 1980 gjentar seg, mot bare 16 000 flere plasser hvis dødeligheten holder seg konstant, i begge tilfeller forutsatt uendrede institusjonshyppigheter.

Liknende forhold gjelder for Norge, og kan illustreres med offisielle framskrivinger fra Statistisk Sentralbyrå laget de siste 14 år. Tabell 2 viser beregnet antall personer over 80 år i 1982 og 2000. Vi ser at prognosetallet har økt ganske mye fra de eldste framskrivingene og til i dag.

¹ De 33 er de Øst- og Vesteupeiske land, samt USA, Canada, New Zealand, Australia, Japan og Israel. De 6 er Irland (og Nord-Irland), Island, Polen, Romania, Sovjetunionen og Israel. Kilde: *Population* nr. 4-5, 1983. Tall for siste tilgjengelige år, som varierer fra 1979 til 1982.

Hvis vi sammenlikner siste offisielle framskriving (1982–2025) med den som ble laget for ti år siden (1972–2000) ser vi at prognosetallet for personer over 80 år i 1982 og 2000 har økt med henholdsvis 10 og 35 prosent! For 1982 har vi nå også det faktiske tallet, som ligger hele 12 500 (10,6 prosent) over prognosen laget bare 10 år før.

Disse personene var allerede født da framskrivingene ble laget og inn- og utvandring i de aktuelle aldre er liten. Forskjeller mellom de ulike framskrivinger skyldes derfor nesten utelukkende dødelighetsforutsetningene. I 1970-åra sank dødeligheten ganske mye slik at det stadig ble beregnet for få døde i framskrivningene. Byrået begynte derfor å redusere dødelighetsratene med noen prosent, som vist i tabell 2. Men vi har kanskje vært litt for forsiktige her – på samme måte som når det gjelder fruktbarhetsforutsetningene.

Disse eksemplene skulle ta livet av en annen *myte*, nemlig at vi med stor sikkerhet kan lage prognoser for antall personer som allerede er født når prognosen lages. Dette er nok i noen grad riktig for personer som vil være, la oss si mellom 20 og 60 år i år 2000, men det kan altså bli nokså galt for eldre folk.

En annen *myte* er at den norske befolkning er blitt eldre, dvs. fått høyere gjennomsnittsalder, fordi folk lever lenger. Dette er feil. Den viktigste grunnen til at en befolkning blir eldre er at fruktbarheten går ned. Dødelighetsnedgang kan tvert imot føre til at en befolkning blir *ynge* (Coale 1957). Den nåværende aldersstruktur skyldes nesten utelukkende variasjoner i fødselstallet de siste 100 år.

Jeg vil så nevne noen dødelighetsdifferensialer som kan gi grunn til ettertanke.

Det første er forskjellen mellom menn og kvinner. Menn har høyere dødelighet enn kvinner i alle aldre, i noen aldre opp til 3 ganger så høy dødsrisiko. Nyfødte gutter kan i dag forvente å leve i 72,6 år og jentene i 79,4 år. Denne forskjellen har *økt* betydelig, fra 3 år ved århundreskiftet til nesten 7 år i dag, se tabell 1. I den grad denne forskjellen skyldes sosiale og ikke biologiske forhold, skulle vi tro at større likhet mellom kvinner og menn i yrkesdeltaking, røykevaner m.m. skulle *redusere* dødelighetsforskjellen. Dette har ikke skjedd ennå, snarere tvert imot. Men det kan selvsagt ta lang tid før slike endringer gir seg utslag i dødeligheten.

Det andre dødelighetsdifferensialet gjelder ekteskapelig status. Gifte personer har lavest dødelighet, ugifte litt høyere, enker og enkemenn noe høyere og skilte aller høyest dødelighet. Forskjellene er atskillig større for menn enn for kvinner. Flere mulige forklaringer på disse forskjellene er lansert: *seleksjonshypotesen*, dvs. at det ikke er tilfeldig m.h.t. helse hvem som gifter seg og blir skilt, og *livsførselshypotesen*, dvs. at gifte lever sunnere. Analyser av norske data tyder på at en viss seleksjon ved giftermålet kan forklare den lave dødeligheten for gifte, men at livsførselen har betydning for overdødeligheten blant tidligere gifte (Tønnesen 1973, Mønnesland, Brunborg og Selmer 1982).

For det tredje er det store dødelighetsforskjeller mellom ulike yrkesgrupper. I Norge har bl.a. sysselsatte i hotell- og restaurant, fiske- og fangst, gruve og sprengningsarbeid, dekk- og maskinmannskap og kunstnerisk og litterært arbeid, særlig *høy* dødelighet, mens sysselsatte med teknisk og vitenskapelig arbeid, i undervisning, jord- og skogbruk og trearbeid har særlig *lav* dødelighet (Statistisk Sentralbyrå 1976 og Kristofersen

1979). Disse forskjellene skyldes nok i høy grad arbeidsmiljøet, men det kan også være en viss seleksjon til visse yrker.

Det fjerde dødelighetsdifferensialet gjelder norske fylker. I 1976–80 var forventet levealder ved fødselen i Finnmark 68,9 år for menn og 77,1 år for kvinner, mens den i Sogn og Fjordane var henholdsvis 74,5 og 80,1 år (Statistisk Sentralbyrå 1982 b). Det er et tankekors at menn og kvinner i Finnmark lever henholdsvis 6 og 3 år kortere enn i Sogn og Fjordane. Vi vet lite om årsakene til slike regionale forskjeller i dødeligheten, men forskjeller i næringsstruktur, urbaniseringsgrad og livsstil ser ut til å forklare en del (Myklebost 1981, Elstad 1982 og Saugstad 1982).

For det femte er dødeligheten høyere jo lavere den sosiale status er, målt ved utdanning, inntekt og yrke (Kristofersen 1979, Holme et al. 1980). I England er det påvist at dødeligheten avtar med den sosiale status, og at de relative forskjeller faktisk har *økt* i dette århundre (Preston, Haines og Pamuk 1981).

De siste åra er sammenhengen mellom livsførsel og dødelighet kommet i fokus. Som et eksempel på betydningen av sunn livsførsel, la meg referere Waaler og Hjorts (1981) undersøkelse av norske adventister. De fant at forventet levealder for mennene var 4 år høyere og for kvinnene 2 år høyere enn for befolkningen ellers. Adventister bruker som kjent ikke tobakk, kaffe, te og svinekjøtt, mange er vegetarianere, og de legger vekt på mosjon, søvn og regelmessige arbeidsvaner.

Jeg håper med dette å ha vist at også dødeligheten er interessant, og at den er vel verd større oppmerksomhet fra økonomer, sosiologer, demografer og andre samfunnsvitere.

3. Befolkningsutviklingen framover

Statistisk Sentralbyrå publiserer regelmessig framskrivinger av den norske befolkning. P.g.a. den store usikkerheten som rår lages det flere alternativer. Offisielt anses disse for å være like sannsynlige. Framskrivningene er altså *projeksjoner* og ikke *prognoser* slik som Leif Johansen (1970) definerte begrepet, dvs. som den mest sannsynlige utvikling framover.

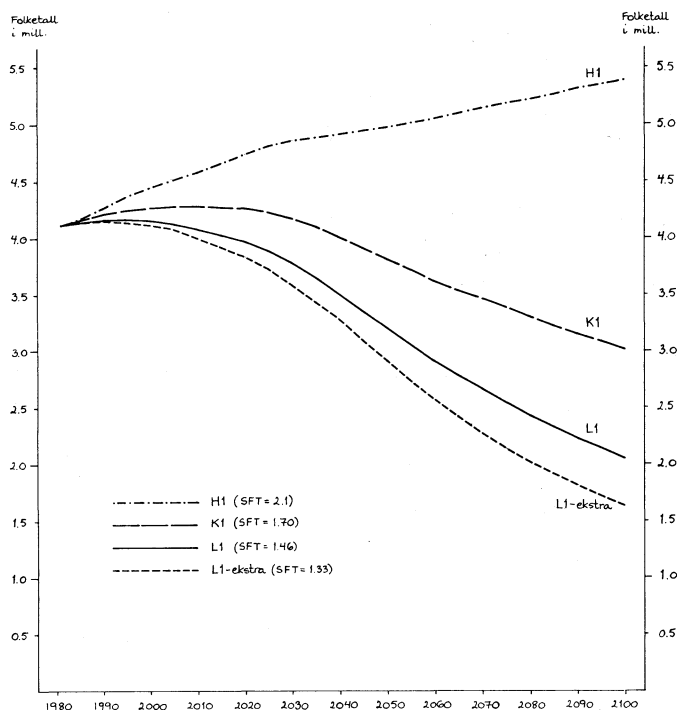
Framskrivningene lages nå fram til år 2025 og gir tall for antall personer fordelt på kjønn, alder og kommune. Den siste ble laget i 1982 (Statistisk Sentralbyrå 1982 a). Det er også laget en framskriving av befolkningen fordelt på ekteskapelig status (Brunborg, Mønnesland og Selmer 1981). Nye framskrivinger av utdanning og arbeidskraft kommer i 1984 (av Erik Hernæs og Kjetil Sørli).

I tillegg har jeg for Befolkningsutvalget laget framskrivinger for hele landet som går helt fram til år 2100 og med flere fruktbarhets- og innvandringsalternativer². Det er disse framskrivingene som presenteres her, men de er konsistente med Byråets regionale framskrivinger for 1982–2025. Jeg vil konsentrere meg om befolkningsutviklingen for hele landet.

Framskrivningene for år 2100 er selvsagt bare regneeksempler og langt fra noen prognoser. Grunnen til at vi går så langt fram er at det tar svært lang tid før vi ser de endelige resultater på aldersstrukturen av endringer i

² Vi har også eksperimentert med svingende fruktbarhet, tilfeldige variasjoner i fruktbarheten, lik inn- og utvandring m.m., men det vil føre for langt å presentere disse her.

Figur 4. Folkemengde 1981–2100. Nettoinnvandring 4 000 pr. år

fruktbarhet og dødelighet. En befolkning er en meget treg masse. Det tar f.eks. 50–60 år fra en generasjon blir født til barnebarna blir født, og ytterligere 100 år før disse er døde. Lavere fødselstall i en periode vil påvirke fødselstallene i mange generasjoner framover (Sundtske bølger, som imidlertid kan påvirkes av såkalte Easterlin-effekter, se Lee 1974).

Ved framskrivingene brukes den såkalte komponent-metoden, dvs. at antall personer i ett år er lik antall personer året før pluss fødsler minus dødsfall pluss innflyttinger minus utflyttinger. Det må derfor gjøres forutsetninger om disse fire komponentene hver for seg, for begge kjønn og for hver alder 0–105 år. For framskrivinger for hele landet er forutsetningene om fruktbarheten viktigst, for små områder er flytteforutsetningene viktigst.

Særlig i perioder med skiftende fruktbarhet er det vanskelig å lage treffsikre befolkningsprognoser. En illustrasjon av dette er Statistisk Sentralbyrås (1969) framskriving fra 1968 til 1990. Denne ga et fødselstall på litt over 82 000 for 1980, mens det faktisk ble født litt under 51 000, altså hele 60 prosent for mange! Da den neste framskrivinga ble laget (Statistisk Sentralbyrå 1972) var man blitt klar over at fruktbarheten var begynt å falle og det ble derfor for sikkerhets skyld laget fire forskjellige alternativer, noe som resulterte i et fødselstall for 1980 på mellom 59 000 og 76 000. Selv i det laveste alternativet ble fødselstallet 15 prosent for høyt. Forutsetningen om fortsatt fall i fruktbarheten var altså ikke dristig nok.

Nå bør det legges til at for *samlet* folketall er ikke feilene så store: For 1980 ga 1969-framskrivinga 4 prosent for mange, mens feilen i 1972-framskrivingene var mellom –1 og +2,6 prosent («Underskuddet» skyldes at det ikke ble regnet med inn- og utvandring).

Figur 4 og tabell 3 illustrerer hvor stor betydning ulike forutsetninger om fruktbarheten har. Dersom fruktbarheten fortsetter som nå med et SFT på 1,7 vil folketallet nå en topp på 4,3 millioner litt etter århundreskiftet og deretter avta. Dersom SFT synker ytterligere, f.eks. til 1,4

som er det nåværende nivå i Danmark, vil toppen bli nådd ti år før. Hvis vi derimot antar at fruktbarheten vil øke, f.eks. til reproduksjonsnivået på 2,1, vil folketallet øke svakt i framtida.³ Dette alternativet anser jeg imidlertid som lite sannsynlig.

Som et regneeksempel lagde jeg for noen år siden en framskriving (uten inn- og utvandring) hvor jeg lot fruktbarheten være ett barn høyere enn dagens nivå, dvs. SFT lik 2,7, som vi hadde rundt 1968. Dette fikk en enorm konsekvens for befolkningsutviklingen. Allerede i 2030 ville folketallet bli 6 millioner, eller nesten det dobbelte av hva vi ville fått med et fruktbarhetstall på 1,7 (3,8 mill.), og i år 2100 nesten 12 millioner, mot bare litt over 2 millioner hvis fruktbarheten er ett barn lavere. Så store utslag kan altså ett barn gjøre!

I alle disse framskrivingene forutsetter vi konstante fødselsrater etter en viss overgangsperiode. På lang sikt vil dette føre til en såkalt *stabil befolkning*, dvs. at den vokser eller avtar med en konstant vekstrate og at aldersfordelingen er konstant fra år til år. Et spesialtilfelle av en stabil befolkning er en såkalt *stasjonær befolkning*, dvs. en konstant befolkning eller en nullvekstbefolkning som i eksemplet med SFT lik 2,1 (og ingen inn- eller utvandring).

Av figur 4 og tabell 3 ser vi at folketallet vil fortsette å stige i mange år ennå på tross av at fruktbarheten har vært under reproduksjonsnivået siden 1975. Dette kommer hovedsakelig av at det er de store etterkrigskullene som nå får barn, mens de som dør kommer fra mindre kull.

Det er altså en *myte* at folketallet i Norge synker (slik det f.eks. het i en overskrift i Arbeiderbladet 22/11 1983). Dette er litt ironisk. Lenge var det nærmest en *myte* at det ikke skjedde noe av interesse med befolkningsutviklingen i Norge. Det normale var at fødselstallet lå mellom seksti og sytti tusen, for det hadde det gjort i nesten 100 år, bare avbrutt av en nedgang i 1930-åra. Men bak dette tilsynelatende konstante mønster skjulte det seg et stort fruktbarhetsfall, som før eller seinere ville påvirke befolkningsveksten. Først for noen år siden begynte opinion og massemedier å bli klar over hva som var iferd med å skje med fruktbarhet og befolkningsvekst på *lang sikt*. Men vi lyktes altså så godt med å informere om dette at mange nå tror at folketallet allerede er begynt å falle.

Tabell 3. Folketall i millioner, observert i 1981 og framskrevet 1990–2100.

	Samlet fruktbarhetstall			
	1,33	1,46	1,70	2,08
1981.....	4,11	4,11	4,11	4,11
1990.....	4,18	4,18	4,22	4,27
2000.....	4,16	4,20	4,32	4,49
2010.....	4,07	4,15	4,34	4,62
2020.....	3,92	4,04	4,33	4,79
2040.....	3,38	3,60	4,10	4,99
2100.....	1,73	2,13	3,12	5,49

³) I disse framskrivingene er det regnet med en nettoinnvandring på 4 000 pr. år. Dersom vi ikke regner med inn- og utvandring vil konklusjonene bli de samme, men folketallet vil begynne å synke noen år før. Med SFT = 2,1 vil folketallet være nesten konstant på ca. 4,6 millioner etter 2040.

Innvandring har etter hvert fått en økende betydning for befolkningsveksten. Siden 1971 har det hvert år flyttet mellom tre og seks tusen flere mennesker til enn fra Norge. Nettoinnvandringens andel av den årlige befolkningsveksten har i samme periode vokst fra 22 til 37 prosent.

Hvis SFT holder seg på 1,7, vil folketilveksten fram til år 2000 bli 213 000 med en årlig nettoinnvandring på 4 000, og 127 000 uten inn- og utvandring. Over førti prosent av befolkningsveksten fram til år 2000 vil altså skyldes innvandring. Uten inn- og utvandring vil folketallet nå en topp i år 2000 med 4,2 millioner. Med ytterligere fruktbarhetsnedgang vil innvandringen selvsagt få enda større betydning. Det er altså ikke riktig lenger at inn- og utvandring betyr lite for befolkningsveksten.

Vel så interessant som *størrelsen* av befolkningen er aldersfordelingen, og her skjer det for tida mye. Men det er en misforståelse at det er nå aldringen begynner. Mye av denne har faktisk skjedd allerede, se tabell 4, særlig når det gjelder de eldste aldersgruppene. Over halvparten av veksten i antall personer over 80 år fra 1960 til 2000 var unnagjort i 1980.

Det er også en *myte* at antall eldre utelukkende vil øke i åra som kommer. Fra begynnelsen av 1990-åra og til ca. 2008 vil antall personer over 66 år faktisk gå ned, både absolutt og relativt, for da er det de små kullene fra 1930-åra som går over i pensjonistenes rekke, se tabell 4 og 5. Dette gjelder i alle fruktbarhetsalternativer, da disse personene allerede er født. Men på *lang* sikt vil andelen eldre bli høyere jo lavere fruktbarheten er.

På den annen side vil gjennomsnittsalderen i hele befolkningen øke jamnt i åra som kommer. Dette gjelder også i alle alternativer, men mer jo lavere fruktbarheten er, se tabell 6. Befolkningens gjennomsnittsalder vil ifølge lavalternativet etter hvert bli hele 8 år høyere enn ifølge det høyeste alternativet.

En annen utbredt *myte* er at denne aldringen vil føre til at de yrkesaktive får så mange flere å forsørge. Dette er ikke nødvendigvis riktig, fordi lav fruktbarhet også medfører færre personer i *ynge* aldre, se tabell 7. I det nest laveste alternativet f.eks., vil andel personer under 16 år på lang sikt synke fra 23 til 14 prosent, mens andel personer over 66 år vil øke fra 13 til 23 prosent som vist i tabell 5, dvs. en ombytting av andelene i forhold til i dag.

På mellomlang sikt, fram til år 2010, vil faktisk forsørgerbyrden bli *mindre* jo lavere fruktbarheten er, fordi det blir færre barn, se tabell 8. Men på lang sikt blir det ikke store forskjeller i forsørgerbyrden mellom de fire alternativene. (At forsørgerbyrden ikke varierer monotont med fruktbarheten på lang sikt skyldes nettoinnvandringen, som gjør at befolkningen ikke er blitt stabil selv etter 120 år). Vi får derfor ikke vite så mye om forholdet mellom den tærende og nærende del av befolkningen ved bare å se på aldersstrukturen. Vi må også vite noe om yrkesaktivitet og produktivitet i de enkelte aldre, hvor store ressurser gamle vil kreve i forhold til unge, o.s.v.

Det kan altså hevdes at det ikke gjør så mye om det blir flere gamle å forsørge fordi det også blir færre unge, med omtrent uendret andel i de yrkesaktive aldre. Men selv i disse aldre vil det finne sted betydelige endringer i åra som kommer. Tabell 9 viser at gjennomsnittsalderen i 16–66 års-gruppa vil gå opp, og at den vil bli høyere jo lavere fruktbarheten er, selv om det ikke er så store forskjeller som for gjennomsnittsalderen for hele

Tabell 4. Prosentvis endring av folketallet i viktige aldersgrupper. Alternativ K1 (SFT = 1,70).

	1960–1980	1980–2000	2000–2000
I alt	+14	+ 6	0
0– 6 år	–13	– 2	–12
7–15 år	+ 6	–17	–12
16–24 år	+35	–14	– 3
25–66 år	+10	+16	+ 1
67–79 år	+52	+ 2	+30
80 år og over	+70	+60	–14

Tabell 5. Prosent av befolkningen over 66 år.

	Samlet fruktbarhetstall			
	1,33	1,46	1,70	2,08
1981	13,0	13,0	13,0	13,0
1990	14,8	14,8	14,6	14,5
2000	14,6	14,5	14,1	13,6
2010	14,2	14,0	13,3	12,5
2020	17,9	17,4	16,2	14,7
2100	24,4	22,7	19,8	15,8

Tabell 6. Gjennomsnittsalder i befolkningen (år).

	Samlet fruktbarhetstall			
	1,33	1,46	1,70	2,08
1981	36,4	36,4	36,4	36,4
1990	37,9	37,9	37,5	37,1
2000	39,7	39,3	38,5	37,4
2010	41,6	41,0	39,8	38,1
2020	43,7	42,9	41,1	38,7
2100	46,8	45,3	42,7	39,0

Tabell 7. Prosent av befolkningen under 16 år.

	Samlet fruktbarhetstall			
	1,33	1,46	1,70	2,08
1981	23,2	23,2	23,2	23,2
1990	19,2	19,3	20,1	21,0
2000	17,0	17,8	19,8	22,6
2010	15,3	16,4	18,4	21,3
2020	13,8	15,0	17,3	20,9
2100	12,8	14,2	16,8	21,1

Tabell 8. Forsørgerbyrde (dependency ratio)¹.

	Samlet fruktbarhetstall			
	1,33	1,46	1,70	2,08
1981	567	567	567	567
1990	515	516	531	549
2000	461	475	512	565
2010	418	436	464	510
2020	464	478	505	552
2040	591	592	589	603
2100	593	584	577	584

¹) Antall personer 0–15 år og 67–105 år pr. 1 000 personer 16–66 år.

Tabell 9. Gjennomsnittsalder for personer i yrkesaktive aldre (16–66 år).

	Samlet fruktbarhetstall			
	1,33	1,46	1,70	2,08
1981	38,7	38,7	38,7	38,7
1990	38,2	38,2	38,2	38,2
2000	39,7	39,7	39,6	39,6
2010	41,8	41,6	41,2	40,5
2020	41,7	42,3	41,5	40,4
2100	42,9	42,4	41,4	40,1

befolkningen, som vist i tabell 6. Yrkesbefolkningen vil bli ett år eldre fram til år 2000 og deretter eldes med fra 3 til ½ år, avhengig av fruktbarhetsalternativet.

5. Avslutning

Jeg har i denne artikkelen vist hvordan fruktbarhet og dødelighet virker på befolkningsutviklingen, og pekt på en del myter og misforståelser om dette.

Det skulle gå klart fram at de viktigste demografiske følger av den utvikling vi nå er inne i kan bli et synkende folketall om en 15–20 år, og på lang sikt en eldre befolkning. De økonomiske og sosiale virkninger av dette er uklare – det er både positive og negative sider. Det bør brukes mer ressurser til å studere disse enn det blir gjort i dag.

Jeg vil til slutt minne om to forhold ved befolkningsutviklingen som ofte glemmes:

For det første må veksten i en befolkning i det lange løp være omtrent null. Hvis vi ser bort fra flyttinger, vil en befolkning med et nettoreproduksjonstall som vedvarende er større enn 1,0 vokse over alle grenser, mens den vil dø ut hvis det er mindre enn 1,0.

For det andre er en befolkning en treg materie, omtrent som et langt tog, som krever lang tid for å komme i full fart eller stanse. Akkurat som det tar lang tid fra fruktbarheten synker under reproduksjonsnivået til folketallet begynner å synke, vil det ta lang tid å få vekst i befolkningen igjen hvis vi allerede har et synkende folketall. Vi kan altså ikke bestemme oss for at f.eks. 3,5 millioner er den ideelle størrelse for Norge og så holde folketallet der når det er nådd (litt før 2040 ifølge det laveste alternativet, men da synker folketallet med omlag 1 prosent pr. år). En overgang til nullvekst må skje gradvis.

Endelig vil jeg presisere at jeg av plasshensyn har konsentrert meg om befolkningsutviklingen i Norge. I et globalt perspektiv er Norges «befolkningsproblemer» beskjedne. Riktignok har fruktbarheten sunket raskt i mange u-land de siste åra. Men selv om fruktbarheten overalt når reproduksjonsnivået i løpet av 1980-åra, vil verdens folketall vokse til 5,3 mrd. i år 2000 og stabiliseres på 7 mrd. i siste halvdel av neste århundre. Mer realistiske forutsetninger fører til et folketall på rundt 6 mrd. i år 2000 og en stasjonær befolkning på mellom 8 og 11 mrd. på slutten av neste århundre (Frejka 1981). Problemene med aldring og en avtakende befolkning i Norge kan løses ved innvandring, hvis vi fører en selektiv innvand-

ringspolitikk og folk er villige til å komme hit, men dette kan føre til andre problemer. Vi bør også huske på at en slik innvandring ikke vil ha nevneverdig betydning for befolkningsutviklingen i resten av verden, da Norge bare utgjør omlag 1 promille av verdens befolkning.

REFERANSER

Brunborg, Helge (1975): «Fruktbarheten til fødselskohorter av norske kvinner etter 1925». Arbeidsnotat IO 75/27, Statistisk Sentralbyrå.

Brunborg, H., J. Mønnesland og R. Selmer (1981): «Framskriving av folkemengden etter ekteskapelig status 1979–2025». RAPP 81/12, Statistisk Sentralbyrå.

Coale, Ansley J. (1957): «How the Age Distribution of a Human Population is Determined». *Cold Spring Harbor Symposia on Quantitative Biology* 22: 83–89.

Easterlin, Richard A. (1973): «Relative Economic Status and the American Fertility Swing». I E. B. Sheldon (ed.): *Family Economic Behavior*, J. B. Lippincott, Philadelphia and Toronto.

Elstad, Jon Ivar (1982): «Helsetilstand og dødelighet i Sogn og Fjordane og Finnmark i sosiologisk perspektiv». *Tidsskr. for samfunnsforskning* 23 (1): 49–70.

Frejka, Tomas (1981): «Long-Term Perspectives for World Population Growth». *Population and Development Review* 7 (3): 489–511.

Holme, Ingar et al. (1980): «Fire-års dødelighet, koronare risikofaktorer og sosioøkonomiske indikatorer». *Tidsskr. Nor. Lægeforen.* 100: 1262–1266.

Johansen, Leif (1970): «Prinsipielle betraktninger om prognoser og langtidsplanlegging». Memorandum av 12. mai 1970, Sosialøkonomisk Institutt.

Johansson, L. og Fjaler Finnås (1983): «Fertility of Swedish women born 1927–1960». Urval nr. 14, Statistiska Centralbyrån, Stockholm.

Kristofersen, Lars (1979): «Yrke og dødelighet. Tilleggsberegninger til tidligere analyse». RAPP 79/19, Statistisk Sentralbyrå.

Lee, Ronald D. (1979): «The Formal Dynamics of Controlled Populations and the Echo, the Boom and the Bust». *Demography* 11 (4): 563–585.

Lee, Ronald Demos (1981): «A model for forecasting fertility from birth-expectations data». I G. E. Hendershot og P. J. Placek (eds.) *Predicting fertility*. Lexington Books, Lexington og Toronto.

Leeson, Graham W. (1981): «The elderly in Denmark in 1980: Consequences of a mortality decline». *European Demographic Information Bulletin* 12 (3): 89–100.

Myklebost, Hallstein (1981): «Regional variations of mortality in Norway». *Fennia* 159 (1): 153–163.

Mønnesland, J., H. Brunborg og R. Selmer (1982): «Inngåelse og oppløsning av ekteskap etter alder og varighet». RAPP 82/2, Statistisk Sentralbyrå.

Noack, Turid og Lars Østby (1983): «Barnløshet – savn eller ønske? Om ufrivillig og frivillig barnløshet». ART 140, Statistisk Sentralbyrå.

Pebley, Anne R. og David E. Bloom (1982): «Childless Americans». *American Demographics* 4 (1): 18–21.

Preston, S. H., M. R. Haines og E. Pamuk (1981): «Effects of industrialization and urbanization on mortality in developed countries». *International Population Conference, IUSSP, Liège*.

Saugstad, Letten F. (1982): «The influence of variation in occupational structure and life-style on mortality by county in Norway 1966–78». *Nordisk bedriftshelsetjeneste* 3: 224–239.

Statistisk Sentralbyrå (1969): «Framskriving av folkemengden til 1990». NOS A 307.

Statistisk Sentralbyrå (1972): Framskriving av folkemengden 1971–2000. NOS A 468.

Statistisk Sentralbyrå (1976): «Yrke og dødelighet 1970–1973». SA 21.

Statistisk Sentralbyrå (1981): «Fruktbarhetsundersøkelse 1977». NOS B 197.

Statistisk Sentralbyrå (1982a): «Framskriving av folkemengden 1982–2025. Regionale tall». NOS B 317.

Statistisk Sentralbyrå (1982b): «Regional dødelighet 1976–1980». NOS B 334.

Tønnesen, Bjørn L. (1973): «Dødelighet og ekteskapelig status i Norge 1960–1962». Arbeidsnotat IO 73/34, Statistisk Sentralbyrå.

Waalder, Hans Th. og Peter F. Hjort (1981): «Høyere levealder hos norske adventister 1960–1977. Et budskap om livsstil og helse?». *Tidsskr. Nor. Lægeforen.* 101 (11): 623–627.

Geografiske konsekvenser av befolkningsutviklingen i Norge

Sett i nasjonal sammenheng er den norske befolkningsutviklingen ikke så problematisk. Men på regionalt og lokalt nivå vil virkningene av flyttinger gjennom de siste 30–40 år og av fruktbarhetsfallet de siste 15 årene være betydelige. Gjennom 1970-årene har det vært en tendens til regional utjevning i befolkningsutviklingen, fordi ingen regioner vokser spesielt sterkt lenger.

AV
JENS CHRISTIAN HANSEN

1. Den regionalpolitiske sammenhengen

Nordmenn flest ønsker at bosettingsmønsteret skal bevares. Denne målsettingen er upresis fordi den ikke forteller oss på hvilket *geografisk nivå* mønsteret skal bevares. Politikerne velger gjerne det nivå de er mest engasjert i. Og jo lavere det geografiske nivået er, jo større blir gjerne engasjementet. Det blir lett noe abstrakt over programformuleringer rettet mot høye geografiske nivå, mens hverdagen i en kommune der bosettingsmønsteret holder på å rakne er konkret og virkelighetsnær.

Om man velger å gjøre det lokale bosettingsmålet til det viktigste, blir generelle målsettinger mindre interessante. Men jo nærmere terrenget man kommer, jo mer blir man klar over at de underliggende demografiske prosessene som påvirker bosettingen både er sterke og vanskelig å styre gjennom politiske virkemidler.

2. Flyttingene og befolkningsutviklingen på lokalt nivå

Flyttingene kommer gjerne i fokus i studiet av lokal befolkningsutvikling. På slutten av 1960-tallet hadde fordelingen av folk mellom kommuner et betydelig omfang. Tendensen var en konsentrasjon til kommuner med tjenesteytende funksjoner, fra vareproduserende kommuner, og særlig primærnæringskommuner. På denne tiden lå fødselsraten mellom 18 og 20 promille, og dødeligheten var under 10. Den naturlige tilveksten var derfor ganske høy, og høyest nettopp i de deler av landet der flyttingene etter hvert fikk et betydelig omfang. Til tross for betydelig utflytting kunne folketallet i kommunene vokse på grunn av en høy «egenproduksjon». Det var først når netto utflytting ble høyere enn den naturlige tilveksten at folketallet begynte å gå ned, og da ble politikerne for alvor oppmerksomme på problemet.

I 1967 hadde tre femtedeler av landets kommuner netto utflytting. Til tross for betydelig naturlig tilvekst i de fleste kommuner, opplevde likevel 45 prosent av dem

Men mange kommuner og bygdelag har imidlertid fortsatt en negativ utvikling, som en følge av fortidige og nåtidige strukturendringer i næringslivet. I store deler av landet er bosettingsmønsteret *ikke* konsolidert, og problemet lar seg ikke uten videre løse gjennom regionalpolitiske virkemidler.

nedgang i folketallet. Befolkningsnedgang og utflytting hørte sammen. Nedgang kan også skyldes negativ naturlig tilvekst, eller fødselsunderskudd. Men i 1967 var bare 6 prosent av Norges kommuner i en slik demografisk stilling at det var flere begravelser enn fødsler.

Det var stort sett unge mennesker som flyttet. Dette påvirket aldersstrukturen. I fraflyttingskommunene ble det underskudd på unge mennesker, og kvinnene reiste tidligere enn mennene. Dette førte til færre etableringer av nye familier, og dermed i neste omgang færre barnefødsler. Jo lengre varighet flyttingene fra et distrikt hadde, jo større ble langtidsvirkningene for alders- og kjønns sammensetningen, og dermed fødsler og dødsfall, det vil si den naturlige tilveksten.

Landbruksbygdene i det indre av Østlandet hadde stor nettoutflytting allerede fra begynnelsen av femtitallet. Virkningene av disse flyttingene viser seg ved at kullene unge voksne i 1970-årene ble mindre og mindre. Store deler av generasjonen som skulle sikre en naturlig tilvekst på syttitallet, manglet fordi dens foreldre hadde flyttet tyve år tidligere. Til tross for innflytting til mange av disse kommunene på syttitallet, har folketallet likevel gått tilbake, fordi fødselsunderskuddene er blitt så store. Ennå har ikke innflyttingen motvirket følgene av den forrige generasjons utflytting.

En negativ naturlig tilvekst er ikke bare følgen av færre fødsler, altså at alderspyramiden eldes i bunnen. Den kan også skyldes at dødsfallene blir flere etter hvert som den delen av befolkningen som *ikke* flyttet på femtitallet kommer opp i støvets år. Alderspyramiden eldes også i toppen.

Utflyttingen fra Nord-Norge kom i gang litt senere, men fikk større omfang enn i innlandsbygdene på Østlandet. Følger vi dem som ble født i annen halvdel av førtiårene i Nordland fylke, finner vi at en fjerdedel av mennene og nesten en tredjedel av kvinnene har forlatt fylket frem til 1980.

3. Regionale konsekvenser av fruktbarhetsfallet

3.1. Fruktbarhetstallets utvikling

Mens det var de regionale konsekvenser av flyttingene som var viktigste de første 20–25 årene etter krigen,

begynte vi å merke følgene av fruktbarhetsfallet for alvor utover på sytti-tallet. Før fruktbarhetsfallet satte inn for alvor, var forholdet gjerne det at i de områdene der utflyttingen var størst, var den naturlige tilveksten høyest. Selv om kvinnekohortene ble kraftig redusert gjennom flytting før de kom inn i familiestiftingsfasen, så fikk de som ikke flyttet til gjengjeld stort sett flere barn enn sine medsøstre i tilflyttingsområdene.

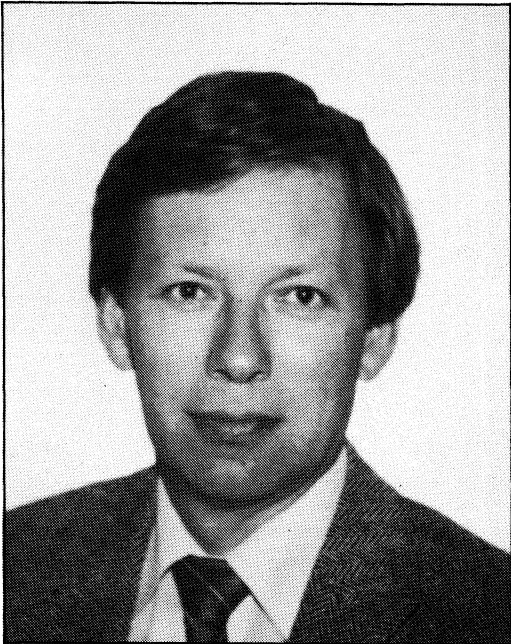
Fruktbarhetstallet er et mål for det antall barn en kvinne kommer til å føde i løpet av sin reproduktive periode gitt de nåværende aldersspesifikke fødselsrater.

Tabell 1 viser hvor dramatisk nedgangen i fruktbarhetstallet har vært siden den for alvor satte inn mot slutten av seksti-årene. For Norge som helhet falt det med en tredjedel mellom 1968 og 1982.

Hele tiden har Oslo hatt lavest fruktbarhet. Der er nå fruktbarhetstallet nådd så lavt at det er rimelig å vente en utfliating. Hedmark er et nokså typisk østlandsfylke. En jevn og trutt nedgang preget fylket, men de siste par årenes utvikling tyder på at trenden kan være brutt. Fruktbarhetsfallet begynte tidligere på Østlandet enn i resten av Norge, derfor nås kanskje bunnen først her. Rogaland representerer Vestlands-trenden, med jevn nedgang. Men i 1982 var Rogaland tross alt det fylke i Norge som hadde høyest fruktbarhet. Finnmarks frukt-

Tabell 1. Fruktbarhetstallet 1968, 1975 og 1982.

	1968	1975	1982
Norge	2.68	1.98	1.71
Oslo	2.03	1.51	1.39
Hedmark	2.51	1.81	1.55
Rogaland	3.18	2.30	2.05
Finnmark	3.50	2.17	1.69

Jens Christian Hansen er professor i geografi ved Universitetet i Bergen siden 1972. Han tok historisk- filosofisk embetseksamen i 1959 og den filosofiske doktorgrad i 1970. Han arbeider med befolknings- og bosettingsgeografiske problemer, særlig i de mer utsatte regioner i Norge.

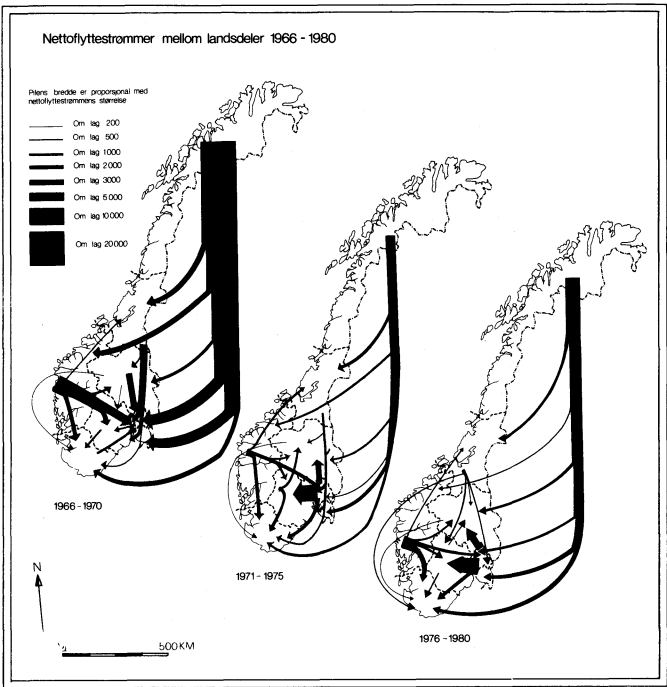

Fig. 1.

barhetstall i 1968 var høyere enn i noe annet fylke. Men da nedgangen begynte, gikk den raskere enn i resten av fylkene. I 1982 kom Finnmark for første gang under landsgjennomsnittet.

Tabellen viser en klar tendens til utjevning. Men det er problematisk at det synes å være de mest flyttestatte distriktene som har hatt det sterkeste fruktbarhetsfallet. I 1990-årene vil ikke utflyttingen oppveies av høy egenproduksjon, slik tilfellet var i 1950-årene.

I dag er den naturlige tilveksten bare 2-3 promille, omlag en tredjedel av hva den var for 15 år siden. Da skal det også en tilsvarende mindre nettoutflytting til for å føre til befolkningsnedgang i et distrikt. Distriktene har mindre å gå på.

Et viktig poeng i de siste årenes bosettingsdebatt har vært at flyttestrømmene på syttitallet i noen grad skiftet retning til fordel for distriktene. Det ble snakket om flukten fra byene, og tilbakeflytting til distriktene. Nettoflyttestrømmene mellom landsdelene i slutten av seksti-årene og i begynnelsen av syttiårene viser denne tendensen (figur 1). Men i gleden over den nye utviklingen, glømt man at den naturlige tilveksten nå var blitt lav eller negativ i store deler av landet, slik at selv en redusert utflytting kunne føre til nedgang i folketallet. Fødselstallene har igjen fått direkte konsekvenser for den regionale befolkningsutviklingen. Siden folketilveksten i Norge avtar så sterkt, blir det færre folk å fordele. Innflytting i ett distrikt vil lett føre til utflytting i et annet.

3.2. Befolkningsutviklingen i fylkene – et resultat av flyttinger og naturlig tilvekst

Tabell 2 over befolkningsendringene i Norges fylker i 1982 kan være en passende generalisering for å få innsikt i hva flyttingene og hva den naturlige tilveksten betyr. Den første kolonnen viser fødselsoverskuddet, som i Norge var 2,4 promille. Med unntak av Akershus lå overskuddet i alle østlandsfylkene lavere enn gjennom-

Tabell 2. *Befolkningsutviklingen i fylkene 1982 (Endring i ‰).*

	Naturlig tilvekst	Netto flytting	Endring
Norge	2.4	1.4	3.8
Østfold	0.4	3.0	3.4
Akershus	4.7	5.5	10.2
Oslo	- 1.4	- 2.2	- 3.6
Hedmark	- 1.2	2.5	1.3
Oppland	- 0.9	5.6	4.7
Buskerud	0.6	6.0	6.6
Vestfold	0.3	5.3	5.6
Telemark	0.3	- 0.9	- 0.6
Aust-Agder	2.6	10.4	13.0
Vest-Agder	4.7	1.9	6.6
Rogaland	7.3	5.2	12.5
Hordaland	4.7	- 0.1	4.6
Sogn og Fjordane	3.1	- 3.2	- 0.1
Møre og Romsdal	4.2	- 0.4	3.8
Sør-Trøndelag	2.9	0.3	3.2
Nord-Trøndelag	2.4	0.6	3.0
Nordland	2.4	- 3.0	- 0.6
Troms	4.3	- 3.3	1.0
Finnmark	5.0	-12.3	- 7.3

snittet, og i tre fylker var den naturlige tilveksten negativ. I alle fylkene fra og med Aust-Agder til og med Finnmark var fødselsoverskuddet likt eller høyere enn landsgjennomsnittet.

Den andre kolonnen viser netto-flyttingen. Bildet er litt mer komplisert. Fra Hordaland og nordover er det et utflyttingsoverskudd eller et svært beskjedent innflyttingsoverskudd. Bortsett fra Telemark, og Oslo, som bør sees i forhold til Akershus, hadde østlandsfylkene netto innflytting, størst i Oppland, Buskerud og Vestfold. Netto innflytting supplerte den svake naturlige tilveksten. Den betydelige naturlige tilveksten langs kysten fra Vestlandet og nordover ble derimot spist opp av netto utflytting. Agderfylkene og Rogaland står i en stilling for seg, siden de i store trekk både har bra naturlig tilvekst og betydelig netto innflytting. Befolkningsveksten blir deretter.

Den siste kolonnen er summen av de to første. Fem fylker hadde nedgang i folketallet. Oslo hadde både negativ naturlig tilvekst og netto utflytting. Telemarks nettoutflytting var beskjeden, men den naturlige tilveksten enda mer beskjeden. I Sogn og Fjordane ble hele den naturlige tilveksten og litt til spist opp av netto-utflyttingen. Det samme gjelder Nordland. Finnmark var i en kritisk situasjon, med en utflytting på 12 promille, hvilket ga en nedgang på 7 promille når den naturlige tilveksten var trukket fra.

I alle fylkene med befolkningsvekst fra Vestlandet og nordover betyr fødselsoverskuddet mer enn flyttingene for veksten. Det motsatte er stort sett tilfellet på Østlandet.

Det er altså ikke helt riktig at flyttestrømmene har snudd. Figur 1 viser da også at tendensen i annen halvdel av syttiårene går i retning *fra* situasjonen i begynnelsen av sytti-årene *mot* situasjonen i seksti-årene. Unntaket er Olje-Norge.

Særlig foruroligende er veksten i flyttestrømmene fra Nord-Norge. Alle tendenser til regional utjevning til tross, så må Norge fortsatt leve med sitt sentrum-periferiproblem.

4. Befolkningsutviklingen i 1982

4.1. Innledende forbehold

Med kommunen som byggekloss skal hovedtrekkene i den regionale befolkningsutviklingen skisseres. Kommunen er et problematisk nivå. Det varierer i folketall fra et kvart tusen til ikke langt fra en halv million. I små kommuner vil små absolutte endringer gi store relative tall. Men vi må bruke den inndelingen vi har. Gjennomsnittstall for flere år vil utjevne tilfældigheter som tall fra ett år setter i relieff. Jeg har likevel valgt å gi et øyeblikksbilde, av hensyn til aktualitet og fordi tilfældigheter er en del av kommunenes hverdag.

4.2 Flyttinger

Tabell 3 viser at nesten 40 prosent av landets kommuner hadde netto utflytting i 1982. De regionale variasjonene, målt på landsdelsnivå, var betydelige. Østlandet og Sørlandet har en relativt gunstig utvikling. Nord-Norge er fortsatt det store problemet, og større jo lenger nord en kommer. I Finnmark hadde 80 prosent av kommunene netto utflytting.

4.3 Naturlig tilvekst

Tabell 4 viser hvor kommunene med negativ naturlig tilvekst finnes. I 1967 var bare 6 prosent av kommunene i en slik stilling. I 1982 var prosenten 33. Fortsatt betyr flyttingene mye for kommunenes befolkningsutvikling, men den negative naturlige tilveksten betyr mer og mer i flere kommuner. På Østlandet har annen hver kommune negativ naturlig tilvekst, i Trøndelag og Nord-Norge omtrent hver tredje, på Vestlandet og Sørlandet hver femte. Siden dødeligheten varierer lite på landsdelsnivå, er det utviklingen i fødselstallene som først og fremst påvirker den naturlige tilveksten.

Tabell 3. *Kommuner med netto utflytting 1982.*

Landsdel	Kommuner	Med netto utflytting	
		Antall	Prosent
Østlandet	157	41	26
Sørlandet	34	6	18
Vestlandet	124	53	43
Trøndelag	49	16	33
Nord-Norge	90	63	70
Norge	454	179	39

Tabell 4. *Kommuner med negativ naturlig tilvekst 1982.*

Landsdel	Kommuner	Med negativ naturlig tilvekst	
		Antall	Prosent
Østlandet	157	74	49
Sørlandet	34	7	21
Vestlandet	124	21	17
Trøndelag	49	18	37
Nord-Norge	90	30	33
Norge	454	150	33

Tabell 5. Kommuner med nedgang i folketallet 1982.

Landsdel	Kommuner	Med nedgang i folketallet	
		Antall	Prosent
Østlandet.....	157	47	30
Sørlandet.....	34	5	15
Vestlandet.....	124	39	31
Trøndelag.....	49	17	35
Nord-Norge.....	90	54	60
Norge.....	454	162	36

4.4. Vekst og tilbakegang – regionale variasjoner

Tabell 5 er resultatet av de to foregående tabellene. I 1982 gikk folketallet tilbake i 36 prosent av kommunene. Sørlandet lå gunstigst an, Nord-Norge ugunstigst, mens de øvrige landsdelene lå nær landsgjennomsnittet.

Befolkningsutviklingen bestemmes av forholdet mellom naturlig tilvekst og flytting. Tabell 6 viser at disse faktorene kan kombineres på seks måter. 1) Når det er positiv naturlig tilvekst og netto innflytting, blir befolkningsutviklingen positiv. 2) Når den positive naturlige tilveksten er større enn netto utflytting, øker folketallet. 3) Når netto innflytting er større enn en negativ naturlig tilvekst, øker folketallet. 4) Når netto innflytting er mindre enn negativ tilvekst, går folketallet ned. 5) Når netto utflytting er større enn positiv naturlig tilvekst, går folketallet ned. 6) Når både flytting og naturlig tilvekst er negativ, går folketallet tilbake.

4.4.1. «Vekst-Norge»

Figur 2 viser at nesten 40 prosent av kommunene hadde både positiv naturlig tilvekst og innflyttingsoverskudd. På kartet danner de et nesten sammenhengende område langs kysten fra Arendal til vest for Bergen. Nesten alle kommunene i Rogaland har den mørkeste skravuren. Vi er i en del av landet der befolkningens demografiske vitalitet er større enn f.eks. på Østlandet, samtidig som sysselsettingsvekst har gitt grunnlag for innflytting. Også Oslofjordfylkene kommer pent ut på kartet. Det er særlig de litt fjernere forstadskommunene til de viktigste byene som vokser, fordi befolkningen er ung og boligbyggingen her et betydelig omfang. Ni av de ti raskest voksende kommunene i Norge i 1982 var slike kommuner.

Den vertikale skravuren på figur 2 viser kommuner som vokste i 1982 til tross for at de hadde netto utflytting, fordi egenproduksjonen var høyere enn utflyttingstapet. Disse kommunene gjør ikke «Vekst-Norge» så mye større. De fleste av dem er på Vestlandet og i Nord-Norge, i distrikter der fruktbarhetsfallet ennå ikke har vært så

Tabell 6. Virkninger av flyttinger og naturlig tilvekst.

	Netto innflytting	Netto utflytting
Positiv naturlig tilvekst.....	+	+/_
Negativ naturlig tilvekst.....	+/_	-

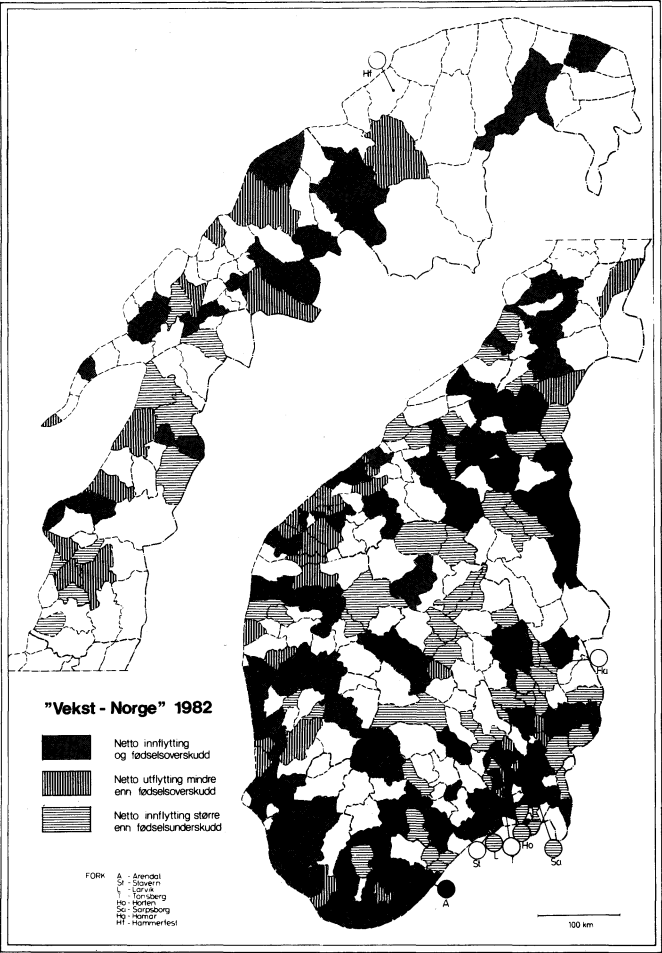

Fig. 2.

stort at egenproduksjonen blir helt spist opp av utflyttingen.

Kommuner med horisontal skravur kompletterer kartet over «Vekst-Norge». I disse kommunene vokser folketallet til tross for at den naturlige tilveksten er negativ. Importen kompenserer for manglende egenproduksjon. De fleste av disse kommunene finnes på Østlandet. Mange av dem, særlig innover i landet, var blant de kommunene som hadde stor utflytting på femti- og sekstitallet. Følgen av det var en «forgubbet» befolkning, noe som nå viser seg gjennom negativ naturlig tilvekst. Men samtidig har disse distriktene i løpet av de siste par tiår fått en god del nye arbeidsplasser. De ligger relativt nær de store befolkningskonsentrasjonene. I femtiårene var det en ulempe, da mistet de arbeidskraft dit. Nå har de en relativ områdefordel. I distriktutbyggingens navn ble det etablert arbeidsplasser i disse kommunene. De fleste som etablerte seg, dro ikke lenger bort fra befolkningskonsentrasjonene enn nødvendig var for å dra nytte av distriktpolitiske virkemidler.

4.4.2. «Tilbakegangs-Norge»

På kartet over «Tilbakegangs-Norge» (figur 3) er de kommunene der tilbakegangen var resultatet både av netto utflytting og negativ naturlig tilvekst gitt den mørkeste skravuren. Det er forholdsvis mange slike kommuner i perifere deler av Østlandet, men ikke få trønderske og nordnorske kommuner er også kommet inn i denne dobbelt negative situasjonen. Vi merker oss at det også finnes noen slike kommuner sentralt beliggende nær

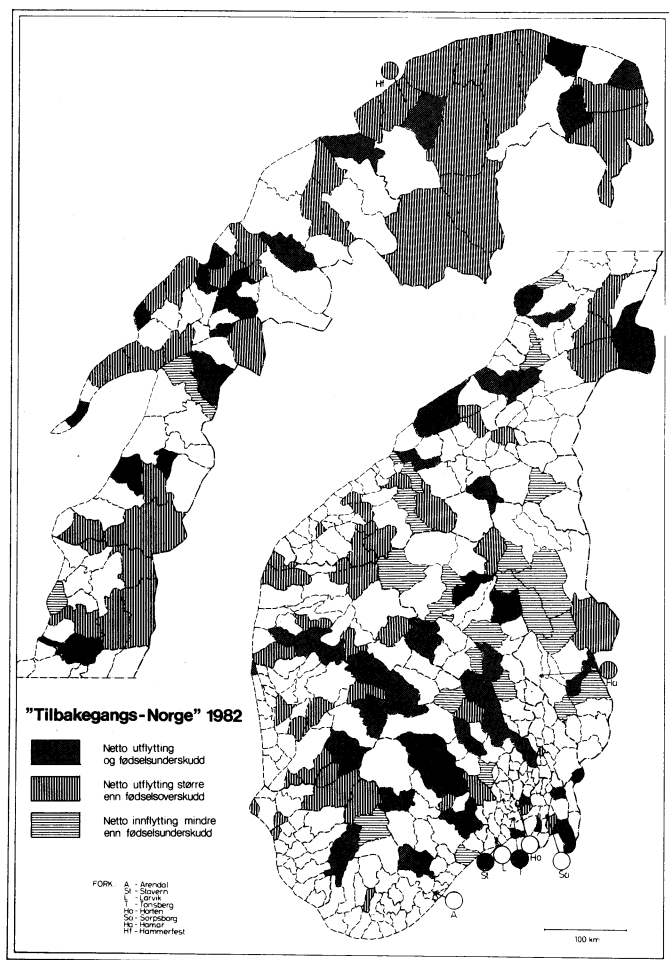

Fig. 3.

Oslofjorden. Det er stort sett by- og forstadskommuner der utbyggingsarealene er brukt opp for lenge siden og hvor bygningsmassen og befolkningen eldes sammen. Problemene kan være store nok for kommunene det gjelder, men noe stort regionalt problem er det ikke.

Med vertikal skravur er avmerket kommuner der den naturlige tilveksten fortsatt var positiv, men nettoutflyttingen var større enn denne. Dette var den «normale» utviklingen i store deler av distrikts-Norge i femti- og sekstiårene. Nå har den mer begrenset geografisk utbredelse, konsentrert til Nord-Norge og en del fjord- og fjellbygder på Vestlandet.

Kommunene med horisontal skravur kompletterer kartet over «Tilbakegangs-Norge». Disse kommunene har netto innflytting, men den er ikke tilstrekkelig til å kompensere for den negative naturlige tilveksten. Disse kommunene ligger stort sett på Østlandet, og i noen avstand fra de viktigste befolkningskonsentrasjonene.

4.4.3. Utflyttings-Norge og det «forgubbede» Norge

Figurene 2 og 3 kan også sees i sammenheng på en annen måte. I figur 3 over «Tilbakegangs-Norge» gir de to øverste skravurene i tegnforklaringen uttrykk for utflyttings-overskudd. Sammen med de vertikalt skraverte kommunene i kartet over «Vekst-Norge» utgjør de «Utflyttings-Norge».

På tilsvarende måte består det «forgubbede» Norge av de kommuner i figur 3 som har tett skravur og horisontal skravur sammen med kommunene med horisontal skravur i fig. 2.

5. Utviklingen på lokalt nivå – et eksempel

5.1. Et konsolidert bosetningsmønster?

Enkelte samfunnsforskere har i de senere år hevdet at bosetningsmønsteret i periferien nå er kommet inn i en konsolideringsfase (Brox 1980). Lokalsamfunn etter lokalsamfunn, hevdes det, stabiliserer folketallet. Figurene 2 og 3 viser at konsolideringshypotesen kan være vanskelig å bekrefte selv på kommunenivå. Den kan passe i noen deler av landet, som f.eks. på Sørlandet og i indre deler av Østlandet som ikke ligger for langt borte fra Oslo. Men i andre deler av landet virker den mer som ønsketenkning enn som virkelighetsbeskrivelse.

Men skal en virkelig finne ut om bosetningsmønsteret er konsolidert, må man ned på et geografisk nivå som er mindre enn kommunen. De fleste kommuner har sitt sentrum og sin periferi, og bak et stabilt folketall i kommunen kan det skjule seg store lokale variasjoner. Der som målsettingen om å bevare bosetningsmønsteret forutsettes å gjelde på grendenivå, må den også vurderes på dette nivået.

5.2. Befolkningsutvikling på tellekrets-nivå i Nordland

Nordlandsforskning har laget en analyse på tellekrets-nivå om befolkningsutviklingen i Nordland 1970–1980 (Kanstad og Kindseth 1983). Vel 400 kretsenheter er aggregert til et antall typeområder som går frem av tabell 7. Sentrumskretsene vokser vesentlig raskere enn fylket som helhet og øker sin andel av fylkets befolkning. Blant sentrumskretsene vokser kommunesentrene raskest. Den lavere vekst i distriktssentrene skyldes først og fremst den negative utviklingen i Mo i Rana og Narvik. Lokalsentrene, de minste sentrene, er det lite fart i for tiden, sett under ett.

Omlandskretsene ligger innen 45 minutters reisetid fra sentrene, mens periferikretsene ligger utenfor 45 minutters reisetid. Omlandskretsenes folketall gikk tilbake med 7,5 prosent, trass i deres relative nærhet til sentrene. En av årsakene kan være at det hjelper lite å ligge nær et senter, når dette senteret er lite eller ikke har arbeidsplasser å tilby.

Sammenlignet med periferikretsene klarer omlandskretsene seg bra, for i periferikretsene sank folketallet med 16 prosent i løpet av syttiårene. Avstanden til sentrum betyr like fullt noe i mange tilfeller.

5.3. «Utsatte strøk»

Kanstad og Kindseth har også definert de demografisk utsatte strøk i fylket. Det er strøk der de regner med at avfolkning vil kunne inntreffe innen 20–30 år om utviklin-

Tabell 7. Befolkningsendringer i Nordland 1970–1980.

	Folke- tall 1980	Andel av fylkets befolkning (%) 1970	Andel av fylkets befolkning (%) 1980	Endring 1970– 1980 (%)
Nordland	243.900	100	100	1.5
Sentrum	171.000	66	70	7.5
Distriktssentre	114.100	44	47	7.5
Kommunesentre	28.300	10.5	11.5	12.0
Lokalsentre	28.600	11.5	11.5	3.5
Omland	52.900	24	22	– 7.5
Periferi	19.900	10	8	–16.0
«Utsatte områder»	8.400	5.5	3.5	–36.0

gen fortsetter. I definisjonen trekker de inn befolkningsutviklingen i syttiårene, og bringer også inn alders- og kjønnsstrukturen i vedkommende krets. I de utsatte strøkene gikk folketallet tilbake med 36% på syttitallet. I disse strøkene bodde 3,5 prosent av fylkets befolkning i 1980. Det er da ikke så mange mennesker, vil noen kanskje si. Men da har de på en måte sagt noe om bosettingsmålet, at denne bosettingen kan vi kanskje være foruten.

6. Forklaringer

6.1. Innledning

I fremstillingen har jeg hittil ofret liten tid på de underliggende strukturelle årsaker til den demografiske utviklingen jeg har beskrevet. Disse strukturelle årsakene er vi vel fortrolige med, sammenfattet i ord som strukturrasjonalisering, omstilling, urbanisering. Flere og flere av oss arbeider i tjenesteytende næringer, 54 prosent i 1972, 62% i 1982, ifølge arbeidsmarkedsstatistikken. Dette får følger for befolkningsfordelingen.

6.2. Statistisk Sentralbyrås kommuneklassifikasjon

Jeg velger å illustrere denne utviklingen gjennom Statistisk Sentralbyrås kommuneklassifikasjon, som er en funksjonell inndeling av landets kommuner etter yrkesstruktur og beliggenhet. (Rideng 1974.) Kommunene er delt inn i ni typer. I tabell 8 er de gruppert slik at de fire kommunetypene der vareproduserende næringer sys-selsetter flere enn de tjenesteproduserende næringer, og der kommunene har usentral beliggenhet, er satt øverst. Her finner vi de typiske primærnæringskommunene og de usentralt beliggende industrikommunene. Disse fire typene utgjorde over halvparten av landets kommuner i 1970, bare en tredjedel i 1980.

Den neste grupperinger omfatter de sentralt beliggende vareproduserende kommuner. De utgjorde en sjettedel av kommunene i 1970, bare ca. 5 prosent i 1980.

Tabell 8. Statistisk Sentralbyrås kommuneklassifikasjon.

	Antall	
	1970	1980
Type 1 Landbrukskommuner	90	41
Type 4 Fiskerikommuner	44	22
Type 2 Mindre sentral, blandede landbruks- og industrikommuner	80	55
Type 5 Mindre sentrale industrikommuner	33	31
Usentrale vareproduserende kommuner	247	149
Type 3 Sentrale, blandede landbruks- og industrikommuner	30	10
Type 6 Sentrale industrikommuner	41	16
Sentrale vareproduserende kommuner ...	71	26
Vareproduserende kommuner	318	175
Type 7 Særlig sentrale, blandede tjenesteytings- og industrikommuner	34	59
Type 8 Øvrige blandede tjenesteytings- og industrikommuner	56	129
Type 9 Andre kommuner	46	91
Tjenesteproduserende kommuner	136	279
	454	454

Tabell 9. Overgangsmatrise 1970- 1980. Kommunetyper.

	Kommunetype 1980									I alt
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1	38	20						1	31	90
2	34	2	10	1	1	18	14			80
3		8			4	11	6	1		30
4	3	1	22					9	9	44
5			21					12		33
6				11	10	18	2			41
7					32			2		34
8						2	54			56
9							3	11	32	46
I alt	41	55	10	22	31	16	59	129	91	454

(Kilde: Rideng 1974 og upubl. materiale fra SSB).

De tjenesteproduserende kommunene er blitt dobbelt så mange mellom 1970 og 1980. De kan ligge både sentralt og perifert. Mange av kommunene i type 9 ligger perifert. Det er kommuner der tjenesteproduserende næringer dominerer, og der industrien ikke er den største vareproduserende næringen, i motsetning til typene 7 og 8, som også stort sett har en mer sentral beliggenhet.

6.3. Utviklingen mellom 1970 og 1980

Mellom 1970 og 1980 har flere og flere kommuner gått over fra å være dominert av vareproduksjon til å produsere tjenester, i tråd med den generelle samfunnsutviklingen. I 1970 bodde 60 prosent av befolkningen i tjenesteproduserende kommuner, i 1980 over 80 prosent. Landet blir på en måte homogenisert. Klassifikasjonen som ble laget med utgangspunkt i 1970-forholdene, kan ikke sies å fungere godt når de fleste kommunene er hopet opp i et par-tre typer. Klassifikasjonen er da også under revisjon.

Matrisen (tabell 9) viser hvordan kommunene endrer type. Landbrukskommunene fra 1970 er i stor grad gått over til å bli enten mindre sentrale blandede landbruks- og industrikommuner (type 2) eller andre tjenesteproduserende kommuner (type 9). Det er interessant at overgangene særlig går til den siste typen. Mange primærnæringskommuner «moderniseres» uten å gå veien om industri. Og blant de tjenesteytende næringene i disse kommunene er det offentlig tjenesteyting som dominerer.

Mange fiskerikommuner (type 4) er gått over til å bli tjenesteproduserende kommuner, noen med en betydelig industrikomponent (type 8), noen uten (type 9).

Særlig påfallende er der hvor få av de sentralt beliggende vareproduserende kommunene fra 1970 som er igjen i 1980. Nettopp det at de ligger sentralt, synes å ha påskyndet overgangen fra vareproduksjon til tjenesteproduksjon.

6.4. Sammenhengen mellom kommunetype og befolkningsutvikling

Med utgangspunkt i 1980-kommunene slik de er klassifisert etter den ureviderte typifiseringen, skal vi se på

Tabell 10. *Befolkningsutviklingen 1970–1980 og 1980–2000 (SSBs prognose 1982–2000, Alt KI).*

Kommunetype	Andel av landets befolkn. 1980 (%)	Befolkningsendring (%)	
		1970–80	1980–2000
1. Landbruk	2.3	– 3.7	1.9
4. Fiskeri	1.4	– 8.6	– 2.7
2. Usentral, bl. vareprod.	4.8	1.1	5.7
5. Usentral industri	4.4	1.4	6.1
3. Sentral bl. vareprod.	1.6	16.3	15.4
6. Sentral industri	4.5	8.2	10.2
7. Særlig sentr. tjenesteprod. ...	40.6	12.4	4.4
8. Sentral tjenesteprod.	31.5	6.5	7.2
9. Andre tjenesteprod.	8.9	1.4	8.2
Norge	100.0	7.5	6.0

sammenhengen mellom befolkningsutvikling og kommunetype.

Tabell 10 viser utviklingen 1970–80, og en mulig utvikling frem til år 2000.

Det bør understrekes at det innen hver gruppe finnes store variasjoner, men her konsentrerer vi oss om hovedtendensen.

Mellom 1970 og 1980 økte befolkningen med 7,5 prosent. Den gikk tilbake i de mest typiske primærnæringskommunene. Den økte bare svakt i de øvrige usentrale vareproduserende kommunetypene. Den økte derimot raskt i de sentrale vareproduserende kommunetypene. Mye av veksten kom imidlertid i tjensteytende næringer, og det er bare et tidsspørsmål når mange av disse kommunene vil gå over til å være tjenesteproduserende. Alle de tjenesteproduserende kommunetypene hadde vekst, og jo mer sentralt de lå, jo sterkere var veksten.

Befolkningsfremskrivningen til år 2000 er Statistisk Sentralbyrås alternativ K 1. De viktigste forutsetningene er at fruktbarheten forutsettes konstant i forhold til 1981, og at flyttingene har samme omfang og retning som i årene 1977–1980. En kan selvfølgelig spørre seg om hvor realistiske disse forutsetningene er i et tyveårsperspektiv, og om problemene forbundet med å lage prognoser for kommuner. Men fremskrivningen får taes for hva den er, en illustrasjon på hva som *kan* skje, ikke en spådom om hva som *vil* skje.

Norges befolkning vil bare øke med 6 prosent på 20 år, mot 7,5 prosent i syttiårene. Fortsatt kommer primærnæringskommunene dårligst ut. Best ut kommer de sentrale vareproduserende kommunene. Dette siste kan muligens forklares ved at disse kommunene vokte raskt i syttiårene på grunn av vekst i tjenesteytende næringer, og at fremskrivningen forlenger denne veksten. De tjenesteproduserende kommunetypene får lavere vekst. En av årsakene til den lavere veksten kan være at de kommuner som i 1980 var klassifisert som tjenesteytende, var kommet lenger i oppbyggingen av servicesektoren enn de sentralt beliggende vareproduserende kommunene. Kan man antyde at de var kommet nærmere et metningspunkt? I motsetning til syttiårene, blir veksten høyest i de minst sentrale tjenesteproduserende kommunene, lavest i de mest sentrale. Dette kan sees på som et uttrykk for at de minst sentrale kommunene ikke var kommet så langt i kompletteringen av tjenestetilbudene som de sentrale, ofte langt større kommunene. Men dette er sikkert ikke hele forklaringen. En tilleggsforklaring er at de særlig sentrale tjenesteproduserende kommunene (type 7) ofte er byer med trange grenser og nærliggende forstadskommuner som er i ferd med å fylles opp.

Byregionenes ekspansjon foregår derfor i større avstand fra sentrum. En tredje mulig forklaring er at de særlig sentrale tjenesteproduserende kommunene er blant de mest urbaniserte strøkene av landet, og er karakterisert ved lav fruktbarhet, noe som får større utslag i fremskrivningene enn tilfellet var i syttiårene da virkningene av fruktbarhetsfallet ikke var blitt så store enda.

Helhetsinntrykket av fremskrivningene er likevel ett av økende regional utjevning og av avtagende vekst.

Det får bli med disse antagelsene. Men i antagelsene ligger det problemstillinger som skulle kunne utfordre både dem som forsker omkring befolkningsutviklingen og dem som i sitt arbeid i forvaltningen må forberede seg på mulige konsekvenser av denne utviklingen.

LITTERATUR

- Brox, Ottar (1980): Mot et konsolidert bosettingsmønster? *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, no. 3–4, s. 227–244.
- Kanstad, Torbjørn og Ola Kindseth (1983): *Senterstruktur og bosettingsmønster*. Nordlandsforskning, Rapport nr. 3, Bodø.
- Rideng, Arne (1974): *Klassifisering av kommunene i Norge 1974*. Statistisk Sentralbyrå, Artikler 67. Oslo.
- Statistisk Sentralbyrå (1982): *Framskriving av folkemengden 1982–2025*. Regionale tall (NOS B 317), Oslo-Kongsvinger.

Statistisk årbok 1984

Statistisk årbok 1984 inneholder tallinformasjon om de fleste sider ved det norske samfunn. Årets utgave har 550 tabeller. Av nyheter kan nevnes tabeller om arbeidsmarked, inntekt, levekår, miljøvern og utførsel av råolje og naturgass.

Med sine mange kildehenvisninger er Statistisk årbok et nyttig utgangspunkt for den som ønsker å fordype seg i spesielle emner. Årboka inneholder et omfattende stikkordregister. Om lag en tidel av tabellene er internasjonale oversikter.

Statistisk årbok 1984 er til salgs i bokhandlerne. Årets utgave koster kr. 35,–.

STATISTISK SENTRALBYRÅ
POSTBOKS 8131 DEP.
0033 OSLO 1

Økonomiske konsekvenser av befolkningsnedgang

I debatten om virkningene av de lave fødselstall har spørsmålet om endret aldersfordeling fått en helt dominerende plass. Stadig hører vi om befolkningens aldring, og om de problemene som kan oppstå når de yrkesaktive må forsørge så mange gamle. Denne ensidige konsentrasjon om én mulig virkning har ført til at andre

konsekvenser, bl.a. redusert investeringsbehov, og redusert press mot knappe ressurser, som regel blir glemt. Nettovirkningen på økonomien av lave fødselstall kan derfor bli svært forskjellig fra det som gjerne fremheves i massemedia.

AV
TORE THONSTAD

I mange industrialiserte land har fruktbarheten i dette århundre fluktuert rundt en synkende trend. I øyeblikket ligger som kjent fruktbarheten betydelig under replaseringsnivået i flere land (også i Norge), og dette har utløst en sterk interesse for de økonomiske virkninger denne utviklingen kan ventes å få. (Oversikter over litteraturen på feltet er gitt i Espenshade (1978) og i Espenshade and Serow (1978), ch. 2.)

I debatten om tendensene til befolkningsnedgang har spørsmålet om *endret aldersfordeling* fått en helt dominerende plass. Stadig hører vi om befolkningens aldring, og om alle problemene som kan oppstå når de yrkesaktive må forsørge så mange gamle. Drøftingen blir gjerne knyttet til fremskrivninger av folkemengden i et bestemt land, f.eks. Norge. Det at disse alderseffektene er så iøynefallende, gjør at de får mye oppmerksomhet i offentlige utredninger og i massemedia. Men det er langt fra sikkert at de er de økonomisk viktigste. I dette innlegget vil jeg velge et noe videre og mer generelt perspektiv, og reise følgende tre spørsmål:

- Hva er de økonomiske virkningene av mer eller mindre regelmessige *fluktasjoner* i fruktbarheten i et land (rundt et nivå som sikrer replasering).
- Hva er de økonomiske virkningene av at et land har et *lavere* folketall kontra et høyere? (F.eks. 4 kontra 6 eller 8 millioner mennesker i Norge.)
- Hva er de økonomiske virkningene av et vedvarende *fall* i folketallet i et land?

De spørsmål jeg her har skissert er vanskelige å besvare, både fordi de er så omfattende og fordi en ut fra økonomisk teori bare har grunnlag for å analysere enkelte sider av problemene. I den drøftingen som følger, vil jeg ta for meg ett moment eller én type sammenheng ad gangen. Derved får en ikke tatt hensyn til at vi egentlig studerer en meget komplisert dynamisk prosess, der samspillet mellom en rekke faktorer bestemmer resultatet.

1. Fluktasjoner i fruktbarheten

Hvis fruktbarheten flukturerer over tid, må en først spørre seg om hvordan dette virker på fødselstallet. Det kan tenkes at utslagene blir dempet, nemlig hvis det gjennomgående er kvinner fra store fødselskull som har lav fruktbarhet (jfr. Easterlins hypoteser, Easterlin (1968), og dagens situasjon i Norge). Hvis imidlertid selve fødselstallet flukturerer over tid, vil denne bølgebevegelsen forplante seg etter hvert som hvert kull gjennomløper de forskjellige stadier i livet (barndom, ungdom, voksen alder, alderdom). Vi får dermed bølgebevegelser i behovet for en rekke *direkte aldersavhengige økonomiske aktiviteter*: Fødselshjelp, barnehager, barneskoler, ungdomsskoler, videregående og høyere utdanning, arbeidsplasser, sykehjem, aldershjem, osv. Dessuten må en regne med en rekke *sekundære effekter* på hele økonomien i et land. Disse avledede bølgebevegelser kan være mer eller mindre *tidsforskjøvet* i forhold til fødselsbølgen, og *bølgehøyden* (amplityden) vil avhenge ikke bare av hvor sterkt fødselstallene svinger, men også av en rekke treghetsfaktorer i systemet.

Særlig sterke sekundæreffekter fås i behovet for nytt kapitalutstyr i direkte aldersavhengige virksomheter (f.eks. skolebygg og aldershjem). Her vil en vekselvis kunne oppleve sterk knapphet, som gir høy etterspørsel etter nyinvesteringer, og perioder med ledig kapasitet, da investeringsetterspørselen kan falle bort. En parallell effekt fås i lærerutdanning, jordmorutdanning o.l., der det vekselvis vil kunne være stort behov for nye kandidater og intet behov. En kan si at det her er økonomenes velkjente «akselerasjonsprinsipp» som utløses av fluktasjoner i aldersstrukturen.

Denton og Spencer (1973) har kombinert en demografisk modell, der de forutsetter flukturerende fruktbarhet, med en nyklassisk økonomisk modell, og har studert hvordan de induserte bølgene i de forskjellige økonomiske variable er «forsinket» i forhold til fødselsbølgen, og hvordan amplitydene (bølgehøyden) for de ulike variable er. Et interessant resultat er at mange variable (bl.a. yrkesbefolkningen) beveger seg meget tregt i forhold til

Forelesning ved etterutdanningskurset «Virkninger av befolkningsutviklingen», Blindern 22.11. 1983.

fruktbarheten. Enda tregere er utslagene i nasjonalproduktet, og aller tregest er realkapitalbeholdningen.

Denton og Spencer forutsatte at fruktbarhetsfluktuasjonene ikke ga opphav til arbeidsløshet, og de så bort fra tilbakevirkning fra økonomiske til demografiske forhold. Når det gjelder det første spørsmål, har enkelte økonomer (bl.a. Alvin Hansen (1939)) hevdet at befolkningsstagnasjon og eventuelt nedgang kan virke som et sjokk i økonomien, ved at investeringssetterspørselen kan svikte, fulgt av multiplikatoreffekter på den øvrige økonomi. Derved kan fruktbarhetsfallet i følge hans og enkelte andres mening initiere en økonomisk stagnasjonsperiode (se Neal (1978)). Det hersker imidlertid atskillig uenighet om disse spørsmål. Fall i befolkningsveksten (eventuelt fall i folketallet) medfører jo at samtidig med at det kan bli mindre behov for visse typer nyinvestering, får en bedre råd til både å øke kapitalutstyret pr. sysselsatt og til å øke privat og offentlig forbruk. Virkningene vil derfor avhenge av omstillingsfleksibiliteten i økonomien.

Enkelte økonomer har også regnet med at bølgebevegelser i det økonomiske liv kan virke tilbake på fruktbarheten, og da kan en tale om en simultan økonomisk-demografisk modell. Tankegangen har sine røtter helt tilbake til Malthus, men helt nye varianter av økonomisk-demografisk interaksjon er blitt analysert i de senere år, bl.a. av Easterlin (1968), og en oversikt over en del modeller er gitt i Pitchford (1974). Disse spørsmål skal jeg imidlertid la ligge her.

Det er lett å peke på økonomiske ulemper ved fruktbarhetsfluktuasjoner. En risikerer *periodevis ledig kapasitet* i direkte og indirekte aldersavhengige virksomheter, avløst av perioder med knapphet og stort investeringsbehov. Når det gjelder det daglige forbruk, viser imidlertid mange undersøkelser at det ikke krever så

stor omstilling for næringslivet å dekke de eldres behov kontra de yngres.

Dette at fruktbarhetsfluktuasjoner sannsynligvis medfører økonomiske ulemper, er et sterkt argument for at myndighetene ved forskjellige tiltak burde prøve å dempe bølgebevegelsene. For å stimulere fruktbarheten har flere land forsøkt å bedre vilkårene for kvinner som både ønsker å være i arbeid og å ha barn, og dessuten subsidiert barnefamilier på forskjellige måter.

2. Virkninger av alternative nivåer for folketallet

Etter denne korte diskusjonen av fruktbarhetssvingninger, skal jeg nå si litt om virkninger av mer permanent nedgang i folketallet. Det er viktig å merke seg at selve det at *folketallet synker* har virkninger ut over det at folketallet kommer på et *lavere nivå*. Jeg skal ta for meg det sistnevnte spørsmål først. I drøftingen skal jeg særlig ha industrilandene i tankene.

I 1930-årene var bekymringene for et redusert folketall delvis motivert av frykt for innvandringspress fra mer tettbefolkede land og frykt for militær underlegenhet. Alva og Gunnar Myrdal (1934) la betydelig vekt på slike momenter i sin bok «Kris i befolkningsfrågan». Jeg skal la disse spørsmål ligge nå, og begrense meg til to andre hovedgrupper av virkninger, nemlig det reduserte press mot naturressursene og det mulige tap av stordriftsfordeler.

2a. Redusert press mot naturressursene

En avgjørende økonomisk fordel ved at folketallet holder seg på dagens nivå eller eventuelt blir lavere er, etter de fleste økonomers mening, at presset mot knappe naturressurser avtar:

- (i) Presset på *uttømbare* ressurser i selve i-landene blir mindre. Mange pro-natalister (tilhengere av betydelig befolkningsvekst) peker imidlertid på at fortsatt befolkningsvekst ikke behøver å føre til noen «ressurskrise». Ved at en viss ressursknapphet oppstår og prisene presses noe opp, vil leteaktivitet øke, mer marginale ressurskilder kan tas i bruk, ressursene kan brukes mer effektivt, substitutter utvikles, osv., jfr. all den energiøkonomisering og all den overgang til andre energikilder som ble utløst av prisoppgangen på olje. Pro-natalistene har etter min mening et viktig poeng her, men hele denne aktiviteten medfører kostnader som helt eller delvis kunne ha vært unngått hvis selve ressursforbruket var blitt dempet. Dessuten råder det fortsatt usikkerhet om ikke enkelte ressurskranker likevel er så lite tøyelige at mer alvorlige kriser kan oppstå i fremtiden.
- (ii) Beskatningen av *fornybare* ressurser kan lettere dempes ved lavere folketall slik at svekkelse av bestandene unngås. Eksempler her er fiskebestander, skogbestander m.v. Pro-natalister, bl.a. Simon (1977), argumenterer for at sterkere beskatning ikke er så farlig, bl.a. fordi dyrkingsbruk kan erstatte høstingsbruk (både i skogbruk, jakt og fiske). Som hovedregel vil likevel en slik overgang medføre merkostnader, særlig hvis den er fremtvunget.
- (iii) Selve naturmiljøet kan spares i større grad. Mindre arealer vil trenge til boliger, industri, jordbruk m.v.

Tore Thonstad tok sosialøkonomisk embetseksamen 1955, dr. philos 1969. Han har i hovedsak arbeidet ved Sosialøkonomisk institutt ved Universitetet i Oslo, fra 1972 som professor. Viktigste arbeidsfelt: arbeidsmarkedsøkonomi, herunder utdanningsøkonomi, energiøkonomi og internasjonal økonomi.

Dessuten vil mindre kraftutbygging kreves i Norge for å dekke en valgt standard for el-forbruk.

- (iv) Forurensningene vil begrenses. Pro-natalister hevder riktignok at det i visse tilfelle kan være lettere å oppnå ren natur hvis det er mye folk, særlig pga. stordriftsfordeler i renseteknologien. Selv om dette skulle være korrekt for visse typer forurensning, holder det neppe generelt.

I tillegg til disse forhold kommer en virkning via handelssamkvemmet med resten av verden. Industrilandene importerer som kjent mange råvarer fra utviklingslandene. Ved at veksten i industrilandene bremses, bremses denne importen, og dette kan presse ned prisen på disse varene. Industrilandene kan etter dette resonnermentet få en terms-of-trade-gevinst ved at befolkningsveksten bremses. På den annen side kan dette øke behovet for u-hjelp.

2b. Tap av stordriftsfordeler

Stordriftsfordeler forekommer i selve infrastrukturen lokalt og sentralt og i produksjonslivet, og et av pro-natalistenes viktigste argumenter ligger i at lavere folketall vil medføre at stordriftsfordeler vil kunne utnyttes i mindre grad. Jeg skal kort skissere noen hovedsynspunkter.

- (i) *Sentral infrastruktur*: Ved et lavere folketall kan ressursforbruket pr. individ til visse fellesgoder måtte øke, hvis en gitt standard skal opprettholdes. Dette gjelder bl.a. sentraladministrasjon, forsvar, jernbanelinnett osv.
- (ii) *Lokal infrastruktur*: Det er velkjent at i et lite lokalsamfunn vil kostnadene pr. individ til mange fellesgoder (postvesen, helsetjenester, politi m.v.) kunne bli relativt store. Hvis folketallet går ned, vil det derfor være nødvendig med konsentrasjon av befolkningen til færre lokalsamfunn om ikke tap av stordriftsfordeler skal oppstå. Et tynnere befolket Norge vil ut fra dette tilsi et Norge med færre lokalsamfunn.

Det er for øvrig et velkjent fenomen at nedleggesprosessen for lokalsamfunn kan være både treg og smertefull. Tapene, ved at befolkningsgrunnlaget gradvis blir mindre, slår dels ut i at privat næringsvirksomhet – spesielt tjenesteyting – gradvis bortfaller. Dels slår det ut i at enhetskostnadene for offentlig tjenesteyting etter hvert blir svært store – og serviceinstitusjoner må trappes ned eller nedlegges.

- (iii) *Stordriftsfordeler i produksjonslivet*: Med et lavere folketall må en kanskje regne med at produksjonslivet kan utnytte stordriftsfordeler på færre områder enn før. Det vil altså trekke i retning av større spesialisering, og økt varebytte med andre land. I denne sammenheng er det viktig å minne om at det ikke er i så mange bransjer at stordriftsfordeler ser ut til å være særlig utslagsgivende. Et eksempel er nok bilproduksjon, men selv der ser man at relativt små foretak som Volvo og Saab greier seg godt i konkurransen med gigantforetak i Japan og U.S.A. Innenfor vår egen storindustri er hovedregelen at vi i dag har flere bedrifter som produserer samme produkt (aluminium, ferrosilisium, avisepapir m.v.). Hvis stordriftsfordelene hadde vært svært betydelige, ville vi nok sett en raskere omstrukturering.

Et ytterligere moment er nok at det kan se ut som om stordriftsfordelene er mest markerte i kapitalintensiv produksjon, og ved et lavere folketall er det fullt mulig at realkapital pr. innbygger vil være høyere enn ved et høyere folketall (se neste avsnitt). Dette, sammen med handelsmulighetene, taler for at det ikke er så sikkert at et noe lavere folketall vil innebære tap av nevneverdige stordriftsfordeler i produksjonen.

I litteraturen om «optimal befolkning» (se f.eks. Frisch (1940)) drøftes hvor stort det optimale folketall i et land bør være ut fra visse målsettinger, f.eks. om høyest mulig produksjon pr. individ. Teorien bygger på at ved svært lavt folketall i et land får man ikke utnyttet stordriftens fordeler, og produksjonen pr. individ vil kunne stige om folketallet økte (såkalt tiltagende utbytte). Når folketallet blir svært høyt, vil på den annen side ressursknapphet og trengselsfenomener gjøre seg gjeldende, slik at produksjonen pr. individ vil kunne avta ved ytterligere økning i folketallet (såkalt avtakende utbytte). Teorien er interessant, men svært få empiriske anvendelser finnes. En oversikt over teorien og videreutviklinger av den er gitt i Pitchford (1974).

3. Virkninger av endringer i vekstraten

Mange ting vil være forskjellige i et samfunn med synkende folketall jamført med et samfunn med stasjonært eller stigende folketall. Viktigst etter min vurdering er forskjellene i investeringsbehov. Pro-natalister har imidlertid tillagt andre momenter større vekt, særlig det forhold at en synkende befolkning vil ha relativt mange gamle og få unge. Ut fra dette har enkelte trukket konklusjoner om de yrkesaktives forsørgelsesbyrde, mulighetene for teknisk framgang m.v. Jeg skal ta for meg noen hovedmomenter.

3a. Redusert investeringsbehov

Den viktigste økonomiske fordel ved redusert befolkningsvekst ligger i at en trenger mindre investeringer for å opprettholde en uendret kapitalutrustning pr. person. Dette er kanskje i og for seg et nokså trivielt poeng, men saken har større dimensjon enn man gjerne forestiller seg. Hvis eksempelvis folketallet vokser med 1% pr. år, må realkapitalen vokse med 1% bare for å opprettholde uendret kapitalutrustning pr. individ. Dette kan legge beslag på en betydelig andel av nasjonalproduktet. Hvis kapitalbeholdningen i et land er f.eks. 5 ganger så stor som nasjonalproduktet, vil investeringer som gir 1% vekst i kapitalbeholdningen legge beslag på 5% av nasjonalproduktet. Og dette er vel å merke bare de nettoinvesteringer som trengs for å holde befolkningsveksten stangen, i den forstand at gjennomsnittlig kapitalbeholdning pr. person blir uendret (i tillegg kommer selvsagt investeringer for å dekke kapitalslitet).

Jo lavere veksten i folketallet er, jo mer av investeringene kan følgelig brukes til å øke kapitalbeholdningen pr. person. Land med lav befolkningsvekst er i denne forstand i en gunstig stilling, ved at de slipper å bruke så mye av sine ressurser på å sørge for kapitalutrustning til et sterkt økende antall mennesker. Hvis befolkningsveksten er svært høy, og landet er fattig, kan til og med den samlede sparing i et land bli for lav til å sikre at

kapitalutrustningen pr. individ opprettholdes. Dette er et velkjent tema i litteraturen om kappløpet mellom økonomisk vekst og befolkningsvekst i utviklingsland.

Hvis derimot folketallet i et land synker, vil kapitalbeholdningen pr. individ stige selv om det ikke foregår noen nettoinvesteringer (altså selv om bare kapitalslitet erstattes). Det blir jo færre å dele en gitt kapitalbeholdning på. Hvis eksempelvis folketallet synker med 1 prosent pr. år, vil kapitalbeholdningen pr. individ stige med 1 prosent selv om det ikke skjer nettoinvesteringer i økonomien. Hvis kapitalbeholdningen, som i eksemplet foran, var fem ganger så stor som nasjonalproduktet, skulle størrelsesordenen av denne gevinsten altså være hele 5 prosent av nasjonalproduktet.

Tilsynelatende er dette et meget sterkt argument i favør av at nedgang i folketallet er økonomisk svært fordelaktig. Regnestykket er imidlertid altfor enkelt – fordi det ikke tar hensyn til i hvilken grad den lavere befolkning kan utnytte det kapitalutstyr som var tilpasset et høyere folketall. Eksempler på dette problemet har vi sett i skolebygninger som blir ledige, og som det ikke er helt lett å nyttiggjøre til andre formål. Et annet eksempel er boliger m.v. som blir stående ledige i fraflyttingsområder.

3b. Økt forsørgelsesbyrde?

Hvis de yrkesaktives andel av befolkningen reduseres, vil dette isolert sett trekke i retning av lavere inntekt pr. individ. Spørsmålet er derfor om befolkningsnedgang vil medføre en slik reduksjon.

Når folketallet synker, vil andelen av gamle bli relativt høy, og andelen barn og ungdom blir relativt lav. Derimot behøver summen av barn og gamle i forhold til antall yrkesaktive («dependency ratio») ikke avvike så mye fra en situasjon der folketallet vokser. Ut fra dette synspunkt behøver ikke hver yrkesaktiv nødvendigvis å fø flere i et samfunn med befolkningsnedgang enn i det motsatte tilfelle. Når det gjelder Norge, vil faktisk andelen av folk i aldersgruppen 16–66 år øke litt fram mot år 2020, i følge de siste befolkningsframskrivninger. Dette betyr at summen av barn og gamle pr. person i aldersgruppen 16–66 år vil avta litt.

Det er imidlertid antakelig noe dyrere å forsørge eldre enn å forsørge barn. Dessuten er det mer komplisert å sørge for de gamles tarv enn barnas ved at det i dagens samfunn som regel er mer naturlig å forsørge sine barn enn sine foreldre. Forsørgelsen av de eldre må derfor i samfunn av vår type langt på vei dekkes av offentlige budsjetter og ved offentlige tiltak. Særlig sterke påstander om problemene med å forsørge mange gamle er framsatt av Alva og Gunnar Myrdal i boka «Kris i befolkningsfrågan» (1934). Da dette er et tema som så mange har skrevet om, skal jeg la det ligge her.

3c. Vil produktivitetsveksten reduseres?

I faglitteraturen finnes en rekke utsagn om at en i et samfunn med en synkende befolkning vil kunne få lav produktivitet og lav produktivitetsvekst. Spørsmålet er langt fra avklart, men jeg skal nevne noen momenter:

- (i) I og med at yrkesbefolkningen i gjennomsnitt vil være noe eldre enn i en voksende befolkning, vil gjennomsnittsavstanden fra avsluttet skolegang være noe større. Yrkesbefolkningen vil derfor i gjennom-

snitt ha noe mer «foreldede» kunnskaper, og dette trekker i retning av lavere produktivitet (men ikke nødvendigvis lavere produktivitetsvekst). Dette forhold vil det kunne være behov for å bøte på med økt innsats i etterutdanning, omskolering m.v. Sykefraværet kan også tenkes å bli noe høyere i en noe eldre yrkesbefolkning. På den annen side vil den være mindre belastet med omsorg for barn (og svangerskap), og det er også tenkelig at holdningen til arbeid og stabiliteten i arbeidet bedres noe med alderen.

- (ii) Det har også vært hevdet at den høyere gjennomsnittsalder i yrkesbefolkningen kan være et mobilitetshinder, og kanskje også et hinder for kreativitet og omstilling innenfor den enkelte bedrift.
- (iii) En tredje påstand er at det vil gå tregere å få tatt ny teknikk i bruk, fordi ny teknikk ofte er «embodied» i nyinvesteringer, og investeringsbehovet vil bli mindre når folketallet synker. Dette er et interessant spørsmål som krever nærmere analyse. Ett moment er at det ikke er så sikkert at investeringene synker, fordi en avtakende befolkning vil kunne satse på høy kapitalintensitet. Reallønnsnivået kan bli høyt, og kvasirenten i gamle anlegg kan bli så lav at de slås ut raskt av nyanlegg. Eldre anlegg må legges ned i en takt som frigir tilstrekkelig arbeidskraft til nyanlegg. Enkelte økonomer mener til og med at det vil bli en svært stor investeringsetterspørsel ved befolkningsnedgang, fordi det vil trenge mer arbeidsbesparende teknologi. Alt i alt er jeg svært usikker på hvordan implikasjonene vil være for den teknologiske framgangen. I den grad kapital pr. arbeider blir høyere enn i en situasjon med befolkningsvekst, vil dette imidlertid tilsi høyere arbeidsproduktivitet.

4. Oppsummering

Som nevnt innledningsvis hevder mange at det overskyggende økonomiske utslag av en befolkningsstagnasjon og -nedgang knytter seg til forskyvninger i aldersfordelingen. Det sies også at nivået på folketallet spiller mindre rolle for levestandarden i et land.

La meg til slutt oppsummere de viktigste motforestillinger mot disse utsagn. Utsagnene avhenger sterkt av de alternativer som betraktes, og av det tidsperspektiv som velges. Hvis en jamfører f.eks. et alternativ med 1% årlig vekst (1+) med et nullvekstalternativ (0) og et alternativ med 1% årlig fall (1-), er det mye som taler for at det ikke er aldersfordelingseffektene som er de viktigste. For Norges vedkommende betyr (1+)-alternativet er befolkningsvekst på 40 000 personer pr. år. Dette medfører et investeringsbehov svarende til å bygge en ekstra by som Sarpsborg hvert år bare for å holde realkapitalen konstant. Fravær av denne svære utgiftspost i de øvrige alternativer impliserer at realkapital pr. sysselsatt kan bygges opp langt raskere. Dette er en realøkonomisk vinst som er svært stor, og antagelig betydelig større enn det tap som kan oppstå i inntekt pr. individ ved at de yrkesaktives andel av befolkningen muligens kan gå noe ned ved befolkningsnedgang. Det trenges imidlertid empiriske analyser for å avklare dette nærmere.

Enda viktigere er kanskje at vi ved (0) eller (1-) alternativene kan redusere presset betydelig på naturmiljø og naturressurser. (1+)-alternativet gir en dobling av folketallet på ca. 70 år. For de tett befolkede og sterkt

miljøbelastede land i Mellom- og Sør-Europa vil en slik befolkningsvekst være enda mer uheldig enn i vårt forholdsvis tynt befolkede land.

Etter min vurdering er det vanskeligste problem som kan oppstå ved en eventuell befolkningsnedgang at det kan bli svært kostbart å opprettholde bosettingen i grise- og grendte strøk. Det vil derfor være behov for en betydelig innsats for å bidra til en mest mulig smertefri omstrukturering av bosettingsmønsteret.

La meg til slutt ta den reservasjon at alle drøftinger av virkninger av befolkningsnedgang blir noe spekulative, da det finnes så lite empiri fra land som faktisk har hatt en vedvarende nedgang i folketallet.

REFERANSER:

- Frank T. Denton and Byron G. Spencer (1973): «A Simulation Analysis of the Effects of Population Change on a Neoclassical Economy», *Journal of Political Economy*, Vol. 81, No. 2, Part I, 1973, pp. 356–375.
- Richard A. Easterlin (1968): *Population, Labor Force, and Long Swings in Economic Growth, The American Experience*, National Bureau of Economic Research, distr. by Columbia Univ. Press, New York.
- Thomas J. Espenshade and William J. Serow, ed. (1978): *The Economic Consequences of Slowing Population Growth*, Academic Press, New York.
- Thomas J. E. Espenshade (1978): «Zero Population Growth and The Economies of Developed Nations», *Population and Development Review*, Vol. 4, No. 4, 1978, pp. 645–680.
- Ragnar Frisch (1940): «Befolkningsoptimum», *Statøkonomisk Tidsskrift*, Hefte 5–6, 1940, pp. 157–219.
- Alvin H. Hansen (1939): «Economic Progress and Declining Population Growth», *American Economic Review*, Vol. 29, 1939, pp. 1–15.
- Alva Myrdal och Gunnar Myrdal (1934): *Kris i befolkningsfrågan*, A. Bonniers förlag, Stockholm.
- Larry Neal (1978): «Is Secular Stagnation Just around the Corner? A Survey of the Influences of Slowing Population Growth upon Investment Demand», ch. 5 i Espenshade/Serow, op. cit.
- J. D. Pitchford (1974): *Population in Economic Growth*, North-Holland Publ. Co., Amsterdam. Se spesielt ch. 4: «Population and Economic Growth», ch. 5: «Optimum Population, Scale Returns and Trade» og ch. 6: «Optimum Population and Resources.»
- Julian L. Simon (1977): *The Economics of Population Growth*, Princeton Univ. Press, Princeton, N.J.

Statoil eies av den norske stat og ble opprettet etter vedtak av Stortinget i 1972. Selskapet ivaretar statens forretningsmessige interesser innen undersøkelse, utbygging, produksjon, transport, videreforedling og salg av olje og gass og annen tilknyttet virksomhet. Statoil er blant annet operatør for utbygging og drift av Gullfaksfeltet og for gasstransportssystemet Statpipe.

UNDERSØKELSE- OG PRODUKSJONSDIVISJONEN

Siviløkonom/ Sosialøkonom

Feltutnytting i Undersøkelse- og produksjonsdivisjonen er ansvarlig for oppfølging av partneropererte felt i produksjon og under utbygging, samt felt under vurdering.

Til fagområdet økonomisk analyse søker vi medarbeider.

Stillingen vil være tillagt følgende arbeidsoppgaver

- økonomiske analyser i forbindelse med nye funn og prospekter
- lønnsomhetsanalyser av felt i forbindelse med driveverdighetsstudier og vurdering av alternative feltutbyggingsløsninger
- videreutvikling og bruk av analyseverktøy

Det økonomiske analysearbeid vil i hovedsak være investeringsanalyse under usikkerhet. Tolkning og presentasjon av resultat vil være en viktig del av arbeidsoppgavene. Vi kan tilby et godt økonomifaglig miljø og arbeidsoppgaver som også gir innsikt i andre petroleumsfaglige disipliner. Stillingen gir gode utviklingsmuligheter.

Arbeidet medfører stor kontaktflate. Søkere bør ha gode teoretiske kvalifikasjoner og erfaring fra økonomiske analyser vil være en fordel.

Lønn etter kvalifikasjoner.

Selskapet ønsker en jevnere fordeling mellom kjønnene og oppfordrer derfor kvinner til å søke.

Nærmere opplysninger om stillingen kan fås ved henvendelse til Hans Gjennestad eller Ingolf Kapelrud, tlf. (04) 80 80 80.

Skriftlig søknad med vitnemål, attester og referanser sendes innen 31. august 1984.

Konvolutten bes merket U&P-81/84.

Den norske stats oljeselskap a.s

Postboks 300, 4001 Stavanger

Samfunnsøkonomi 2

VIDAR RINGSTAD:
Samfunnsøkonomi 2 –
Makroøkonomiske emner,
Bedriftsøkonomens Forlag
1983 – 322 sider,
vekt 0,7 kg, pris kr. 252,-.

Dette er 2. bind i en planlagt økonomisk trilogi. Første bind «Mikro- og markedsøkonomi» kom i fjor, og siste bind «Offentlig økonomi og økonomisk politikk» kommer antagelig til høsten.

La det være sagt med en gang: bind 2 følger opp og tildels bedrer det gode inntrykket bind 1 efterlot. Her har vi en lærebok for innføring i økonomi som holder mål pedagogisk og emnemessig. Kapitlene er ryddig inndelt, og til hvert kapittel hører en kort, men opplysende introduksjon og øvelsesoppgaver med et eget løsningshefte. Bare det er jo en forbedring i forhold til tidligere lærebøker på norsk, og av stor verdi for studentene. Nå mangler bare «lærerens manual», og systemet vil være komplett.

Boken tar i bruk flere farver i illustrasjonene og som underlag for viktig tekst. Dette er etter min mening

et forsømt kapittel i norske lærebøker. Konsekvent bruk av farver vil gjøre stoffet lettere tilgjengelig for dem med farvesans, og antagelig ikke redusere tilgjengeligheten for de andre. Ringstad benytter lakserød ved siden av sort-hvitt. Viktige ligninger og tekst-avsnitt er fremstilt på lakserød bakgrunn. Sammen med stikkordene i margen, vil dette kunne være til god hjelp ved repetisjon og oppsummering. Men viktigere er det at figurene vinner stort ved at feks alle skift og eller endringer tegnes lakserødt. Men ennå bedre ville det vært om man feks hadde hatt sort, grått, rød, lyserød og lot mørke farver (sort og rød) stå for opprinnelig situasjon, og lyse farver (grå og lyserød) markere tilhørende skift eller endringer. Videre kunne feks sort og grått konsekvent stå for efterspørsels-siden og rødt og lyserødt stå for tilbudssiden. I det hele tatt er vi for forsiktige her på bjerget når det gjelder å bruke moderne hjelpemidler i stoffformidlingen.

Ringstad har funnet plass til de fleste makroøkonomiske emner, og boken er innholdsmessig langt mer omfattende enn konkurrerende lærebøker på norsk. Om det bare er en fordel, er jeg i tvil om. Boken er jo ifølge forordet beregnet på 2-vektalls innføringskurs i makroøkonomi, dvs av en varighet på 1/5 semester!

I forordet presiseres det at dette bindet bygger på mikroteorien i bind 1. Det er for såvidt realt nok, men problemet er jo at de fleste årskurs i samfunnsøkonomi, feks på distriktshøyskolene og delvis for grunnfag i sosialøkonomi, *begynner* med

makro for derefter å fortsette med mikro; eventuelt kjøres kursene i mikro og makro parallelt. Personlig er jeg enig med Ringstad at man bør begynne med mikro. Da distriktshøyskolene tidlig på 70-tallet var i forsøksfasen og det var rom for eksperimentering, la jeg opp til mikro først etterfulgt av makro. Dette opplegget varte akkurat så lenge som jeg hadde kurset. Efterfølgere var bundet av det tradisjonelle og snudde tvert. Spørsmålet er om *FLEKSIBILITET* i dag er sterkere i forhold til *TRADISJONALITET* enn tidligere.

Skal bind 2 brukes selvstendig eller «først», må læreren bruke tid på stoff som egentlig står i bind 1, og dette er faktisk den viktigste innvending jeg har mot boken!

Boken er delt i 13 kapitler. Innledningskapitlet er et forsvar og en begrunnelse for at boken ser ut som den gjør. Utvalget av emner er mer bestemt av det aktuelle økonomisk-politiske spørsmål vi strir med enn av det at økonomi som fag også mye er en *spesiell metode*, en spesiell måte å analysere samfunnet på. Enkelte av spørsmålene er dessuten presentert *SOM OM* det finnes løsninger innen rammen av de teorier som presenteres. Feks stilles spørsmålet «Hva kan det offentlige gjøre for å løse arbeidsledighetsproblemet?» Men det er jo slett ikke gitt at det *finnes* en løsning på dette problemet så lenge meningsinnholdet i begrepene «arbeidsløshet» og «problem» skal holdes fast. Ringstad bygger selv opp under det konvensjonelle syn at «arbeidsløsheten på forskjellige måter

innebærer en belastning for dem som blir rammet». Dette er vel *systembestemt* og høyt diskutabelt. Derfor er det viktig at det i en innføringsbok ikke presenteres som et udiskutabelt fakta.

Når jeg nå skal gå gjennom hvert kapittel vil jeg utelate den detaljerte kritikk, påpekning av skrive- og trykkefeil, mindre heldige formuleringer, tungt sprog og muntlige formuleringer som helst bør lukes bort og dess like. Jeg har utarbeidet en slik liste, men den har jeg sendt forfatteren. I stedet kommer en subjektiv vurdering, en slags karaktersetting. Til opplysning har jeg selv undervist ved universitet og distriktshøyskoler på innføringsnivå i mer enn et dusin år, og det er bla på dette grunnlag jeg har gjort opp min mening.

Boken starter tradisjonelt i kapittel 2 med nasjonalregnskapssammenhengene. Kapitlet er sikkert skrevet, men i sterk komprimert form. Personlig syns jeg det går for detaljert til verks, og studentene vil måtte bruke uforholdsmessig lang tid på å lære seg dette formelapparat komplett. Spesielt gjelder det alle variantene av «disponibel inntekt», og det er feks vanskelig å «se» at indirekte skatter ($T_i - U$) er med i (2.25). Her burde vært spandert en setning til, nemlig at privat inntekt av arbeid og kapital ($R_p^n + R_p^k$) er regnet til faktorpris, og derfor «renset» for T_i og U .

I kapittel 3 gjennomgås indekser, spesielt konsumprisindeksen. At dette er et emne som hører hjemme i makroøkonomien er greit nok. Den tekniske siden ved beregning av in-

dekser skulle ikke by på problemer prinsipielt. Derimot vil spørsmålet om inntektskompensasjon ved prisstigning og spørsmål man kan analysere vha f.eks Laspeyres prisindeks, falle tungt for studenter som ikke har vært gjennom konsumentteorien.

Kapittel 4 presenterer kryssløpsteorien. For de som ikke begynner samfunnsøkonomikurset med mikro kommer dette antagelig brått på. Selvfølgelig er det ingen ting i veien for å hoppe over kapitlet foreløpig, for så å ta det igjen senere. Men da kunne jo kapitlet vært forskjøvet tilsvarende. Kapitlet virker totalt sett tungt på meg, men det er meget bra at *bruken* av kryssløpsanalyse kommer til sin rett. Spesielt vil jeg fremheve eksemplet med prisovervelting som følge av en lønnsendring. Ringstads utstakte bruk av pilskjemaer som illustrasjoner av årsak-virkningssammenhenger og som han innfører i dette kapitlet, synes jeg med fordel kunne vært begrenset. Dessuten synes jeg det burde vært markert hvorvidt samvariasjonene er positive, negative eller ubestemmelige.

Forhold som har å gjøre med det samlede tilbud av varer og tjenester i samfunnet behandles i kapittel 5. Presentasjon av makroproduktfunksjonen får relativ bred plass, og det tror jeg er viktig og riktig. Alt for ofte er produktfunksjonen utelatt og bare implisitt medregnet i de enkle multiplikatormodeller som vanligvis inngår i innføringskursene, med den følge at mange studenter «glemmer» denne sammenheng. På den annen side gjentas oppfatningen at sysselsettingen er av spesielt stor betydning for et lands velferd. Men i figur 5.2 fremstilles en kortsiktig makroproduktfunksjon med avtagende utbytte m.h.p. arbeid. Om faktisk sysselset-

ting ikke ligger altfor langt fra full sysselsetting vil ifølge den figuren økt sysselsetting (redusert arbeidsledighet) bidra lite i form av økt produksjon. Hva er det da som er så viktig med sysselsetting? Det sosiale aspekt? Det er vel neppe noe som følger av økonomisk teori *per se* ihvertfall.

Forøvrig inneholder kapitlet vekstteoretiske emner. Ringstad har imidlertid ikke tatt med vekstmodeller og heller ikke gitt noen begrunnelse for hvorfor de er utelatt. Jeg mener boken ville vunnet på at en enkel versjon av Harrod-Domar modellen samt en nyklasisk modifikasjon hadde vært tatt med.

Kapitlene 6–10 behandler det som bestemmer samlet efterspørsel. Makro konsumfunksjonen er greit fremstilt i kapittel 6. Men spesielt i dette kapitlet er det referanser til en rekke undersøkelser i Norge, men få referanser til de som egentlig har lansert *teoriene*. F.eks savner jeg referanse til Milton Friedman når det gjelder spørsmålet om faste og tilfeldige inntekter. Og hvorfor innføre konsumrate som erstatning for konsumtilbøyelighet? Det siste er da langt mer beskrivende enn det første og er godt innarbeidet i norsk økonomisk terminologi.

Kapittel 7 presenterer den enkleste Keynesmodell, hvor multiplikatorprinsippet er hovedtemaet. Fremstillingen er kanskje noe preget av «teknisk verbalisme» på bekostning av økonomiske resonnement, men det er vanskelig å unngå til å begynne med. Siden figur 7.4 er første «tilvekst»-figur, burde kanskje avlesningen være noe mer kommentert, spesielt tatt i betraktning omstendeligheten ved forklaringen av multiplikatorprosessen s. 129–133.

Kapitlet om privat investeringsefterspørsel (kap 8)

er mere variert enn slike kapitler pleier å være, og inneholder interessante synspunkter, spesielt om renteendringens dobbeltvirkning på investeringene (*tidsavgrenset* virkning på nettoinvesteringene og en *permanent* virkning på bruttoinvesteringene). Vanskelighetsgraden ligger noe over nivået i boken forøvrig. Igjen pirk: hvorfor bytte den innarbeidede term *kapitalslit* med den mer arkaiske *kapitalslitasje*?

Utenrikshandel er vanskelig å formalisere på begynnerstadiet, men i kapittel 9 har Ringstad levert et meget godt bidrag basert på grafisk fremstilling. Spesielt har han fått godt frem poenget med at utenrikshandel kan gi fordeler uten omstilling av produksjon (i forbindelse med figur 9.12). Dessverre må det igjen påpekes at fullt utbytte av kapitlet krever mer enn elementær kunnskap i mikroteori.

I kapittel 10 utvides den enkle multiplikatormodelen med en offentlig sektor og utenrikshandel. Kapitlet er tildels sterkt komprimert, og økonomien forsvinner ofte i figurer og vel mye formalregning. Når figurene blir fylt med linjer og ditto skift i disse, reduseres lett oversikten. Figurene i dette kapitlet er etter min mening på grensen av det som gir pedagogisk gevinst. Men skal man først presentere den utvidede multiplikatormodell grafisk, kan det neppe gjøres enklere enn det er gjort her.

De tre siste kapitlene behandler henholdsvis penger og kreditt, valuta og prisstigning og inflasjon. Som Ringstad skriver i forordet, vil nok mange studenter finne modelldiskusjonene i tilknytning til penge- og kredittspørsmål vanskelig. Likevel synes jeg han har klart fremstillingen godt, spesielt er første del av kapittel 11 oversiktlig og

rimelig lettfattelig. På slutten av kapitlet synes jeg fremstillingen blir knapp, f.eks kunne kredittasjoneeringsmodellen med fordel vært noe utvidet.

Spørsmål i forbindelse med valutamarkeder, valutareservenenes rolle i økonomien, samspillet mellom pris- og renteendringer og valutamarkedet i et land, et lands kurspolitikk og, er svært interessante. Men min erfaring sier at dette er meget vanskelig stoff på innføringsnivå. Ringstad har delvis maktet å gjøre dette rimelig tilgjengelig i kapittel 12, men jeg synes at avsnittet om spot- og terminmarkedet blir for teknisk. Avsnittet om norsk kurspolitikk i senere år er instruktivt, men kanskje noe kort.

I siste kapittel gir Ringstad en meget god fremstilling av spørsmålene omkring prisstigning og inflasjon. Men igjen stiller jeg meg spørsmålet om hvor mye formalmatematikk studenter på innføringsnivå «tåler», og hvor mye av dette stoffet de kan absorbere uten nærmere kjennskap til mikroteorien. Forøvrig synes jeg det er merkelig at det aktuelle begrep «stagflasjon» ikke engang er kommet med i stikkordregisteret. I diskusjonen omkring forskjellige mulige forløp for Phillipskurven burde kanskje Ringstad ha brukt litt tid og plass til å forklare mulige årsaker til *skift* i kurven, og relatert dette til den faktiske politikk som har vært ført.

Ringstad påpeker selv at han avviker fra den vanlige IS-LM litteratur på et vesentlig punkt, nemlig når det gjelder rentens betydning for efterspørsel etter investeringer. Derfor vil man heller ikke finne de vanlige IS-LM diagrammene. Om dette valg er påvirket av at Joan Robinson kalte IS-LM varianten for *bastad-keynesianisme* vites ikke, og ærlig talt så er jeg ikke i stand til å ha en begrunnet me-

ning om Ringstads avvik er en fordel eller ikke. Kan-skje burde begge varianter tas med?

Generelt inneholder bo-ken mange kommentarer m m som knytter seg til for-hold i Norge *i dag*, mange forhold som raskt endrer seg, noe som tyder på at bo-ken må ajourføres ofte. Det-te, sammen med ny eller revidert vektlegging på fagstoffet ettersom de aktu-elle økonomisk-politiske spørsmål endrer seg, kan

føre til problemer i under-visning/pensumangivelse dersom kapitlene stadig endres. For studentene og de fagansvarliges skyld hå-per jeg endringene ikke blir en årlig foreteelse!

Jeg vil slutte som jeg be-gynte, med å understreke at til tross for de innvending-er jeg har anført er dette en meget god lærebok for et 2-vektalls innføringskurs el lign i makroøkonomi, an-tagelig den beste på norsk. Faren med en uforbehol-

den anbefaling (som jo det-te nærmest er) er at der-som den blir tatt til følge av de fleste undervisningsin-stitusjoner som driver med elementær innføring i makroøkonomi, vil vi i å-re-ne fremover få en «Ring-stad»-periode på linje med den «Munthe»-perioden vi har hatt siden siste halvdel av 70-årene og som, be-skjedenhet forbyr meg *ikke* å nevne det, avløste en «Dedekam»-periode (ihvert-fall hva distrikthøyskolene

angår) fra første halvdel av 70-årene. Jeg vil derfor an-befale at man i større grad benytter *alternative* pen-sumlister.

Anders Dedekam jr
*Dosent og kunstelsker**

* Anders Dedekam jr. er do-sent i fiskeriøkonomi, Institutt for fiskerifag, Tromsø Univer-sitet.

FORSKNING FOR NORDISK ØKONOMISK SAMARBEID

Nordisk økonomisk forskningsråd inviterer interesserte forskere til å søke om støtte til gjennomføring av prosjekter i 1985.

Nordisk økonomisk forskningsråd er opprettet av Nordisk Ministerråd. Etter rådets formål skal støtte gis til analyser og utredninger om økonomisk avhengighet mellom de nordiske land og om forutsetningene for et nærmere økonomisk samarbeid. Både studier av ringvirkninger mellom landene og komparative studier av landene vil være av interesse.

Under ellers like forhold vil forskningsrådet denne gang prioritere prosjekter som studerer *lønnsdannelsen i de nordiske land*. Det er utarbeidet en rapport som presenterer aktuelle forskningsoppgaver på området. En annen rapport presenterer forskningsoppgaver i tilknytning til *transfereringene mellom offentlig og privat sektor* i de nordiske land. Begge rapporter kan fås ved henvendelse til forskningsrå-dets sekretær.

Fra sekretæren kan man også få en *betenkning* som nærmere beskriver de kriterier som blir brukt ved vurdering av søknader. Sekretæren svarer dessuten på eventu-elle spørsmål. Men henvendelser kan også skje til forskningsrådets medlemmer som i Norge er underdirektør Jan F. Qvigstad (tlf. 02-11 90 90), forskningsdirektør Olav Bjerkholt (tlf. 02-41 38 20) og dosent Aina Uhde (tlf. 05-21 00 40).

Søknadsfristen er 1. oktober 1984. Søknader sendes til forskningsrådets sekretær:

SIGBJØRN ATLE BERG
BOKS 1095, BLINDERN
0317 OSLO 3
TELEFON (02) 45 51 59

Nyheter i samfunnsøkonomi

VIDAR RINGSTAD

SAMFUNNSØKONOMI 1-3

80-årenes læreverk i samfunnsøkonomi for økonomiske høyskoler, distriktshøyskoler og universiteter.

Bind 3, «Offentlig økonomi og økonomisk politikk» er nå kommet og læreverket er dermed komplett bestående av 3 lærebøker og 3 løsningsforslag.

«Norge er trolig det land hvor det i de senere år har vært utgitt det største antall mikroøkonomiske lærebøker, regnet pr. innbygger. Ikke alle bøker har vært like vellykket. Selv om det foreligger gode fremstillinger tror jeg Ringstads utmerker seg spesielt. Jeg vil våge den påstand at Ringstads bok vil bli foretrukket ved de fleste høyskoler. Man ser frem til å bruke en slik bok i undervisningen.»

Stein Østre, Nordland Distriktshøgskole, om Bind 1
«Mikro og markedsøkonomi»

«Fremstillingen er poengtert og enkle men vesentlige aspekter, som nybegynnerstudenter ofte har vansker med, blir understreket. Tilpasningsbetingelser både i konsumet og markedsteorien blir svært ofte illustrert ved hjelp av regneeksempler... Boken er et interessant alternativ til de mikroøkonomiske lærebøker som idag benyttes ved de norske høyskoler og universiteter.»

Erling Vårdal om Bind 1

BJARNE E. YTTERHUS

SAMFUNNSSTYRING OG ØKONOMISK POLITIKK

2. utgave

Boken gir leserne et grunnlag for forståelse og tolkning av samfunnsøkonomiske problemstillinger – og innsikt i hvordan økonomiske/politiske tiltak virker inn på et lands økonomiske utvikling. I denne nye utgaven er flere emner gitt en mer fullstendig behandling enn 1. utgaven og har også noen nye avsnitt. Boken er forbedret både layout-messig og språklig.

ARNE JON ISACHSEN

HVORFOR MONETARISMEN BLIR FOR ENKEL

«Arne Jon Isachsens bok bør være obligatorisk lesning for svært mange. Politikere, næringslivsjournalister, fagøkonomer og brede grupper innenfor næringslivet – ja alle som deltar i formuleringen av, og som påvirkes av den økonomiske politikken – vil ha stort utbytte av å lese boken. Den er kortfattet, lettlest og enkel, men uten at dette har gått på bekostning av et høyt faglig nivå.»

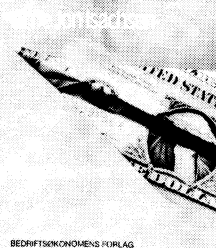
Sverre W. Rostoft i Aftenposten 5. 12. 83

BJARNE E. YTTERHUS

Samfunnsstyring og økonomisk politikk

Hvorfor monetarismen blir for enkel

KONTAKT BOKHANDELEN ELLER SEND INN KUPONGEN

Send meg følgende bøker:

- ... eks. MIKRO- OG MARKEDSØKONOMI à kr 236,-
- ... eks. Løsningsforslag à kr 74,-
- ... eks. MAKROØKONOMISKE EMNER à kr 252,-
- ... eks. Løsningsforslag à kr 84,-
- ... eks. OFFENTLIG ØKONOMI OG ØKONOMISK POLITIKK à kr 278,-
- ... eks. Løsningsforslag à kr 88,-
- ... eks. SAMFUNNSSTYRING OG ØKONOMISK POLITIKK à kr 148,-
- ... eks. HVORFOR MONETARISMEN BLIR FOR ENKEL à kr 82,-

Porto kommer i tillegg

- ☐ Jeg er interessert i andre fagbøker fra forlaget.
- Send meg FAGBOKKATALOGEN 1984 (gratis).

- ☐ FAKTURER FIRMAET ☐ FAKTURER MEG

Navn:

Firma:

Adresse:

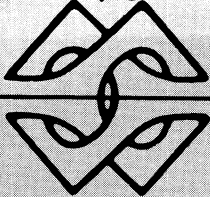
Sendes: Bedriftsøkonomens Forlag
Boks 9049 Vaterland
0134 OSLO 1
Tlf.: (02) 41 96 30

Bedriftsøkonomens Forlag

ØKONOMI • ADMINISTRASJON • REVISJON • JUS • POPULÆR FAGLITTERATUR

NSF

1908

Redaksjon:

Tore Jørgen Hanisch
Eilev S. Jansen
Ivar Korsbakken
Asbjørn Rødseth
Jørgen Aasness

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Jarle Bergo
Helge Brunborg
Tore Holm
Jørn Rattsø
Knut Regbo
Alice Rostoft
Aimée Staude
Steinar Strøm
Arild Sæther
Sigurd Tveitereid
Stein Østre

Produksjonssekretær:

Turid Holt-Jacobsen

Utgitt av

Norske Sosialøkonomers
Forening
Formann: Ingvar Strøm

Bladets adresse:

Storgt. 26 IV
0184 OSLO 1
Telefon (02) 41 81 01
Postgiro: 5 16 78 87
Bankgiro: 6001.05.13408

Medlem av Den Norske
Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer
pr. år, den 15. hver måned
unntatt juli.

Abonnement kr. 180,-
Enkeltnr. kr. 25,- inkl. porto.

ANNONSEPRISER (ekskl. m.v.a.)

1/1 side	kr. 1 950,-
3/4 side	kr. 1 500,-
1/2 side	kr. 1 100,-
1/3 side	kr. 850,-
1/4 side	kr. 700,-

Trykt i offset.

Reklametrykk A.s. Bergen

Veiledning for bidragsytere

Sosialøkonomen er et frittstående fagtidsskrift som utgis av Norske Sosialøkonomers Forening. Tidsskriftet har som mål å være et forum for den aktuelle økonomiske politiske debatt, å orientere om utviklingen i faget sosialøkonomi og å være et publiseringsorgan for økonomisk forskning. På det siste området har tidsskriftet et særlig ansvar for arbeider som er av anvendt karakter og samtidig har spesiell relevans for norsk økonomi, men også bidrag av mer teoretisk og prinsipiell karakter mottas.

Alle bidrag bør gjøres tilgjengelig for ikke-spesialister. Det må gjøres rede for problemstilling og hovedresultater i verbale innlednings- og avslutningsavsnitt. Der bruk av matematikk er nødvendig, bør leseren kunne følge hovedtrekkene i resonnementene uten å sette seg inn i matematikken. Ofte vil det være mest hensiktsmessig at forfatterne plasserer matematiske utledninger i appendikser.

Manuskript til redaksjonen bør være maskinskrevet med dobbelt linjeavstand og bred marg. Egne ark fåes i sekretariatet. Sammen med manuskriptet bør følge på eget ark opplysning om utdanning, eksamensår, viktigste arbeider/arbeidsfelter, nåværende stilling og arbeidssted. Alle innlegg sendes i to eksemplarer til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26, Oslo 1.

Aktuelle kommentarer som ønskes inntatt i et bestemt nummer må normalt være redaksjonen i hende senest den 1. i måneden før, men helt korte debattinnlegg o.l. kan tas inn noe senere. Vitenskapelige artikler gjennomgår en grundigere faglig vurdering, og det vil ofte gå noe lengre tid før disse kan trykkes.

Forslag til ingress skal følge med alle manuskripter. Forfatterne anmodes om å legge arbeid ned i å finne fram til en ingress som er kort, poengtert og rett på sak og som kan vekke interesse for artikkelen. Artikkelens hovedkonklusjon må gå klart fram av ingressen. For aktuelle kommentarer bør den ikke være lengre enn på 6 maskinskrevne linjer, mens opptil 12 maskinskrevne linjer godtas for lengre artikler.

Mellomoverskrifter anbefales hyppig brukt.

Figurer og tabeller må være på egne ark og nummereres hver for seg fortløpende. De må ha en slik standard at de egner seg for fotografisk reproduksjon, og ha korte beskrivende titler. Teksten i manuskriptet må henvise til figur/tabell nummer og ikke som «figuren nedenfor viser». Redaksjonen mottar også gjerne andre illustrasjoner eller forslag til illustrasjoner (bilder, tegninger o.l.).

Fotnoter Bruken av fotnoter bør begrenses så mye som mulig. Fotnotene nummereres fortløpende og legges ved på eget ark.

Som referansestil brukes forfatternavn og årstall i teksten: Frisch (1962). På eget ark ordnes referansene alfabetisk. Det oppgis full tittel og tidsskrift volum/nr. eller forlag/utgiversted: Frisch R. (1962): *Innledning til produksjonsteorien*, 9. utgave. Universitetsforlaget, Oslo.

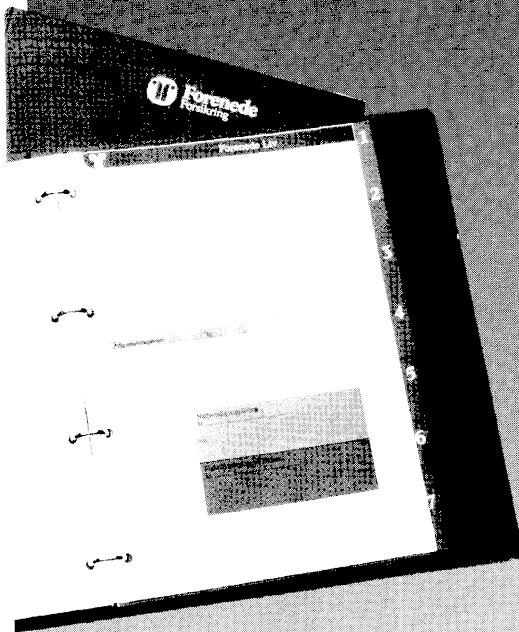
Matematisk tekst medfører meget store trykkekostnader. For å lette settingen, skrives formler mest mulig på samme linje:

$$a/b, \text{ ikke } \frac{a}{b}$$

$$\sum_{i=1}^n \text{ ikke } \sum_{i=1}^n$$

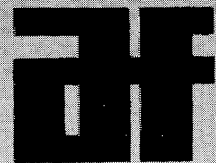
Fot- og toppskrift kan brukes, men det bør også vurderes om ikke formen $a(t)$ er like god som a_t . Der greske bokstaver, sjeldne matematiske symboler o.l. brukes bør dette forklares slik α = gresk alfa.

Tenk oversikt - tenk Forenede's Økonomiservice

AF's forsikringsordninger
inngår som en del av For-
enedes Økonomiservice.

Forenede Forsikring vil hjelpe deg til å få en økonomisk beskyttelse mot de risiki som truer deg, din familie og eien- dom. Vår økonomiservice bygger på personlig kontakt. Du vil få en økonomisk rådgiver som kan kontaktes ved alle forsikringsspørsmål som måtte dukke opp. Skulle for eksempel en skade oppstå - står han til tjeneste - også utenfor kontortiden.

Ta initiativet nå - så er du sikker.

Har du riktige forsikringer?

De fleste av oss ønsker å opprettholde vår levestandard. Så lenge man er frisk og arbeids- for lar denne oppgaven seg løse. Problemene melder seg den dagen inntekten blir borte eller sterkt redusert.

Det gjelder å være føre var.

Økonomiservice - gratis og uforpliktende gjennomgåelse av ditt forsikringsbehov.

Vår økonomiservice er et effektivt hjelpemiddel til ord- net økonomi og gir et profesjonelt forslag til løsning av ditt totale forsikringsbehov. Utredningen er gratis og helt uforpliktende.

**Forenede
Forsikring**

Stortingsgt. 22, Oslo 1 Tlf. 02/41 46 50

**Jeg ønsker kontakt med en av Forenede
Forsikrings økonomiske rådgivere for gratis
forsikringsutredning (økonomiservice).**

Navn _____

Adresse _____

Tlf. arbeid _____ Tlf. privat _____

Forenede Forsikring
Stortingsgt. 22, Oslo 1
Tlf. 02/41 46 50